

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
BALTIJOS REGIONO ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS INSTITUTAS

Samanta Zuberniūtė, II kurso, Baltijos šalių istorijos programos studentė

LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS SPORTINĖ VEIKLA (1919–1940 M.)

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Prof. dr. Vygantas Vareikis

Klaipėda, 2021

TURINYS

ĮVADAS	4
I. SPORTO REIŠMĖ LIETUVOJE IR PAVYZDŽIAI EUROPOJE	10
1.1. Sporto vystymasis Lietuvoje	10
1.2. Lietuvos Šaulių Sąjungos vaidmuo Lietuvos sporto kontekste	12
1.3. Sportinės veiklos pavyzdžiai Europoje	15
1.3.1. Čekų <i>sakalai</i>	16
1.3.2. Suomų <i>Suojeluskunta</i>	18
1.3.3. Švedų gimnastika	20
1.3.4. Vokiečių <i>Turnverein</i>	21
1.3.5. Lietuvos kaimynės ir jų sportinė veikla	22
II. SPORTO VYSTYMAS LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOJE	26
2.1. Sporto organizavimas Sąjungos viduje	26
2.2. Sporto samprata šaulių ideologijoje	30
2.3. Sporto padėtis ir jos kismas tarpukariu	32
III. SPORTO PRITAIKYMAS LŠS IDEOLOGIJOJE	37
3.1. Sportas ir karinis šaulių paruošimas	37
3.2. Sportas, kaip vienijimo reiškinys	38
3.3. Fizinis lavinimas ir šaulių sveikatinimas	40
3.4. Šaulių moterų vaidmuo sporto kontekste	41
IV. LŠS KULTIVUOJAMOS SPORTO ŠAKOS IR JŲ REIŠMĖ	45
4.1. Lengvoji atletika	45
4.2. Šaudymo sportas	46
4.3. Kolektyvūs ritmiški judesiai	49
4.4. Jojimo sportas	50
4.5. Dviračių sportas	52
4.6. Vandens sportas	54
4.7. Žiemos sportas	56
4.8. Komandiniai žaidimai	58
IŠVADOS	61
SANTRAUKA	63
SUMMARY	65
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	67

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LFLS – Lietuvos Fizinio Lavinimosi Sąjunga

LGSF – Lietuvos Gimnastikos ir Sporto Federacija

LSL – Lietuvos Sporto lyga

LSS – Lietuvos Sporto Sąjunga

LŠS – Lietuvos Šaulių Sąjunga

KKR – Kūno Kultūros Rūmai

KAM – Krašto Apsaugos Ministerija

KSS – Krašto Sporto Sąjunga

IVADAS

Tarpukario Lietuvoje užgimė pirmosios modernaus sporto užuomazgos. Pats sporto fenomenas – pastarojo samprata, kultivavimo metodai ir skirtingos sporto šakos buvo tolimes ir menkai pažįstama veikla lietuvių visuomenei, todėl sporto vystymą teko pradėti nuo pačių pagrindų. Steigėsi tokio tipo sporto organizacijos, kaip: Lietuvos Sporto Sąjunga, Lietuvos Fizinio Lavinimosi Sąjunga, Kauno Jachklubas, Lietuvos gimnastikos ir Sporto Federacija, Moterų Sporto Mėgėjų Ratelis, Lietuvos Sporto Lyga, Šančių Kovas, Lietuvos Dviratininkų Sąjunga, Kauno Teniso Klubas, Klaipėdos Įgulos ir Krašto Sporto Sąjunga, Akademinis Sporto klubas, Jaunlietuvių Sporto Organizacija, Maisto Sporto Klubai, Policijos Sporto Klubai, Santaros Sporto klubai, Tautinių mažumų sporto organizacijos (viena garsiausių – žydų *Makabi*.) Pirminį susidomėjimą sportu Lietuvoje galima fiksuoti jau XX a. 3-ame dešimtmetyje, pastarajam 4 deš. eigoje patiriant lūžį ir ilgiau neapsiribojant tik vienu visuomenės sluoksniu. Tuomet pirminiai, dar iš pažiūros nebrandūs bandymai sportuoti peraugo į didesnio masto judėjimą, į kurio veiklą palaipsniui įsijungė ne tik lietuvių jaunimas, bet ir inteligentija, kaimo bendruomenės bei prisidėjo Lietuvos vyriausybė.

Išimtimi šiuo klausimu nebuvo ir Lietuvos Šaulių Sąjunga – viena didžiausių savo narių skaičiumi ir palikusių svarią ideologinę žymę visuomeninių nevyriausybinė Lietuvos tarpukario organizacijų. Ji buvo įkurta 1919 m. ir kurį laiką veikė, kaip sporto padalinys, šio savojo aspekto Sąjungai neprarandant ir pradėjus savarankią veiklą. Pati organizacija kūrėsi vedina valstybės gynimo idėjos, todėl josios Nepriklausomybės ir sienų integralumo išsaugojimas laikytas vienu pagrindiniu Šaulių Sąjungos savo nariams keltų tikslų. Norint šį tikslą įgyvendinti reikėjo pasiruošti kariškai. Kadangi didžiąją tarpukario dalį Lietuvos Šaulių Sąjunga nebuvo sukarintas vienetas, veikti siekiant šį uždavinį išpildyti reikėjo skirtingai nuo kariuomenės, todėl į pagalbą fiziniam tobulinimui buvo pasitelkta sportinė veikla. Per sportą šauliai buvo lavinami fiziškai, jų sveikata stiprinama, konkurencija tarp sportininkų skatino tobulėti ne tik tarp šaulių, bet ir kaimyninių valstybių tarpe. Šauliai buvo ne tik supažindinami su galimai anksčiau nei negirdėtomis ar mažai tirtomis sporto šakomis, bet ir mokomi valdyti ginklą, keliauti tolimas distancijas, orientuotis miškuose, laukuose ir plentuose, grūdinti savo kūną, gebėti pernešti sunkumus ir t.t. Sportinė veikla turėjo ir kitą, ne mažiau svarbesnį vaidmenį – per grupines žaidynes ir sportinių klubų veiklą skatinti lietuvius vienyti ir brandinti pasitikėjimo, paramos ir saviidentifikacijos jausmą. Tokiu būdu siekta sukurti vieningą bendruomenę, kadangi tik tapachiai mąstantys ir jaučiantys lietuviai turėjo šansą sėkmingai apginti Lietuvos nepriklausomybę. Tai 4 deš. suvokė ir Lietuvos tautininkų valdžia, sportą naudojusi ne tik kaip piliečius fiziškai stiprinančią priemonę, bet ir kaip patriotizmo išraišką. Prisidėjo ir faktorius, jog sportas buvo populiarus visos Europos mastu ir buvo laikomas modernizmą parodančiu simboliu.

Todėl siekdama fiziškai išlavinti šaulius Šaulių Sąjunga įdėjo daug pastangų – vykdant auklėjamąjį darbą buvo bandoma sukurti idealų ir sektiną šaulių tipą, kuris pasižymėtų visomis lietuvių puošiančiomis savybėmis. Propagandine veikla spaudoje siekta sudominti šaulius Sąjungos sporto programa periodikoje leidžiant straipsnius ir spausdinant pavienius šviečiamuosius leidinius apie fizinio lavinimo svarbą. Taip pat diegiant Šaulių sporto klubus ir vykdant sporto varžybas bei skiriant finansavimą sporto aikščių statymui, sporto salių diegimui bei sporto įrangos pirkimui. Būtent šie klubai ir šaulių sporto skyriai buvo atsakingi už sportinio šaudymo, vandens, atletikos, žiemos sporto, futbolo, krepšinio ir kt. sporto šakų vienetus.

Tyrimo **problema**: sporto vystymosi galimybės ir galimas pasiekti potencialas sporto srityje buvo ribojamas 1) dėl lietuvių visuomenės, ypač augusios žemdirbių ir miestiečių kartos, kurie sportinę veiklą siejo su negatyviomis konotacijomis, todėl į sporto klausimą viso tarpukario metu žiūrėjo pasyviai bei 2) dėl finansinės paramos sportinei veiklai trūkumo, lėmusio sporto aikščių, sporto įrankių ir instruktorių stygių.

Mokslinio darbo **objektas** – sportinės veiklos organizavimas ir įgyvendinimas bei sporto sampratos ideologinis ir praktinis panaudojimas Šaulių Sąjungos sudėtyje.

Darbo **tikslas**: ištirti sporto reikšmę Šaulių Sąjungos veikloje, jo vystymosi etapus, padarytą pažangą ir praktinį sporto pritaikymą, siekiant įgyvendinti išsikeltus LŠS idealus. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

- 1) nustatyti, kokį vaidmenį Šaulių Sąjunga užėmė sporto srityje Lietuvos kontekste ir kaip prie Sąjungos vystymosi sporto klausimu prisidėjo kitos Europos organizacijos;
- 2) ištirti, kaip remiantis oficialia Šaulių Sąjungos periodika, jos statutais, programomis ir nurodymais kito supratimas apie sportą, jo kultivavimo būdai ir padėtis LŠS viduje 3 ir 4 dešimtmečiuose;
- 3) išanalizuoti, kaip sportinė Šaulių Sąjungos veikla prisidėjo prie josios narių ideologinio (šauliško) ir fizinio auklėjimo.
- 4) išnagrinėti, kokios pagrindinės sporto šakos buvo kultivuojamos Šaulių Sąjungoje - jų kiekybinį ir kokybinį išvystymo lygį ir panaudojimo, siekiant įgyvendinti Sąjungos tikslus, galimybes.

Chronologinės ribos: 1919–1940 metai yra apibrėžta riba nuo Lietuvos Šaulių Sąjungos įsikūrimo ligi organizacijos oficialios likvidacijos prasidėjus Sovietų okupacijai.

Darbo **naujumas** – nors Šaulių Sąjungos sportinė veikla tam tikrais aspektais yra tiriama daugelyje su LŠS ideologija susijusių veikalų, daugiausia orientuojamasi į Sąjungos egzistavimo metu padarytą pažangą ir praktinę sportinės veiklos pusę: įrengtų sporto salių skaičių, šaulių laimėjimus Olimpiniuose

žaidynėse, išvystytą šaulių sporto klubų tinklą. Tuo tarpu klausimas, kaip sporto supratimas ir jo panaudojimas savo tikslams (t.y. ne tik paruošti šaulius fiziškai, bet paveikti juos ir ideologiškai) įgyvendinti kito skirtinguose tarpukario dešimtmečiuose istoriografijoje paliestas mažai ir reikalauja platesnio tyrimo. Daugiau sporto klausimu istoriografijoje ištirtos tokios sritys, kaip sportinis šaudymas, ritmiški judesiai, joggimas; tuo tarpu kitos sporto šakos – komandiniai žaidimai, žiemos sportas, dviračių sportas nustumiami į antrą planą arba iš viso neaptariami.

Temos **aktualumas** – 2019 metai žymėjo šimtmetį nuo Šaulių Sąjungos įsikūrimo, todėl gilesnis Šaulių Sąjungos ideologijos, josios nuostatų ir istorijos pažinimas tampa svarbiu istorinio tyrimo objektu. Antra, dabartinis visuomenės gyvenimo ritmas ir vakarietiškos mados orientuojamos į sveiko gyvenimo būdo palaikymą, todėl įdomu išnagrinėti, kaip ši klausimą vystė tarpukario Lietuvos visuomenė.

Darbo metu naudoti **metodai**. Darbe naudojamas tradicinis aprašomasis metodas, siekiant apžvelgti Šaulių Sąjungos progresą sportinėje veikloje, padarytą josios egzistavimo laikotarpiu. Taip pat naudojamas analitinis metodas, siekiant nustatyti, koks buvo Sąjungos ideologų pristatomas sporto apibrėžimas, kokią naudą buvo siekiama išgauti iš sporto ir kaip toji samprata kito, priklausomai nuo tuometinių išorinių ir vidinių aplinkybių. Taikytas ir lyginamasis metodas, tarpusavyje lyginant pokytį sporto veiklos klausimu lietuvių visuomenėje 3 deš., o vėliau ir 4-tame dešimtmetyje, šio pokyčio priežastis, aplinkybes ir pasekmes; taip pat tarpusavyje lygintos skirtingos Šaulių Sąjungoje kultivuotos sporto šakos – jų išvystymo lygis, svarba, panaudojimo galimybės.

Šaltinių apžvalga. Vieni iš svarbiausių šaltinių šiam tyrimui yra *nepublikuoti dokumentai* Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Ten saugomi LŠS organizacijos veiklos dokumentai, o daugiausiai informacijos sukaupta specialiai Lietuvos Šaulių Sąjungai suformuotame 561 fonde, kuris susideda iš 22 apyrašų. Labiausiai darbei pravertė fondo apyrašas nr. 2, kuriame surinkti kelių tipų dokumentai: LŠS institucijų (štabo, Centro valdybos ir Tarybos, LŠS viršininkų ir vadų, Garbės teismų ir Kontrolės komisijų ir t.t.) dokumentai, įsakymai, įstatai, susirašinėjimai su valdžios įstaigomis bei šaulių rinktinėmis, daugiausia - Kauno (I) ir Klaipėdos (XX). Šiame fonde saugomi dokumentai padėjo nustatyti sporto plėtotę tarpukario Lietuvoje; užfiksuoti, kaip kito sporto samprata skirtinguose XX a. dešimtmečiuose; kaip vystėsi skirtingi Sąjungos klubai; kaip apskritai augo sporto lygis Šaulių Sąjungoje.

Siekiant nustatyti, kokią reikšmę Šaulių Sąjungos ideologijoje užėmė sportas, daugiausia informacijos suteikia 1920–1940 m. periode oficialiai LŠS leistas savaitinis šaulių žurnalas *Trimitas*. *Trimitas* buvo Lietuvos Šaulių Sąjungos ir jos formuotų idealų pagrindinė sklaidos priemonė, galėjusi pasiekti Lietuvos visuomenę būdais, kuriais nepajėgė pati Sąjunga. Būtent *Trimitas* tarpukario metais

buvo populiariausias leidinys Lietuvos kaime, kur darė nemažai įtakos kaimo ūkininkams, pasekėjų laikraščiui turint ir miestuose, kur jį noriai skaitė ir jaunuomenė, *Trimitui* formuojant mokinių ir gimnazistų pažiūras ir nuostatas. Šio laikraščio skaitymas palaiptai tapo visų šaulių pareiga ir būtinybe, skaitančiajam šitaip parodant savo lojalumą ir ištikimybę Sąjungai. Laikraščio straipsnių kontekstas keitėsi kartu su to meto Lietuvos situacija ir apėmė tokias sferas, kaip kasdieninės aktualijos, svarbiausi Lietuvai politiniai klausimai (ypač Vilniaus ir Klaipėdos), politinė padėtis pasaulyje, lietuvių gyvenimas užsienio šalyse, karo įvykių ir politikos apžvalga, kultūriniai ir agitaciniai straipsniai, skyrelis apie šaulių gyvenimą, pamokomos istorijos ir t.t. Daug dėmesio žurnale susilaukė ir nuo 1922 m. talpinti pradėtas skyrelis apie sportą, *Trimitui* tampant pirmuoju laikraščiu, leidusiu su sportine veikla susijusius straipsnius. Įprastai laikraščio puslapiuose buvo minimi šaulių sporto pasiekimai bei sportinės veiklos vystymasis tiek atskirose šaulių rinktinėse, tiek visos Lietuvos mastu. Žurnalo redaktoriai taip pat spausdino auklėjamo pobūdžio propagandinę potekstę turinčius straipsnius apie sporto teikiamą naudą žmogui, dažnai kaip pavyzdį pateikdami kaimyninės suomių *Suojeluskunta* ar čekų *sakalų* organizacijų sportinę veiklą. Dėmesys buvo kreipiamas į visas Lietuvoje įmanomas kultivuoti sporto sritis: jojimą, važiavimą dviračiu, plaukimą, bėgimą, komandinius žaidimus, dailųjį čiuožimą ir t.t. ir jų teigiamą įtaką ne tik kūnui, bet ir dvasiai.

Tarpukario Lietuvoje Šaulių Sąjunga nebuvo vienintelė organizacija užsiimanti sporto vystymu. Sportas, ypač 4 deš., tapo plačiai propoguojamu užsiėmimu, todėl siekiant dar labiau skleisti sporto svarbą 1931–1940 metų laikotarpyje Kūno kultūros rūmų pavedimu leistas pedagoginės paskirties žurnalas *Fiziškas auklėjimas*¹, kurį redagavo Antanas Jurgelionis. Žurnalas daug dėmesio skyrė čekų ir suomių sporto organizacijoms bei pačių lietuvių pasiekimams sporto srityje tarpukariu, paskutinį 1940 m. numerį dedikuodamas vien Šaulių Sąjungos padarytai pažangai. Pati Šaulių Sąjunga išleido *Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo planą ir programą*², kuri pasirodė 1935 m. ir apėmė klausimus, koku būdu šauliai turėtų būti lavinami ir kokiomis fizinėmis savybėmis privalo pasižymėti. Nors atskirai programoje sportas nėra išskiriamas, aprašomi karinio parengimo mokymai daugeliu atvejų atspindi identiškus pratimus, kurie naudoti ir šaulių sportinėje veikloje. Darbui vertingi buvo ir LŠS įkūrėjo Vlodo Putvinskio-Pūtvio straipsniai, kurie buvo publikuoti trijuose tomuose³, o už publikacijas atsakingas buvo jo žentas A. Marcinkevičius-Mantautas, ne tik artimai pažinojęs V. Putvinskį, bet ir pats buvęs aukštu Šaulių Sąjungos funkcionieriumi. Daugiausiai vertingos informacijos suteikė II tomas, kuris anksčiau jau buvo publikuotas 1934 m. po V. Putvinskio mirties, mat jame susitelkiama į Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologiją ir jos tikslus. Vienas iš V. Putvinskio išskiriamų tikslų buvo

¹ KŪNO KULTŪROS RŪMAI. *Fiziškas auklėjimas*, Kaunas, 1931–1940.

² LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGA. *Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo planas ir programa*. Kaunas, 1935.

³ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo gyvenimas ir parinktieji raštai*. Red. A. MARCINKEVIČIUS. T. I. Antroji pataisyta laida. Čikaga, 1973.

dvasinio riterio tipo sukūrimas, kuris neapsiribojo vien tik dorovingomis ir pavyzdinėmis būdo savybėmis, bet įtraukė ir fizinę kūno gerovę, kurią pasiekti įmanoma buvo tik sportu.

Istoriografijos apžvalga. Apie Lietuvos Šaulių Sąjungos veiklą po 1990 metų pasirodė nemažai knygų ir straipsnių. Visgi, tik nedidelė jų dalis orientuojasi į sporto svarbą Šaulių Sąjungos ideologijoje, įprastai istoriografijoje autoriams išryškinant kitus ideologijos aspektus, o sportą paliekant nuošalyje, kaip antraeilę Sąjungos veiklos kryptį. Visgi, plačiausiai šį klausimą atskleidžia V. Jokubauskas savo straipsnyje *Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje*⁴, kur pagrindinis dėmesys sutelkiamas į tai, kaip šaulių ideologai pritaikė sportą, siekdami paruošti Šaulių Sąjungos narius galimam karui, o menyje turint būtent partizaninio karo atvejį. Vis dėlto, kadangi straipsnis labiau orientuojasi į sporto šaulių tarpe pritaikymą siekiant karinių tikslų, kita svarbi LŠS ideologinė linija – bendrumo jausmo per sportinę veiklą kūrimas, nėra straipsnio pagrindinis akcentas, todėl reikalauja platesnio tyrimo. Apie LŠS vykdytą sportinę veiklą atskleidžia ir prieš Antrąjį pasaulinį karą publikuota Jono Matuso pagal pačios Lietuvos Šaulių Sąjungos užsakymą (ir jos finansuojama) parašyta *Šaulių Sąjungos istorija*.⁵ Joje yra plačiai supažindinama su Sąjungos struktūra, susikūrimo aplinkybėmis ir Sąjungos palaikytą artimą ryšį su sportu. Visgi, autorius sportinės veiklos kultyvavimo nesieja su galimais ideologiniais motyvais, o labiau orientuojasi į praktinę sporto pusę – klubų ir sekcijų kūrimąsi, užsiimančių sportu šaulių skaičių, skirtingas sporto šakas, būtinybės sportuoti pabrėžimą šaulių įstatuose ir nuostatose ir kt. Sporto panaudojimas šaulius ruošiant partizanauti minimas ir V. Jokubausko knygoje „*Mažųjų kariuomenių*“ *galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis*.⁶ Visgi, tai yra didesnio tyrimo sudėtinė dalis, todėl autorius susitelkia tik į šaudymo sportą, tuo metu kitos sporto šakos nėra minimos. Apie Lietuvos Šaulių sąjungos ideologijos nuostatas ir jos sklaidą, įskaitant ir sportą, kuris buvo naudojamas, kaip visuomenės telkimo ir ugdymo priemonė, rašė Mindaugas Nefas neseniai išleistoje monografijoje *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.*⁷, kur autorius susitelkia į šaulių aktyvų dalyvavimą sportinėje veikloje ir jų padarytą pažangą šioje srityje. Visgi, ideologinė sporto prasmė LŠS veikloje ten nėra apžvelgiama. Geriau suvokti Šaulių Sąjungos ideologinius pamatus padėjo ir V. Vareikio straipsnis *Bandyamas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos Šaulių Sąjungos ištakos*,⁸ kuriame nurodomos kitos to meto Europos organizacijos, kaip, pavyzdžiui, čekų sporto ir gimnastikos judėjimas – *Sokol* ir suomių *Suojeluskunta*, iš kurių formuodama savo ideologiją Lietuvos Šaulių Sąjunga sėmėsi įkvėpimo. Abi šios organizacijos buvo glaudžiai susijusios su sportine veikla, todėl darė LŠS nepamainomą įtaką. Taip pat mano darbui buvo vertinga J. Vaičėnio, V.

⁴ JOKUBAUSKAS, V. *Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje*. In *Istorija*, t. 98, nr. 2, 2015.

⁵ MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Sidnėjus, 1966.

⁶ JOKUBAUSKAS, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ *galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.

⁷ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019.

⁸ VAREIKIS, V. *Bandyamas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos Šaulių Sąjungos ištakos*. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai* t. XXVIII, 2014.

Vareikio, V. Jokubausko ir H. Vitkaus parašyta mokslinė monografija *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*,⁹ kurioje gilinamasi į Šaulių Sąjungos ideologiją ir būtinybę sukurti *tautos kari*, kuriuo turėjo tapti visi sektino pavyzdžio šauliai, vienam iš būdų šiam idealui pasiekti – turėti stiprų ir sveiką kūną, t.y. būti fiziškai aktyviam. Siekiant geriau suprasti sportinės veiklos Šaulių Sąjungoje raidą padėjo ir L. Buožytės 2019 metais parašytas bakalaurinis darbas *Lietuvos sporto politika ir sporto vystymasis Klaipėdos krašte 1932–1939 metais*.¹⁰ Nors pagrindinė darbo tematika nagrinėjo sporto padėties Klaipėdos rinktinėje klausimą ir vystymosi galimybes, darbe pateiktas ir platesnis sportinės veiklos kontekstas.

Norint geriau perprasti sporto padėtį tarpukariu Lietuvoje buvo svarbi Jono Narbuto dviejų dalių knyga *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*.¹¹ Nors knygoje minimas Šaulių Sąjungos indėlis sporto srityje, labiau orientuojamasi į platesnį kontekstą ir praktinę sporto veiklą, o ne ideologinę sferą. Rašto darbui pravertė ir Ingridos Jakubavičienės straipsnis *Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose*,¹² kuriame koncentruojamasi į sporto rėmėjų tarpukariu problemą. Nors straipsnyje išryškintas sporto, kaip propagandos panaudojimas, jis labiau siejasi su sporto problema visos Lietuvos mastu, o ne su Šaulių Sąjungos ideologija. Platesnę sporto analizę Lietuvoje tarpukariu pateikia ir Artūras Poviliūnas monografijoje *Olimpinė Lietuva 1918 – 2008: lūžiai, etapai, pasauliniai kontekstai*.¹³ Knygoje orientuojamasi į 3 deš. problemas, kurias Lietuva turėjo įveikti, jog apskritai galėtų pretenduoti į Olimpines žaidynes ir visuomenės bei vyriausybės požiūrį į sportą tarpukario periodu.

⁹ VAIČENONIS, J. et al. *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Klaipėda, 2005.

¹⁰ BUOŽYTĖ, L. *Lietuvos sporto politika ir sporto vystymasis Klaipėdos krašte 1932–1939 metais*. Baigiamasis darbas. Klaipėda, 2019.

¹¹ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978. /// NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. II. Čikaga, 1978.

¹² JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. In *Istorija*, t. 89, nr. 1, 2013, p. 20–30.

¹³ POVILIŪNAS, A. *Olimpinė Lietuva 1918–2008: lūžiai, etapai, pasauliniai kontekstai*. Vilnius, 2010.

I. SPORTO REIKŠMĖ LIETUVOJE IR PAVYZDŽIAI EUROPOJE

1.1. Sporto vystymasis Lietuvoje

Prieš pradėdant nagrinėti sporto vystymąsi Lietuvos Šaulių Sąjungoje, būtina aptarti, kokią padėtį sportas platesne prasme užėmė Lietuvoje. Nors sporto tematika ir buvo svarbi LŠS ideologijoje apie fizinio lavinimo svarbą šaulių ideologams gyvai diskutuojant *Trimito* puslapiuose viso tarpukario metu, ši idėja nebuvo unikali ar inovatoriška, tapatioms mintims po Nepriklausomybės atgavimo išskylant ir likusioje Lietuvoje. Besikuriančios Lietuvos sporto organizacijos pavyzdį ėmė iš likusios Europos, kurioje sportas tapo savotišku mados reikalu. Iki pat XIX a. pabaigos sportas buvo gana neformalus laisvalaikio praleidimo būdas, dažniau tapatintas su tuščiu laiko švaistymu, kūno kultūrą ir fizinį lavinimą tuomet siejant tik su kariniu parengimu. Situacija, visgi, Europoje pasikeitė XX a., kuomet sportas tapo svarbia tautų ir valstybių įvaizdžio dalimi.¹⁴

Kas nulėmė šį lūžį? Tarpukaris karo padarinių nualintam pasauliui suteikė galimybę trumpam atsikvėpti, o atsiradusios naujos socialinės ir kultūrinės tendencijos atvėrė naujas, iki tol dar neišplėtotas galimybes. Žmonių mąstysena modernėjo dėka mokslo ir technikos laimėjimų, kaip radijo, telefono, kino; naujo tipo visuomenę kūrė ir faktas, jog žmonės gavo reguliarias pajamas, kas leido kurtis naujoms laisvalaikio praleidimo galimybėms, kaip atostogoms, kolektyvams ir draugijoms, sportui.¹⁵ Taigi, skirtingi būdai praleisti laisvam laikui po darbo ilgiau neapsiribojo vien aukštuomene, o palietė ir viduriniąją bei darbininkų klases. Jų galimybės dėl finansinės padėties vis dar buvo apribotos, bet jos, visgi, egzistavo ir tarpukario visuomenė, ypatingai vakarų pasaulyje - JAV, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje bei Vokietijoje noriai jomis naudojosi.

Tuo tarpu sportas Lietuvoje ir toliau buvo siejamas su kariniu pasiruošimu, teigiant, jog „per raumenų mankštą žmogus tobulėja ir įgauna viso kūno rangumą, vikrumą ir visapusiško kūno naryno išlavimą. Per raumenų mankštą stiprėja ir dvasios jėgos, jei fizinis lavinimas eina lygiagrečiai su doriniu auklėjimu ir visokeriopu karių mokymu. Karo gyvenimo sąlygos reikalauja daug patvarumo ir pajėgumo. Be fizinės stiprybės, dar budrumas, pastabumas, susiorientavimas, pasitikėjimas savim, drąsumas, rizika, griežtumas, išvermingumas, iniciatyva ir kt. – visa tai yra būtinos kario savybės. Kūno kultūra kaip tik tas savybes ir gali išauklėti.“¹⁶ Atsakymo, kodėl Lietuva neapsiribojo nuo tiesioginio fizinio lavinimo siejimo su kariuomene ilgai ieškoti nereikia, neseniai nepriklausomybę išsikovojusiai ir vis dar nestabiliai Lietuvos valstybei atsiduriant tarp trijų didelių ir pavojingų kaimynių, kurios bet kurią akimirką galėjo pasikėsinti į šalies integralumą. Todėl ir buvo bandoma išauginti stiprią, šalį apginti pajėgią Lietuvos piliečių kartą.

¹⁴ JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. In *Istorija*, t. 89, nr. 1, 2013, p. 20.

¹⁵ DAVIES, E. Europos istorija, Vilnius, 2008, p. 776.

¹⁶ Nurodymai kariams kaip stiprinti sveikatą. *Mūsų žinynas*, Nr. 17, 1924, p. 320.

Visgi, Lietuvoje sportas įgavo ir kur kas platesnę prasmę, fiziniam lavinimui ilgiau neapsiribojant tik būsimųjų karių kūno ir dvasios stiprinimu. Viename iš tarpukaryje leistų periodinių leidinių, sportas buvo apibūdinamas, kaip „bendru tikslu visuomet buvęs visos tautos sveikata, nors ir atskiri asmenys užsiimtinėtų sportu tiktai dėl paties sporto be jokių pašalinių minčių apie sporto vertę sveikatos atžvilgiu. Sportas platesne šio žodžio reikšme reiškia ne vien palaikyti sutartiną veikimą mūsų kūno dalių, bet ir išdirbti rimtą valią ir blaivią pasaulėžiūrą. Sportas pats savaime kelia tautinį susipratimą, o nuo jo iki sąmoningai tėvynes meilei vienas žingsnis.“¹⁷ Taigi, sportui imta priskirti kur kas platesnio pobūdžio tikslus, ne vien lavinti individo kūną fiziškai, kartu ruošiant jį ginti Lietuvos Nepriklausomybę, bet ir išugdyti supratingą, nuolankų, nuo Europos ir kaimyninių šalių standartų neatsiliekančią pilietį.

Sporto organizacijų Lietuvoje tarpukariu netrūko, pirmąją jų oficialiai laikant Lietuvos Sporto Sąjungą (LSS), kurios numanoma įkūrimo data laikoma 1919 gegužės 18 d.¹⁸ Visgi, josios egzistavimas tebuvo trumpalaikis, kas Lietuvos sporto organizacijose buvo dažnas reiškinys, pastarosioms sunykstant arba inkorporuojantis į didesnes Sąjungas. Pagrindine to priežastimi buvo sportinės įrangos, sporto aikščių ir salių stygius bei finansavimo stoka, sporto organizacijoms tenkant kliautis rėmėjų dotacijomis ir JAV lietuvių parama. Taigi, tarpukario metu kintant požiūriui į sportą, daugėjant profesionaliai ir mėgėjiškai sportuoti linkusių Lietuvos piliečių, vienintelis nekintantis veiksnys buvo vyriausybės apatiškumas sporto ir apskritai fizinio lavinimo atžvilgiu. Fizinio Auklėjimo Draugijos memorendume, kuris buvo įteiktas vyriausybei, šis klausimas buvo paliestas, teigiant, jog „kituose kultūringuose kaštuose valstybė be jokių abejonių sporto reikalais rūpinasi, skiria tam reikalui labai daug lėšų. Čia turima galvoje ne beprasmiškas lenktyniavimas, o rimtas fizinis auklėjimas. Vienur yra net kūno kultūros ministerijos ar šiaip kūno kultūros reikalams valdžios įstaigos, kur valdžia netiesioginiu būdu kūno kultūros reikalus prižiūri ir žinoma stipriai remia.“¹⁹ Taigi, Lietuvos atsilikimas sporto srityje, lyginant su kitomis Europos valstybėmis, buvo Lietuvos sporto organizacijoms žinomas ir plačiai diskutuojamas. Visgi, nors ir gerokai pavėluotai, Lietuvos vyriausybė 1932 m. įsteigė Kūno Kultūros Rūmus, kurie tapo atsakingi už visą Lietuvoje vykusią sportinę veiklą. Tais pačiais metais vyriausybė išleido Kūno Kultūros įstatymą, kur teigta, jog Kūno Kultūros Rūmų steigimo tikslas buvo kūnui auklėti ir tobulinti, kartu visoms gimnastikos, sporto ir kitoms kūno kultūros organizacijoms priklausant rūmams.²⁰ Nors šis įstatymas palengvino finansinę sporto organizacijų našta, jis taip pat suvaržė nepriklausomą jų veiklą, su sportine veikla susijusioms draugijoms ir sąjungoms prarandant savarankiškumą ir veikiant autokratinės vyriausybės norima linkme.

¹⁷ Kas tai yra sportas? *Lietuvos sportas*, Nr. 3, 1922 03 01, p. 4.

¹⁸ POVILIŪNAS, A. *Olimpinė Lietuva 1918–2008: lūžiai, etapai, pasauliniai kontekstai*. Vilnius, 2010, p. 369.

¹⁹ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 260.

²⁰ Kūno kultūros įstatymas. *Vyriausybės žinios*, Nr. 390, 1932 07 15, p. 3.

1.2. Lietuvos Šaulių Sąjungos vaidmuo Lietuvos sporto kontekste

Lietuvos Šaulių Sąjunga, nors ir užsiimdama aktyvia sportine veikla, vien šiuo aspektu neapsiribojo, vykdydama kur kas platesnį ugdomąjį darbą. Tuo tarpu, Lietuvoje nestigo sporto organizacijų, kurios orientavosi tik į sportinę veiklą, specializuodamiesi tam tikroje sporto šakoje, pavyzdžiui, Lietuvos Dviratininkų Sąjunga, Kauno Jacht klubas, Lietuvos šaudymo Sąjunga ir Kauno Teniso klubas, kurie vykdė centralizuotą programą, orientuotą į specifinę sporto sritį. Lietuvoje tarpukariu egzistavo ir kitos sportinės organizacijos, kurių nariai, visai kaip ir pati Šaulių Sąjunga, užsiimdavo įvairaus pobūdžio sportine veikla, pavyzdžiui, Lietuvos fizinio lavinimosi Sąjunga (*LFLS*). Pastaroji savo sportinę veiklą pradėjo futbolo, lengvosios atletikos, krepšinio, teniso ir net beisbolo praktikavimu.²¹ Ne mažiau svarbi Lietuvos sporto kontekste buvo ir Lietuvos gimnastikos ir sporto federacija (*LGSF*), kuri apart sportinės veiklos, turėjo ir aiškiai auklėjamąją liniją, tam tikrais aspektais antrinusią Lietuvos Šaulių Sąjungos nuostatoms. Federacijos tikslu buvo įvardijamas noras „harmoningai plėtoti lietuvių kūno ir galimai dvasios pajėgas, kad tuo būdu sustiprintų organizmą ne tik fiziniai, bet dargi kūno ir sielos galią išvestų į pusiausvyrą.“²² Savaimė kyla klausimas, kokia buvo LŠS fizinio lavinimo ir sportinės kultivacijos prasmė, jeigu Lietuvoje nestigo tapačia veikla užsiimusių klubų ir federacijų?

Viena iš priežasčių - visos išvardytos sporto organizacijos tebuvo trumpalaikės, jų veiklai nutrūkstam dar nespėjus įsibėgėti. Tuo tarpu Šaulių Sąjunga aktyviai veikė viso tarpukariu metu, augdama ir tobulėdama ne tik kiekybine, bet ir kokybine prasme. K. Tumas, ilgus metus buvęs Šaulių Sąjungos sporto instruktoriumi, šiuo klausimu teigė, jog: „negalima nepaminėti tuomet dirbusių provincijoje sporto darbą *LFLS* ir *LGSF* sporto organizacijų, kurios vėliau gyvenimo aplinkybių verčiamos iš dalies savo skyriais prisiglaudė prie vietos šaulių sporto vienetų. Nesuklysiu pasakęs, kad Šaulių S-ga anuomet atstovavo lyg sporto įstaigai, panašiai šių dienų K. K. Rūmus, kuri rūpinosi Lietuvos sportu ir kaime, ir miestelyje, ir bažnytkaimyje. <..> 1926 m. Šaulių S-gos rūpesčiu Kaune buvo suruošti sporto instruktoriams kursai, kuriuos lankė visų sporto ir ne sporto organizacijų atstovai, pav. *LFLS*, *LGSF*, skautai, gimnazijų mokytojai, Makabi ir kt. Šie faktai rodo, kad Šaulių S-ga iš tikrųjų tuomet buvo vienintelė tautinė organizacija Lietuvoje, kuri tėviškai rūpinosi tautos jaunimo sveikata.“²³ *LFLS* ir *LGSF* nebuvo vienintelės sporto organizacijos, kurias Šaulių Sąjunga apsiėmė globoti, tokiam pačiam likimui išstinkant ir Kauno Jacht Klubą, Klaipėdos Sporto Klubą, Šančių Kovą, *Maisto* sporto klubus, kurie visi atsidūrė LŠS sudėtyje. Tokiu būdu Šaulių Sąjunga suteikė šiems sporto klubams galimybę toliau užsiimti sportu.

²¹ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 20.

²² Ibid, p. 28.

²³ TUMAS, K. Dėl priekaištų apie šauliškąjį sportą. *Trimitas*, Nr. 11, 1934 03 15, p. 212.

Kaip antrąją priežastį galima išskirti aiškų Šaulių Sąjungos nusistatymą prieš kitas konkurencingas sporto organizacijas Lietuvoje, teigiant, jog „šaulių būriai stengėsi bendradarbiauti su sportinio pobūdžio organizacijomis vietose, kaip Fizinio Lavinimo Sąjunga, Sporto Federacija, Makabi ir t.t. Šių organizacijų darbe nebuvo ir iki šiol nėra, vienodos fizinio auklėjimo sistemos. Futbolas, estafetinis bėgiojimas ir kiti azartinguoju lenktyniavimu pagrįsti žaidimai iki šiol tebeviešpatauja sporto organizacijose nors tie žaidimai dažnai yra kenksmingi žmogaus sveikatai.“²⁴ Taigi, šaulių vadovybė šias organizacijas laikė nekompetetingomis, netikslingomis ir nederančiomis su jų susikurtu sporto Lietuvoje įvaizdžiu, todėl priėmė sprendimą perimti sporto organizavimo ir vystymo klausimą.

Kur kas didesnė Šaulių Sąjungos konkurentė buvo Lietuvos Sporto Lyga, tarpukariu Lietuvos sporto kontekste buvusi aukščiausiu sporto organu. Pradėjusi savo veiklą 1922 m. Lietuvos sporto lyga užtikrino, jog sportinė veikla taptų organizuotesnė, josios pastangomis pradėta rengti daugiau varžybų.²⁵ Apjungusi keliolika sporto klubų ir sąjungų Lietuvos sporto lyga apsiėmė sportinės veiklos organizatorės rolę, derindama visų sporto šakų rungtynes, atstovaudama Lietuvą tarptautinėje arenoje ir kitais žodžiais tariant, vadovaudama visam Lietuvos sportiniam gyvenimui. Jonas Narbutas, tarpukario Lietuvos sporto organizatorius ir žurnalistas, tuometinius Lietuvos Sporto Lygos ir Šaulių Sąjungos santykius apibūdina taip: „matyt, kad su Lietuvos Sporto lyga bendradarbiavimas buvo nekoks. Šaulių Sąjunga į Lietuvos Sporto Lygą oficialiu nariu neįstojo, dėl organizacinių formulumų ir kitokių kliūčių. Sporto Lyga baiminosi dėl šaulių įstojimo, manydama, kad Šaulių Sąjunga jai įstojusi trukdys kitoms sporto organizacijoms darbą ir jas iš sporto Lygos gali išstumti.“²⁶ Pagrindine tokios nesantaikos priežastimi buvo faktas, jog Sporto Lyga vieneriems metams diskvalifikavo šaulius iš futbolo rungtynių, vieniems teigiant, jog šauliai buvo nubausti už vėlavimą į varžybas, kitiems tvirtinant, jog taip pasielgta buvo dėl gėdingų šaulių futbolo rungtynių Klaipėdoje, kurių metu šauliai pralaimėjo 0-21.

Kad ir kokia buvo tikroji diskvalifikacijos priežastis, nesantaika tarp dviejų organizacijų išliko iki pat Sporto Lygos inkorporavimo į K. K. Rūmus, kas reiškė, jog kitoms sporto lygoms vienijantis į bendrą organizaciją, LŠS buvo palikta nuošalėje veikti viena. Tai sukėlė papildomų problemų Šaulių Sąjungai bandant vystyti savarankią sportinę veiklą erdvėje, kurioje dominavo LSL. Vienas iš tokių incidentų aprašomas, teigiant, jog „Šaulių būrio sporto sekcija veikia labai sunkiose aplinkybėse ir dabartiniu momentu beveik visai darbas sustojęs, nes šauliai sportininkai neturi aikštės ir neturi lėšų ją įsigyti ir t.t. Tos sunkios apyستovos susidarė dėl to, kad šauliai nėra priimti į Lygą, iš kurios priežasties šiandien šauliai verčiami pereiti į kitas sporto organizacijas. Turint tai omenyje, Kauno Būrio Valdyba

²⁴ Kaunas, 1925 m. vasario 21 d. Pareiškimas Vyriausiojo Štabo Viršininkui. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 470, p. 10.

²⁵ JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. In *Istorija*, t. 89, 2013, nr. 1, p. 21.

²⁶ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 57.

nutarė kreiptis į Centrą, prašydama kuo greičiau tą nenormalumą pašalinti.²⁷ Visgi, nors Šaulių Sąjungos galimybės sporto srityje buvo limituotos, šauliai skatinti „daryti įtakos ir Lietuvos Sporto Lygai, per kurią yra platesnių galimumų stiprinti tautinį susipratimą atnaujinant tautinius žaidimus ir sudarant iš jų priemones, tinkamas šaulių fiziniam lavinimui.“²⁸ Taigi, net ir atkirsti nuo sportinės veiklos valstybine prasme, šauliai toliau bandė paveikti Sporto Lygą, per ją norėdami toliau plėtoti išsikeltus savo uždavinius sporto srityje.

Lietuvos Sporto Lyga nebuvo vienintelė organizacija su kuria Sąjungos santykiai buvo problemiški, nesutarimams lydint ir Sąjungos santykius su Kūno Kultūros Rūmais. J. Narbuto teigimu, kuomet K. K. Rūmai pradėjo tvarkyti visą Lietuvos sportinį gyvenimą, Šaulių Sąjunga sau reikalavo privilegijų ir norėjo dalyvauti Lietuvos sportiniame gyvenime su neregistruotais K.K. Rūmuose klubais ir sportininkais. Bet nieko neišėjo, tad ji turėjusi paklusti kūno kultūros įstatymui ir savo sporto statutą pristatyti K.K. Rūmams tvirtinti.²⁹ Pati Šaulių Sąjungos vadovybė šiuo klausimu teigė, jog „nuo š.m. gruodžio 7 d. einant Kūno Kultūros Rūmų raštu, išsiuntinētu š.m. gruodžio 12 d. sporto sąjungoms, šaulių sporto klubai, kurių įstatai nėra įregistruoti Kūno Kultūros Rūmuose, negalės dalyvauti Lietuvos sporto gyvenime. Tokiu būdu 24 šaulių klubai, kuriuose yra virš 3,000 aktyvių sportininkų, yra išstumiami iš Lietuvos viešosios sportiškos veiklos. <..> Šaulių sporto klubai nėra savistovios sporto organizacijos, bet visais atvejais priklausomi Šaulių Sąjungos vadovybės. Šią priklausomybę Šaulių Sąjunga kaip kariška organizacija, drausmės ir veiklios kontrolės sumetimais, yra nustačiusi palikti ir ateičiai. Tais sumetimais šaulių sporto klubų vidaus tvarkos taisyklės laiko savo vidaus reikalu nereikalingu registruoti.“³⁰ Analizuojant šią pastraipą paaikškėja keletas aspektų – LŠS ir toliau laikė save esančią aukščiau kitų sporto klubų, ir nors norėjo būti priimta į Kūno Kultūros Rūmų sudėtį, kartu siekė išlaikyti neginčijamą ir visapusišį savarankiškumą sporto klausimu.

Toks LŠS nusistatymas ir nesantaika su K.K. rūmais taip pat atsispindėdavo ir žaidynėse, Sąjungai teigiant, „š.m. balandžio 1 d. buvo aukštos klasės krepšinio komandų rungtynės tarp šaulių *Grandies* ir *LGSF*. Pradžioje rungtynių pasireiškė iš *LGSF* žaidėjų šiurkštumas ir kūniškas žaidimas. Nežiūrint teisėjų duotų baudų ir išvartų iš aikštės 3-jų *LGSF* žaidėjų, rungtynės nesušvelnėjo ir naujai įėję pakaitai elgėsi žiauriausiai, kaip laukiniai žmonės. <..> Iš tikrųjų antrame puslaikyje buvo pritrenktas geriausias *Grandies* žaidėjas šaulys <..> gulėdamas ant grindų jis šaukėsi pagalbos. <..> Pagaliau vienas *LGSF* žaidėjas išdrįso spirti net teisėjui, kuris dėl to davė baudinį ir nutraukė rungtynes. <..> Jų elgesys demoralizuoja valstybinį jaunuomenės auklėjimą ir žemina sportinę lietuvio garbę.“³¹ Kuriant negatyvų naratyvą apie *LGSF* žaidėjus siekta pavaizduoti šaulius, kaip sporto ir vienybės nešėjus, o

²⁷ Ištrauka iš Kauno Šaulių Būrio Valdybos posėdžio, Balandžio 13 d. protokolo N102. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 335, p. 2.

²⁸ Ideali kūno kultūra lietuvių tautai. *Mūsų žinybas*, Nr. 11, 1923, p. 285.

²⁹ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 58.

³⁰ Kūno kultūros rūmų direktoriui. *LCVA*, F. 561, ap. 2, b. 854, p. 77.

³¹ Mokymo skyriaus viršininkui raportas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 86.

LGSF kaip blogą pavyzdį Lietuvos jaunimui, kas savaime turėjo skatinti jaunuolius papildyti Šaulių Sąjungos, o ne kokios kitos sporto organizacijos gretas. Kartu, šis pareiškimas parodo, kokia komplikauta iš tiesų buvo LŠS padėtis K.K. Rūmų kontekste.

Kaip dar vieną pavyzdį galima išskirti kitą LŠS atsišaukimą, teigiant: „kaip matyti iš šio *Kažo* sudėties, tai pačias svarbiausias kamuolio žaidimo šakas pasiėmė vesti sporto klubas *KSS*, o rinktinės sporto klubui palikta pats menkiausias, dar mažai kultivuojamas orasvydis. Tokia *Kažo* sudėtimi rinktinės vadovybė negali sutikti, tuo labiau, kad panašios sudėties *Kažas*, kaip praktika parodė, šališkai sprendžia ginčus arba juos vilkina ir visada nedraugingai nusiteikę prieš rinktinės sporto klubus, ypač futbolo srityje, kas matyti iš šių faktų: 1. Sustiprėjus klubui *Švyturys*; pavieniai *KSS* klubo nariai pradėjo vilioti stipresnius žaidikus, kad tuo nusilpninti *Švyturį*. 2. *KSS* klubo žaidėjas Chomičius futbolo rungtynių aikštėje viešai sudavė per veidą *Švyturio* žaidėjui Volfui, kuris nustatyta tvarka padavė skundą, bet iki šio laiko be jokių rezultatų, nors jau praėjo keli mėnesiai.“³² Iš šio pareiškimo galima spręsti, jog K. K. Rūmai, bent jau Sąjungos teigimu, buvo linkę ignoruoti šaulių nusiskundimus ir retai kada palaikydavo jų pusę. Antra, šauliai ir toliau bandė primesti Kūno Kultūros Rūmams savas nuostatas ir taisykles, aktyviai kišdamasi į jų vykdomą sportinę veiklą, ypač tuomet, kai šie nesutapo su jų pačių interesais.

1.3. Sportinės veiklos pavyzdžiai Europoje

Kurdami Lietuvos Šaulių Sąjungos pamatus, šaulių ideologai rėmėsi kitų Europoje egzistavusių paramilitarinių ir kultūrinių organizacijų pavyzdžiais ir modeliais. Sporto ir jo vaidmens Šaulių Sąjungoje supratimas nebuvo išimtimi, mažai ką apie sportą išmanantiems šauliams atsigręžiant į juos supančias ir sporto srityje kur kas labiau pažengusias Europos valstybes. Tokiomis laikytos Čekoslovakija ir Švedija, kurios sporto kultivavimu užsiėmė jau nuo XIX a. ir to pasekoje sukūrė specifiškai toms šalims būdingus gimnastikos ir mankštos pratimus. Daug įtakos Šaulių Sąjungai padarė ir suomių šauliai, tarpukario eigoje tapę itin artimais Lietuvos šauliams dėl jų istorinių panašumų ir Suomijos šaulių pasisekimo sporto srityje. Tiriant Šaulių Sąjungos ideologinius pamatus, pastebėtas nenuginčijamas panašumas ir su vokiečių *Turverein* klubu, ypač karinio pasiruošimo srityje. Sporto klausimu, Šaulių Sąjunga dairėsi ir į artimiausias Lietuvos kaimynes – Estiją, Latviją ir Lenkiją, lygindama padarytą savo pažangą sporte ir šitaip apspręsdama, kokiose srityse vis dar privalu tobulėti.

³² Raportas Šaulių Sąjungos vadui, 1937 m. spalio mėn. 22 d. *LCVA*, F. 561, ap. 2, b. 1307, p. 22.

1.3.1. Čekų sakalai

Vienu iš didžiausių sektinų pavyzdžių, prisidėjusių prie Šaulių Sąjungos nuostatų ir ideologijos formavimo buvo Čekoslovakijos *Sokol* organizacija. Patys šauliai *Trimita* apie šią organizaciją atsiliepė taip: „tautinis susipratimas Čekoslovakijoje gana aukštai stovi; tam daug gelbsti inteligentinis pajėgų kultūriniam darbui būrimas ir mokyklos. Čia nemažą vaidmenį vaidina sakalų organizacija arba, tenykščiai vadinant, „Čechošlovenska občina sokolska“, susikūrusi 1862 metais. *Sakalai* nuo pat įsikūrimo pradžios yra užsibrėžę sau tikslą žadinti tautinį susipratimą ir tarnauti vien tautai, lavinantis gimnastikos srity.“³³ Organizacijos įkūrėjas M. Tyršas apibūdindamas *Sokol* fizinius pratimus, juos suskirstė į keturias grupes: 1. Fiziniai pratimai nenaudojant gimnastinių priemonių ir be aplinkinių pagalbos (mankšta and grindų ir disciplininė gimnastika); 2. Pratimai su prietaisais; 3. Grupinė gimnastika (pratimai tik su kitų pagalba); 4. Kovinis sportas (pratimai prieš oponentą). Tuo tarpu aptardamas kokių principų privalo laikytis vadinamieji sakalai, jis išskyrė: jėgą ir vyriškumą; atsidavimą tėvynei ir laisvei; savanoriavimą ir discipliną bei brolišką meilę tarp *Sokol* narių.³⁴

Šaulių Sąjunga *Trimita* puslapiuose noriai diskutavo apie jiems pavyzdžiu tapusį *Sokolų* judėjimą, jų sportinę ir kultūrinę veiklą, pasiektus rezultatus; sunkią čekų, kaip tautos istoriją, kuri buvo panaši į pačių lietuvių priespaudos vargus Rusijos Imperijos laikais. Viename iš numerių teigta, jog „tarp čekų *sakalų* ir mūsų šaulių yra didelis panašumas. Lygiai *sakalai*, kaip ir šauliai, yra tėvynės gynėjai ir jos tvirtybės branduolys (šalia kariuomenės, kuriai krašto gynimo reikaluose priklauso pirma vieta). *Sakalai*, panašiai kaip ir šauliai, turi tikslo auklėti mūsų jaunimą fiziniai ir dvasiniai. *Sakalų* ir šaulių idealai vienodi: tėvynės laisvė, tautos vienybė, pirmyneiga apšvietoj ir gerdvėj. Skirtumas tarp *sakalų* ir šaulių yra, visų pirma tasai, kad *sakalai* yra žymiai senesnė organizacija. Ji jau gyvuoja daugiau, kaip 50 metų ir apima apie 600.000 su viršum žmonių (vyrų moterų ir jaunimo).“³⁵ Taigi, šaulių ideologai lygino save su čekų sakalais, ieškojo šias dvi organizacijas siejančių sąsajų, čekų *Sokol* nariams esant nenuginčijamu autoritetu.

Šaulių Sąjungus periodikoje buvo įprasta išskirti specifines savybes, kuriomis pasižymėjo *sakalai*, teigiant „sakalų drausmingume nesimato verčiamo spaudimo; jų tvarkoj nėra ne žymės kokio nors biurokratizmo; ten nėra valdininkų ir viršininkų, tik draugai ir broliai. Aišku, kad tokią galingą organizaciją, kaip sakalai, sucementuoti vien moralės dėsniais ir idealų bendrumu. <..> Imperijos laikais *sakalai* buvo visai nepolitinė organizacija; jos visą siekį trumpai suglaudus galima būtų pasakyti žodžiais „in sana corpore anima sana est“ (sveikam kūne-sveika dvasia). Kūno mankštanimais su pagalba pritaikintos lavinamosios gimnastikos norėta pasiekti fizinės sveikatos. Dorinis auklėjimas,

³³ Čekų sakalai ir sporto klubai. *Trimitas*, Nr. 144, 1923 06 22, p. 13.

³⁴ BABELA, M.; Oborny, J. Dr. Miroslav Tyrš – Father of the Sokol and philisophy of the Sokol. *In Science of Gymanstics Journal*. 2018, Bratislava, p. 317.

³⁵ V.B. Čekų sakalų šventė. *Trimitas*, Nr. 20, 1926 05 27, p. 643.

griežta moralė ir siekimas kilnumų jungė *sakalų* sielas.³⁶ Būtent šie įvaizdžiai buvo išskiriami, kadangi juos šaulių vadovybė norėjo matyti pačių lietuvių tautos tarpe, tarpukario laikotarpiu išplitus lietuvių vienijimosi idėjai, kurią įgyvendinti sportas puikiai tiko.

Apart plačios, į tautiškumą orientuotos *Sokol* organizacijos ideologijos, šauliams taip pat rūpėjo *Sakalų* mankšta, kurią buvo perėmusi ir Lietuvos kariuomenė. Viename *Trimito* numerių, P. Daugys smulkiai aprašė *Sakalų* gimnastikos ypatumus, teigdamas, jog stadione „išsirikiavę *sakalai* pradeda savo pratimus grojant muzikai. Kiekvienai muzikos melodijai atitinka tam tikras pratimų būdas. Vyrų pratimai smarkesni, judesiai ryškesni, imituoja kovą, darbo judesius ir t. t. Merginų pratimai — švelnesni, gracioziškesni ir plastiškesni. Visos *sakalų* mankštos yra aiškiai matyti: vyrai *sakalai* sveikos nuotaikos, gražaus kūno sudėjimo, tvirta, drąsia eisena. Merginos – lieknos, vikrios, linksmo būdo, malonios nuotaikos ir, rasit, ne mažiau ištvermingos kaip vyrai. *Sakalybė* neša sveikatą, pasitikėjimą savimi ir optimizmo dvasią į plačias tautos mases.“³⁷ Nenuostabu, jog iš visų galimų Europoje taikytų gimnastikos sistemų, lietuvių šauliai pasirinko būtent šią, mankštos pratimais ne tik fiziškai stiprindami savo kūną ir gerindami savo sveikatą, bet grojant muzikai taip pat pramokdami veikti ritmiškai, vieningai. Kitais žodžiais tariant, vadinamoji *Sakalų* gimnastika apėmė visas sritis, kuriose Šaulių Sąjunga tarpukariu siekė panaudoti sportą.

Čekų *Sokol* judėjimas ir jo narių atsidavimas organizacijai taip pat buvo naudojamas, kaip pavyzdys, kuriuo turėtų sekti Lietuvos šauliai, ypač kalbant apie apatiškumą sporto atžvilgiu. Teigta, jog „pasak M. Tyršo, kiekvienas *sakalas* turi žinoti, kad svarbiausias jo uždavinys yra tarnauti savo tautai. Vystydamas ir plačiau aiškindamas tą pamatinį obalsį, M. Tyršas sakė: kiekviena tauta, kuri nori gyventi, turi būti sveika; žūva tautos tik dėl savo kaltės, ne kovos laukuose sprendžiamas jų likimas, jisai būna išspręstas jau prieš kovą. Nėra tautos, kuri, būdama sveika ir energinga, žūtų. Žūva tos tautos, kurios paskęsta nedoroje. <..> Stiprindami save fiziniai, moraliniai ir kultūriniai, užtikrinsime lietuvių tautai jos laimingą būvį.“³⁸ Lietuvių tautai pritaikydami čekų *Sakalų* atvejį, šauliai siekė stiprinti savą tautą ne tik fizine, bet ir dvasine prasme. Šaulių Sąjunga taip pat laikėsi M. Tyršo nuostatos, jog „juo mažesnė tauta, juo didesnę ji turi rodyti veikimą. Veikimas turi būti mūsų lozungas. Kiekvienoje srityje reikia susilyginti su kitais ir paskiau juos aplenkti.“³⁹ Todėl šaulių ideologai nuolat stūmė Sąjungos narius demontruoti savo turimą pranašumą ir tapti geresniais už valstybės priešus, už Lietuvos kaimynus, už savo konkurentus, šitaip skatindami sveiką konkurenciją, turėjusią užtikrinti lietuvių tautos išlikimą.

³⁶ Bylėkas. Šis tas iš čekų-slovakų sakalų istorijos. *Trimitas*, Nr. 24, 1922 06 24, p. 18.

³⁷ DAUGIS, Pr. Sakalų mankšta. *Trimitas*, Nr. 28, 1926 07 22, p. 899.

³⁸ DAUDZVARDAS, V. Gyvuoju šaulių reikalui. *Trimitas*, Nr. 14, 1927 04 07, p. 426.

³⁹ Čekoslovakijos sakalai. *Trimitas*, Nr. 38, 1928 09 20, p. 1232.

1.3.2. Suomių *Suojeluskunta*

Čekų *Sokol* nebuvo vienintelė į sportinę veiklą orientuota organizacija, į kurią LŠS aktyviai lygiavosi viso tarpukario metu. Pavyzdžiu kuriantis Šaulių Sąjungos ideologinei sistemai taip pat buvo ir suomių kilmės krašto apsaugos organizacija ir nacionalinė gvardija *Suojeluskunta*. Patys Lietuvos šauliai, suomių organizacijos susikūrimo aplinkybes *Trimitė* apibūdino taip: „suomių šaulių organizacija turi pradžią dar iš prieškarinių laikų, kada valdė rusai. Tada suomiai turėjo autonomiją ir ligi 1898 metų tautinę kariuomenę. Kai tais metais rusai suomių kariuomenę panaikino, jie uoliai ėmė organizuotis į ugniagesių ir sporto draugijas ir mokytis karo mokslo. Taigi, 1917 metais jau tie vyrai, ką slapta ruošėsi rimtam tėvynės darbui, pasiryžo išvaduoti šalį ir 1918 m. apvalė ją nuo atėjūnų ir raudonųjų diktatūros.“⁴⁰ Atsižvelgiant į istorinius Lietuvos ir Suomijos, kaip nepriklausomų valstybių vystymosi panašumus, tampa aišku, kodėl Lietuvos Šaulių Sąjunga jautėsi tokia artima *Suojeluskuntai*. Abi tautos turėjo išsilaisvinti iš carinės Rusijos jungo ir vėliau ginklu apginti paskelbtą valstybės Nepriklausomybę. Visgi, panaši istorinė valstybės ir tautos praeitis nebuvo vienintelis organizacijas vienijęs aspektas. Tapatūs buvo ir jų šauliams iškelti uždaviniai: „šalies laisvės ir nepriklausomybės gynimas ir pavergtųjų žemių vadavimas. Savo uždaviniams įvykdyti, jie mokosi karo mokslo, mankštinasi sporto srity, šviečiasi, lavinasi. Suomių šauliai, suvaidinę didžiausią vaidmenį šalies laisvės kare, nūdien yra pasiekę tokio karinio pasiruošimo bei sporto mankštos laipsnio, kad dabar drąsiai gali išstoti prieš dešimteriopai galingesnį priešą.“⁴¹ Tokie panašumai, žinoma, nėra atsitiktiniai, Sąjungos kūrimosi metu, šauliams pasiskolinant tam tikras *Suojeluskuntos* nuostatas ir pritaikant jas Lietuvos atvejui.

Pavyzdžiu *Suojeluskunta* Lietuvos šauliams taip pat buvo ir sporto bei apskritai fizinio lavinimo klausimu. Teigta, jog „paskutiniu laiku suomių šauliai ėmė smarkiai rūpintis sportu ir lengvai išmokstama gimnastika. Labiausiai globojama Suomijoje gana plačiai žinomą ski-sportą, sujungta su orientavimo ir šaudymo pratimais. Ruošiama sporto šventės, įvairios lenktynės, per kurias pasižymėjusiems teikiami garbės ir sugebėjimo ženklai. Sportu ir gimnastika pavaduojama kariškos mankštos ir stiprinama šaulių energija.“⁴² Ypatingai šaulių ideologai mėgo atkreipti *Trimito* skaitytojų dėmesį į tas sporto sritis, kuriose šauliai atsiliko nuo kitų valstybių ir kuriose norėta, jog šauliai patobulėtų. Suomių atveju, tai buvo šaudymo sportas. Paramilitarinio pobūdžio organizacijoje, kuri skelbėsi esanti Lietuvos kariuomenės pagalbininkė, visuomet pasiryžusi apginti Lietuvos nepriklausomybę, laisvę ir šalies integralumą, ginklas buvo neatsiejama kasdienybės dalis. Visgi, juo taip pat reikėjo išmokti naudotis – būtent šiuo klausimu ir pasitaravo šaudymo sportas. Todėl buvo raginama sekti „estų ir suomių šaulių pavyzdžiu, kurių daug dalyvavo pasaulinėse šaudymo

⁴⁰ KALNĖNAS, J. Šaulių kelionė Suomiuosna. *Trimitas*, Nr. 29, 1926 07 29, p. 935

⁴¹ Ibid, p. 936.

⁴² PARLAND, H. Suomių šaulių organizacija. *Trimitas*, Nr. 29, 1929 07 18, p. 492.

rungtynėse. Mūsų tarpe yra gerų šaulių, tik jie patys savęs nesuranda, nes nesistengia šaudymo srityje lavintis. Šauliams pirmoje eilėje turėtų rūpėti šaudymo sportas, o atliekamu laiku galėtų sportuoti ir kitose šakose. Taiklus, šaulys bus geriausias Nepriklausomybės gynėjas, naudingiausias valstybei pilietis.“⁴³ Pavyzdžiu Lietuvai suomių šauliai taip pat buvo ir bendrojoje fizinio lavinimo srityje. Kariniai fiziniai pratimai buvo įvesti į šaulių gyvenimą būtent po kelionių į Suomiją.⁴⁴ Į šią suomių inspiruotą fizinio lavinimo programą, privalomą visiems 18–35 metų kandidatams, įėjo žygiai: 30 km dalinio dienos žygis ir 7 km patrulio žygis, taip pat bėgimas – 100 m, šuoliai į tolį ir aukštį, metimas: karinis ir sportinis granatų metimas į tolį ir bendriniai šaulių sporto pratimai su ginklais.⁴⁵ Tokiais žygiais buvo bandoma lavinti šaulių patvarumą ir parengti juos kariniams žygiams bei veiksams, kartu raginant juos pažinti savą kraštą. Greičiui ir staigumui lavinti numatytas 100 metrų bėgimas, vikrumui ir šuoliams – šuoliai į aukštį ir tolį. Mokomos granatos metimas buvo praktinis karinio mokymo dalykas, siekiant paruošti šaulių kovos veiksams, kitiap tariant, paruošti šaulius ateities karui. Lygiuojamasi į suomių buvo ir žiemos sporto srityje, teigiant, kad „didelį išpūdį visiems žiūrintiems padarė suomių šaulių organizacijos tobulumas ir jos narių išsimiklinimas. Jie esą puikūs kariai ir sportininkai, ypač žiemos sporte“.⁴⁶ Vėlgi, orientuojamasi buvo į tas sritis, kur patys šauliai buvo mažai pažengę ir menkai su šia sritimi susipažinę.

Suomių *Suojeluskunta* taip pat išsiskyrė savo progresyviu požiūriu į moterų šaulių dalyvavimą organizacijos veikloje, kas tapo paskata LŠS žengti tuo pačiu keliu. Nors 4 deš. pabaigoje moterų vaidmuo organizacijoje nebuvo toks žymus, kaip Suomijoje, progresas jau buvo pradėtas, tik jam plėtotis sutrukdė Antrasis pasaulinis karas ir jį sekę įvykiai. Suomių moterų šaulių organizacija, pasivadynusi *Lotta Svard* vardu, vykdė veiklą atskirai nuo šaulių vyrų. *Lotta Svard* turėjo "aiškius apribotus, vien tik jai pavestus darbus ir uždavinius. Jai priklausė sanitarija, tiekimas, mityba lėšos, raštinės darbai ir kitokį pagalbinius darbus karo arba menevrų atvejais. Šių darbų ribose jos ir teveikia. Jos turi valdybas ir būrių, rinktinių ir centro.“⁴⁷ Tai buvo įstabus atotrūkis nuo Lietuvos, kur moterų savarankiškumas buvo ribotas. Tarpukario laikotarpiu, suomių *Suojeluskuntą* ir Lietuvos šaulius siejo artima draugystė, ypač sustiprėjusi 4 deš. abiejų tautų šauliams noriai svečiuojantis vieni pas kitus ir šitaip dar labiau didinant Lietuvos šaulių susidomėjimą suomiais ir jų vykdoma veikla.

⁴³ MJR KARAŠA, M. Iš tarptautinių šaudymo varžybų. *Trimitas*, 1937 10 07, Nr. 40, p. 953.

⁴⁴ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 313.

⁴⁵ TUMAS, K. Šaulių fizinio lavinimo skyrius. *Fiziškas auklėjimas*, 1940, Nr. 2, p. 68-71

⁴⁶ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 20.

⁴⁷ PUTVINSKAITĖ, S. Šaulių moterų reikalai. *Trimitas*, 1931 06 25, Nr. 26, p. 506.

1.3.3. Švedų gimnastika

Čekų *sakalų* gimnastika nebuvo vienintelė, kuria Šaulių Sąjunga domėjosi, dėmesio, ypač 3 deš., susilaukiant ir Švedijoje paplitusiems gimnastikos pratimams, kurių oficialiu kūrėju laikytas P. Lingas. Pirmaisiais Lietuvos Respublikos gyvavimo metais, kai po kraštą nualinusių Nepriklausomybės kovų Lietuva dar tik bandė pažindintis su sportu, fizinio lavinimo suteikiama nauda ir daugybe skirtingų gimnastikos sistemų, vienu iš galimų gimnastikos variantų buvo būtent švedai. Svarstant, kurie gimnastiniai pratimai atneštų daugiau naudos Lietuvos šauliams, net buvo teigta, jog „mūsų giliu įsitikinimu tokia tėra švedų bei Ling'o sistema, kuria mes ir vaduosimės. Taip vadinamoji *Sakalų* sistema nėra priimtina ir sektina. Palikim ją atsiliekiam rusam, kurie ir patys jau imasi Ling'o metodų.“⁴⁸ Taigi, sprendimas pasirinkti vadinamąją *Sakalų* gimnastika nebuvo priimtas skubotai, šaulių sporto instruktoriams apsvarstant visas galimas galimybes, švedų gimnastikai dažnai pasirodant *Trimito* puslapiuose visus 1922 ir net 1923 metus.

Taigi, kuo švedų gimnastika buvo ypatinga? 1740-1813 periodu P. Lingas dirbo mokytoju ir fechtavimo treneriu, šitaip išvystydamas savo gimnastikos sistemą, kurios esmė buvo ne tik lavinti kūną, bet ir mankštos pagalba, gydyti ligas.⁴⁹ Vėliau, P. Lingas išskyrė karinę, mokomąją, medicininę ir estetinę gimnastiką, tačiau sistemingas gydymas buvo atliekamas tik karinėje gimnastikoje. Kaip minėtasis gydymas turėjo atrodyti? Pats būdamas menkos sveikatos, P. Lingas pastebėjo judėjimo žmogui suteikiamą naudą, todėl metodiškai nagrinėdamas visus patologinius reiškinius jauname organizme, P. Lingas sugalvojo ištisą sistemą judesių, su kurių pagalba galima taisyti įdubusią krūtinę, iškrypusį stuburkaulį, silpnas galūnes ir t.t.⁵⁰ Visgi, Šaulių Sąjunga labiau domėjosi ne tiek P. Lingo teorijomis dėl mankštos gydomųjų savybių, dėl kurių P. Lingas buvo plačiai kritikuojamas Europos mokslininkų, o švedų gimnastikos siūlyta grupinė mankšta. *Trimito* švedų grupinė mankšta buvo aprašoma teigiant, jog pastaroji „tinka demonstruoti (rodyti) per sporto šventes, iškilmes ir t.t., sulig muzika bei paprastai patiem dalyviams skaitant. Kasdieniniam fizinio auklėjimosi reikalui tenka naudotis gryniais švedų gimnastikos judesiais. <..> Grupinė mankšta teikia efekto ir todėl patinka žiūrovams, nes sudaro tam tikro pasigėrėjimo ir įspūdžio bei nuotaikos. Tuo tikslu retkarčiais ir patartina jos imtis.“⁵¹ Pabrėžta, jog mankšta, ypač daroma bendrai grupėje, buvo svarbi ir tuo, jog ji skatino juos judėti vieningai, suartino šaulius tarpusavyje, o atliekama su šautuvais rankose, taip pat pratino juos prie ginklo svorio ir mokė, kaip jį taisyklingai laikyti.

⁴⁸ Linkuvos Dėdė. Sportas. Kūno kultūros priemonės. *Trimitas*, Nr. 1, 1922 01 07, p. 70.

⁴⁹ PHISTER, G. Cultural Confrontations: German Turnen, Swedish Gymnastics and English Sport – European Diversity in Physical Activities from a Historical Perspective. In *Sport in Society*, 2003, Nr. 6, p. 68.

⁵⁰ Fizinio lavinimo pavyzdžiai. *Mūsų žinytas*, Nr 65, 1930, p. 81.

⁵¹ KAR. DINEIKA. Sporto reikalai. Grupinė mankšta. *Trimitas*, Nr. 138, 1923 05 10, p. 25.

Nors pats P. Lingas teigė sukūręs visiškai originalią gimnastikos sampratą, galima teigti, jog josios aspektus jis pasiskolino iš dano F. Nachtegall ir vokiečio J. C. F. GutsMuths, taip pat įkvėpusį *Turnerių* klubo įkūrėją F. L. Jahną. Taigi, nors dauguma Europos valstybių XIX a. turėjo atskiras gimnastikos sistemas ir savotišką sporto suvokimą, jų įkvėpėjai buvo tie patys asmenys, todėl visos jos turėjo tam tikrų panašumų. Pavyzdžiui, į žmogaus kūną pradėta žvelgti iš racionalios pusės, pratimai imti sistemizuoti, buvo teigiama, jog sportas turėjo socialinę vertę, jis palaikė ryšį su tradicijomis ir mitais, ir turėjo apibrėžtus tikslus.⁵²

Visgi, nepaisant to, jog šauliai kurį laiką rodė atvirą susižavėjimą Lingo gimnastikai, priimtas sprendimas suvienyti šaulių gimnastinę sistemą ir visiems šauliams taikyti vieningą – *Sakalų* gimnastiką. Toks sprendimas buvo aiškinamas, teigiant, jog „šios [Lingo – S.Z.] sistemos pratimams paimti per lėti judesiai. Ilgai ir sistematingai mankštydami jaunuomenę šios sistemos pagrindais be abejo pasieksime harmoningo visų kūno dalių išsivystymą, bet kitų reikalingų šauliui ar kariui kūno bei sielos ypatybių įskiepijimo sunku tikėtis. Kūno miklumas, spartus pasiryžimas ir atkaklus reikalingojo darbo vykinimas sunkiai teįdiegiamas šią sistemą vartojant. Dėl to 1924 m. Šaulių Sąjunga, nors laikėsi dar Lingo sistemos, bet podraug susirūpino klausimu, ar nebūtų naudingiau įvedus Tiršo sistemą. Tuo tikslu į fizinio lavinimo centrą buvo komandiuoti du skyrių vadai šiai sistemai sutijuoti, o 1924 m. Sezonui numatyta šios sistemos išmėginimas praktikoje.“⁵³ Taigi, galima daryti išvadą, jog Šaulių Sąjungos vadai rimtai domėjosi Europoje paplitusiomis gimnastikos sistemomis ir turėjo pakankamai išvystytą nuovoką sporte srityje, jog pasirinktų tuos gimnastikos pratimus, kurie žinojo Sąjungos šauliams atneš daugiausiai naudos ir leis efektyviai įgyvendinti šauliams iškeltus tikslus.

1.3.4. Vokiečių *Turnverein*

Diskutuojant apie sporto sampratos ir kultivacijos vystymąsi Europos kontekste, svarbu paminėti ir vokiečių gyvenamose žemėse veikusį *Turnverein*. Būtent šis, į vokiečių tautą orientuotas gimnastinis klubas XIX a. sandūroje tapo įkvėpimu tokiems sportiniams judėjimas, kaip *Sokol*, tapo pavyzdžiu švedų gimnastams ir darė įtaką ne tik Anglijos, bet ir Amerikos sporto vystymuisi. Vokiečių *Turnverein* buvo įsteigtas F. L. Jahno, ir buvo orientuotas į nacionalizmo sklaidą. F. L. Jahno siekiai atitiko XIX amžiaus nacionalistinio ir demokratinio judėjimo Vokietijoje siekius: išsivadavimas iš prancūzų viešpatavimo, feodalinės tvarkos nuvertimas ir Vokietijos susiskaldymo į atskiras karalystes

⁵² PHISTER, G. Cultural Confrontations: German Turnen, Swedish Gymnastics and English Sport – European Diversity in Physical Activities from a Historical Perspective. In *Sport in Society*, 2003, Nr. 6, p. 73.

⁵³ Kaunas, 1925 m. vasario 21 d. Pareiškimas Vyriausiojo Štabo Viršininkui. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 470, p. 10.

ir kunigaikštystės pabaiga, sukurtiant tautinę vokiečių valstybę.⁵⁴ Siekiant įgyvendinti šiuos tikslus buvo kuriami kariniai (arba pusiau kariniai) patriotų savanorių junginiai ir vadinamieji gimnastų rateliai, vieniję patriotinę ideologiją su fiziniu ir dvasiniu lavinimusi; simbolizavę jėgą, laisvę ir kovą su „svetimšalių dominavimu.“⁵⁵ Gimnastikos klubo narių meilė tėvynei turėjo būti išreiškiama per fizinį tobulėjimą, o gimnastikos pratybos turėjo tapti tautinės dvasios išraiška.

Visgi, nors abejotina, ar vadinamieji *turneriai* ir Lietuvos šauliai kada turėjo tiesioginių ryšių, *Turnverein* klubą ir Šaulių Sąjungą siejo keletas ideologinių panašumų. Didžiausias jų - fizinio lavinimo gretinimas su pasiruošimu karui. Tipinis *turnerių* bruožas buvo nuolatinis veiksnių karinės ir politinės naudos pabrėžtinumas: kūnas neturėjo būti lavinamas jų pačių labai ar siekiant kažkokių asmeninių pasiekimų, bet norint jį tinkamai išnaudoti kariuomenėje. F. L. Jahno teigimu, nebuvo jokios naudos, jei karys pasiekęs karo mūšį pirmasis, bus toks išvargęs, jog negalės kautis.⁵⁶ Komandiniai žaidimai, vadinamieji karo žaidimai, bėgimas, plaukimas, ieties metimas, šokimai į tolį ir į aukštį, imtynės, fechtavimas ir kt. pratimai turėjo formuoti individo charakterį ir darė jį tinkamesnį kovai. Taip pat šiais pratimais siekta klubo narių gretose išugdyti savidiscipliną, ištvermę; pasirūpinti, jog valstybės piliečiai būtų pajėgūs ginti savą šalį. F. L. Jahnas savo išleistoje knygoje *Gimnastikos traktatas* teigė, jog gimnastinis klubas „gimnastikos veiklos tikslas buvo: parodyti tautai, kad jos sūnūs sugeba išsaugoti tai, ką jų tėvai yra įgiję“.⁵⁷ Taigi, Šaulių Sąjungą ir *Turnverein* klubą siejo panašios susikūrimo aplinkybės – abiem organizacijoms siekiant suvienyti tautą, apginti savą kraštą; gimnastikos pratimai ir sportinė veikla abiem atvejais taip pat gretinta su kariniu pasiruošimu, būtinybe užgrūdinti savą kūną, išsiugdyti kariui būdingas savybes. Nors Šaulių Sąjunga su *turneriais* nepalaikė abipusių ryšių, kaip suomių *Suojeluskuntos* atveju, o pastarųjų vardas *Trimito* puslapiuose pasirodydavo itin retai, *turneriai* šaulių ideologijos vystymuisi turėjo didelę įtaką.

1.3.5. Lietuvos kaimynės ir jų sportinė veikla

Lietuvos Šaulių Sąjunga nebuvo vienintelė organizacija Baltijos rytiniame regione tarpukariu suvokusi sporto svarbą ir fizinio lavinimo būtinybę kiekvieno individo gyvenime. Taigi, LŠS daug dėmesio periodikoje skyrė ir artimiausioms savo kaimynėms: Latvijai, Estijai ir Lenkijai. Tiesa, ne taip kaip *Sokol* ar *Suojeluskuntos* atveju, pastarosioms buvus fizinio lavinimo Šaulių Sąjungoje

⁵⁴ PHISTER, G. Cultural Confrontations: German Turnen, Swedish Gymnastics and English Sport – European Diversity in Physical Activities from a Historical Perspective. In *Sport in Society*, Nr. 6, 2003, p. 65.

⁵⁵ VAREIKIS, V. Bandydas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos Šaulių Sąjungos ištakos. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, t. XXVIII, 2014, p. 26.

⁵⁶ PHISTER, G. Cultural Confrontations: German Turnen, Swedish Gymnastics and English Sport – European Diversity in Physical Activities from a Historical Perspective. In *Sport in Society*, Nr. 6, 2003, p. 67.

⁵⁷ MARRIOTT, J. The Strange Nationalist Origins of Modern Gymnastics. In *History of Yesterday*, 2020 01 10.

pavyzdžiais, Latvijos, Estijos ir Lenkijos sportinė veikla turėjo lyginamąją paskirtį, siekiant nustatyti LŠS padarytą pažangą ir tolimesnio tobulėjimo reikalaujančias sritis. Tam įtakos turėjo du aspektai: pirma, Latvijos, Estijos ir Lenkijos sportinė veikla vystėsi tuo pačiu metu, kaip ir Lietuvos, priešingai anksčiau minėtoms organizacijoms, kurios susikūrė anksčiau. Antra, tarp šių kaimyninių valstybių egzistavo natūraliai susiformavusi konkurencija, Lietuvos Šaulių Sąjungai siekiant kokybine ir kiekybine prasme tapti labiausiai pažengusia organizacija šiame regione.

1918 m. Estijai atgavus nepriklausomybę, ėmė kurtis sukarinta *Kaitseliit* (Gynybos Sąjunga) organizacija, kurios įsteigimas ir toliau vystyta veikla buvo panaši į Lietuvos Šaulių Sąjungos. *Trimitas* apie šios organizacijos susikūrimo aplinkybes teigta: „vokiečių kariuomenei iš Estijos besitraukiant, ėmė kurtis pirmoji ginkluotoji estų jėga – partizanai (*kaitselitai*). Jie davė pradžią reguliarinei estų kariuomenei, jie buvo pirmieji estų žemės ir tautos laisvės gynėjai. <..> Estų visuomenė pamatė, kad valstybės interesai reikalauja ne vien išorinės karo, bet ir pilietinės apsaugos, todėl 1924 m. gruodžio 17 d. paskelbiamas įstatymas, kuriuo atnaujinta estų šaulių (*kaitselitų*) organizacija. Jos tikslas – saugoti tautą ir valstybę nuo vidaus ir išorės priešų, auklėti pilietinį susipratimą, kelti kultūrą ir lavinti žmones sporto srity.“⁵⁸ Taigi, kaip ir kitoms to meto paramilitarinėms organizacijoms, Estijos *Kaitseliit* buvo būdingos tokios pat susikūrimo aplinkybės, jų nacionalinio pobūdžio uždaviniai, kurių tikslas buvo idealaus valstybės piliečio sukūrimas, į pagalbą pasitelkiant kultūrinės, fizinio lavinimo ir auklėjimo priemones. Kadangi *Kaitseliit* buvo karinio pobūdžio organizacija, daug dėmesio buvo kreipiama į vadų parengimą ir tobulinimą. Šiam tikslui pasiekti buvo sistemingai rengiami kursai ir specialūs pratimai, kur „klausytojai atitinkamai buvo mokomi visų modernių karinių dalykų, ruošiami vidaus ir tarpvalstybinių šaudymo rungtynėms ir kt.“⁵⁹ Tokiomis aplinkybėmis, fizinis lavinimas jų tarpe pasiekė nepaprastą lygį. Žymesni sporto *Kaitseliitų* dienos manevrai, stovyklos, šventės, suvažiavimai, koncertai, vaidinimai, kilnojantieji kinai ir kitos rengiamos programos įgalino juos užmegzti glaudesnius saitus su visuomene ir tuo įgauti daug simpatijų ir gerą vardą.

Dėmesio susilaukė ir *Aizsargi* – latvių šaulių organizacija, ėmusi kurtis keliais mėnesiais anksčiau už pačią LŠS. 1919 m. rudenį *aizsargai* buvo suorganizuoti į karinius vienetus, o visa organizacija sutelkta į vieną vadovybę. Nepriklausomybės kovų metu, *aizsargams* teko kovoti su krašte siaučiančiais plėšikais, dezertyrais; jiems pavesta saugoti geležinkelius, stotis, tiltus ir kitas svarbias vietas, kurioms grėsė pavojus iš tvarkos ardytojų pusės.⁶⁰ Taigi, kaip ir kitų tapačios paskirties Sąjungų Europoje, šios organizacijos užgimimą nulėmė būtinybė ginti savo tautą ir šalies nepriklausomybę, todėl ir organizacijos išsikelti tikslai niekuo nesiskyrė nuo jau aptartųjų – ginti savo tautą ir tėvynę nuo

⁵⁸ V. B-NAS. Estijos nepriklausomybės 15 metų. *Trimitas*, Nr. 9, 1933 03 02, p. 165.

⁵⁹ MAJORAS NARUŠIS, S. Estijos šauliai. *Trimitas*, Nr. 8, 1936 02 20, p. 177.

⁶⁰ Latvijos ginkluotos pajėgos. *Trimitas*, Nr. 46, 1938 11 17, p. 1103.

vidaus ir išorės priešų.⁶¹ Ne taip kaip estų ir suomių atveju, kurie šaudymo ir žiemos sportuose buvo pažengę kur kas toliau už Lietuvą, LŠS retai lygino save su latviais sportinėje veikloje.

Visgi, dvi artimiausios Lietuvai Baltijos kaimynės turėjo sporto srityje svarų pranašumą – jos abi be papildomų apribojimų gaudavo valstybės paramą sporto srityje. A. Poviliūnas šiuo klausimu teigė, jog iki tol mes buvome labiausiai atsilikę daugelyje sporto šakų, palyginti su artimiausių mūsų kaimynų Latvijos ir Estijos sportininkais. Krašto ekonominė gerovė turi neabejotinos įtakos sporto raidai. Latvija su jos milijoniniu pramonės miestu Ryga, taip pat Estija buvo gerokai pažengusios į priekį vystydamos ekonomiką, todėl šių šalių sportininkų laimėjimai buvo žinomi dar carinės Rusijos viešpatavimo laikotarpiu.⁶² Taigi, nors galimai Lietuvos sportininkai savo sugebėjimais nebuvo prastesni už latvių, finansavimo iš valstybės pusės nebuvimas, privedė prie įrangos, sporto aikščių trūkumo, kas lietuvių sportininkus darė neadekvačius, lyginant su artimiausiais kaimynais.

Kalbant apie Lenkiją derėtų išskirti faktą, jog dviejų valstybių diplomatiniai santykiai buvo neegzistuojantys iki pat 4 deš. pabaigos, Lenkijai didžiąją dalį tarpukario užimant politinės Lietuvos priešės vaidmenį. Todėl viešai Lenkijos sportiniai pasiekimai ar teigiamas Lenkijos šaulių (*Strzelec*) indėlis į lenkų kasdienį gyvenimą nebuvo diskutuojamas. Visgi, slaptai šauliai intensyviai domėjosi lenkų vykdoma veikla ir jų padarytu progresu. To pasekoje, retomis progomis periodikoje buvo talpinami straipsniai aptariantys, pavyzdžiui, įvairius istorinius lenkų partizaninės kovos pavyzdžius.⁶³ Iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, jog partizaninės kovos ir sportas tarpusavyje neturi nieko bendro, bet jau minėtoji 1935 m. Šaulių Sąjungos išleista fizinio lavinimo programa ruošė šaulius būtent partizaniniam karui ir tam paruošimui naudojo būtent tuos sportinius pratimus ir fizinę veiklą, kuria šauliai užsiėmė viso tarpukario metu. Diskutuojant specifiskai apie lenkų sportinę veiklą, teigta, jog „mūsų plėšrieji kaimynai lenkai irgi susirūpinę gyventoja kariškuoju paruošimų ir viso krašto militarizavimu. Ypatingai daug dėmesio skiria šaudymo sportui. Lenkijos kariškojo paruošimo organizacijų nariai būtinai turi gerai mokėti šaudyti kaip iš mažojo kalibro šautuvų, taip pat ir iš kariškų ginklų. Lenkų šaudymo sportą tvarko ir atstovauja *Strzelec* sąjunga. Šiomet jos valdyba kreipėsi į švietimo ministerį su prašymu, kad šaudymo mokymas būtų įvestas visose vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose. Be abejo, lenkų vyriausybė tokį prašymą patenkins ir šiais mokslo metais lenkų mokyklose bus reguliari šaudymo pamokos. Laikas ir mums labiau susirūpinti kariškuoju mūsų tautos parengimu, pirmoje eilėje pastačius šaudymo sportą. Šaudymo sportas yra ne tik visuomeninis, bet valstybinis reikalas, todėl ne vien visuomenė, bet ir vyriausybė turėtų juo labiau susirūpinti. Tik būdami visi pasiruošę į karą ir, svarbiausia, mokėdami gerai šaudyti, galėsime tinkamai grumtis su priešais ir išsaugoti mūsų tautos idealus.“⁶⁴ Skatindami šaulius rimčiau žiūrėti į šaudymo sporto svarbą, šaulių ideologai naudojo būtent Lenkijos pavyzdį, kuri kitaip nei šioje srityje taip pat pažengę suomia, kėlė

⁶¹ Latvijos aizsargai. *Trimitas*, Nr. 46, 1935 11 14, p. 848.

⁶² POVILIŪNAS, A. *Olimpinė Lietuva 1918–2008: lūžiai, etapai, pasauliniai kontekstai*. Vilnius, 2010, p. 51.

⁶³ VAREIKIS, V. Bandyamas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos Šaulių Sąjungos ištakos. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, t. XXVIII, 2014, p. 26.

⁶⁴ KAP. URBELIS, A. Šaudymo sporto reikalu. *Trimitas*, Nr. 28, 1927 07 21, p. 893.

Lietuvos nepriklausomybei realų pavojų. 4 deš. pabaigoje, santykiams tarp dviejų valstybių ėmus gerėti, apie lenkus pradėta diskutuoti atviriau, pačiam Lietuvos kariuomenės generolui S. Raštikiui *Trimite* analizuojant lenkų paramilitarinių organizacijų veiklą, jų kariuomenės sudėtį, lenkų Šaulių Sąjungos veiklą: pavyzdžiui, šaulių naudojimą žvalgyboje, žinioms rinkti, draudimą šauliams dalyvauti politinėje veikloje uniformuotiems ir t.t.⁶⁵ Taigi, nepaisant pašlijusių dviejų valstybių santykių, lenkų veikla buvo svarbi Šaulių Sąjungos raidai, pastarajai nenorint atsilikti nuo savo pietinės kaimynės, todėl nuolat siekiant tobulėjimo.

⁶⁵ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 48.

II. SPORTO VYSTYMAS LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOJE

2.1. Sporto organizavimas Sąjungos viduje

Sportas nuo pat Sąjungos sukūrimo buvo neatsiejama šaulių ideologijos dalis, Sąjungai jau nuo pirmų savo egzistavimo dienų save artimai siejant su sportine veikla. Savo kelią Sąjunga oficialiai pradėjo 1919 m. birželio 27 d., kaip Lietuvos Sporto Sąjungos sudėtinė dalis. Tiesa, toks sprendimas buvo priimtas siekiant paslėpti tikrąją Sąjungos susidarimo tikslą – būtinybę apginti naujai susikūrusią valstybę nuo bolševikų, bermontininkų ir lenkų antpuolių. Visgi, nors tų pačių metų rugsėjį Sąjunga atsiskyrė, kaip savarankiška organizacija, šio sportinio savo aspekto Sąjunga neprarado iki pat jos uždarymo 1940 m. Ir pats vardas – šauliai – buvo kildinamas nuo šaulių sporto. Dar 1919 m. rugpjūčio 9 d. laiške žmonai Vladas Putvinskis rašė, kad LŠS – „tai pusiau sportinė, pusiau politiniai-kariškai-partizanų organizacija,“ anot jo LŠS susikūrė kaip Lietuvos sporto sąjungos skyrius ir pasivadino „šauliais.“⁶⁶ Jam antrino kitas Šaulių Sąjungos ideologas ir josios kūrėjas Matas Šalčius, teigęs, jog „šauliai turėjo veikti trijose srityse: karinėje, sporto ir kultūros, nes šauliai turi turėti visus tuos skyrius, kad galėtų gyvuoti ne tik karo, bet ir ramiu laiku.“⁶⁷

Sportinės veiklos svarba buvo pabrėžiama ir visuose Lietuvos Šaulių sąjungos išleistuose įstatuose ir statutuose. Pavyzdžiui, pirmajame 1921 m. Šaulių Sąjungos išleistame įstatyme sakoma, jog šauliai - tobulina savo fizines pajėgas ir vikrumą bei moko karo mokslo. 1924 m. redakcijoje pakoreguotame įstatyme teigiama, kad šauliai „lavina piliečių kūno jėgas, vikrumą, stiprumą, ištvermę ir sveikatą.“⁶⁸ Tuo tarpu 1936 metais balandžio 23 dieną išleistame Šaulių Sąjungos statute sportas įgauna jau kur kas platesnę reikšmę, Sąjungos uždaviniais nurodant: „1) organizuoja šaulius/es valstybės apsaugos ir kultūros darbui; 2) auklėja šaulius tėvynės meilės dvasioje ir rengia krašto gynimui; <..> 5) skleidžia gyventojuose karišką drausmę, pratina juos prie kariško gyvenimo, stiprina jų kūno jėgas ir patvarumą; <..> 8) rengia lauko bei šaudymo pratimus, šaudymo ir sporto rungtynes; 9) stato šaulių namus, rengia šaudyklas ir sporto aikštes, įtaiso būstus sporto mankštoms ir mokymui; 10) steigia šaudymo, sproto ir kitus šaulių klubus ir jų skyrius.“⁶⁹

Kas nulėmė tokius pokyčius? Pirmiausia, tuometinė Europos padėtis ir artėjančio karo neišvengiamybė vertė Šaulių Sąjungos vadovybę rimčiau žiūrėti į sporto ir karinio pasiruošimo sąsajas, pradėdant efektyviau ruošti šaulius kovai per sportinę veiklą. Antra, Šaulių Sąjunga 1935 metais metais prarado savo savarankiškumą ir buvo susieta su Krašto Apsaugos Ministerija, o kartu ir kariuomene. Tai dar labiau sustiprino karinio pasiruošimo klausimą. Trečia, jau minėta ankstesniame

⁶⁶ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 7.

⁶⁷ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 89.

⁶⁸ *Ibid*, p. 309.

⁶⁹ ŠAULIŲ SĄJUNGA. 1936 balandžio mėn. 23 d. Šaulių Sąjungos statutas. 1936, Kaunas, p. 9-10.

skyriuje, jog anksčiau sportui finansavimo neskyrusi Vyriausybė pakeitė požiūrį šiuo klausimu 4 deš., tai taip pat prisidėjo prie to, jog buvo galima efektyviau organizuoti sportinę veiklą. Visgi, išanalizavus LŠS statutus ir įstatymus, tampa aišku, jog sporto idėjos šaulių ideologai niekuomet neišsižadėjo. Ir nors 4 dešimtmetyje sporto idėja, dėl pasikeitusių aplinkybių buvo skiepijama gyventojams kur kas ryškiau nei 3 deš., kuomet tiek Šaulių Sąjungos ideologai, tiek patys šauliai dar tik bandė artimiau pažinti sportinę veiklą ir jos naudą žmogui, abiem dešimtmečiais idėja išliko ta pati – sukurti dorą, išstvermingą, stiprų, Lietuvą apginti galintį lietuvį.

Tarpukario metu, Šaulių sąjungai pavyko sukurti stiprų ir gerai organizuotą sportinės veiklos tinklą Sąjungos sudėtyje. Per 1920 m. visuotinį suvažiavimą V. Putvinskis ragino, kad būriai steigtų sporto komandas. Jau tais pačiais metais prie I Kauno būrio įsteigtas pirmasis sporto skyrius, susiskaidęs futbolo, krepšinio ir tautinių žaidimų sekcijomis.⁷⁰ Šaulių Sąjungoje susikūrusiuose sporto klubuose šiuo laikotarpiu buvo propaguojamas futbolas (daugiau kaip pusė visų sportininkų), gimnastika, lengvoji atletika, dviračių sportas, komandiniai žaidimai (futbolas, krepšinis), jojimas, fechtavimas, skautizmas, žiemos sportas, sunkioji atletika, vandens sportas, lauko tenisas.⁷¹ Visgi, tik 1933-iais metais sporto organizavimo klausimas buvo sutvarkytas iki galo; įsteigiant atskiras sekcijas ir klubus. Išleisti Lietuvos Šaulių Sąjungos sportui ir kūno lavinimui tvarkyti įstatai – pastarieji numatė, jog šaulių sportui vadovauja Lietuvos Šaulių Sąjungos viršininkas leisdamas taisykles ir instrukcijas; jų prisilaikydami rinktinių vadai tiesiogiai vadovauja sporto reikalams rinktinėse; programas savo daliniuose vykdo specialiai tam paskirti instruktoriai; už šaulių sporto tvarkymą rinktinėse ir būriuose atsakingi ŠS sporto klubai, kurie turi savus skyrius būriuose; didesnės apimties būriai, jei finansinė padėtis leidžia – gali sudaryti atskirus klubus; Šaulių Sąjungos klubai ir jų skyriai gali sudaryti atskiras sekcijas: lengvosios ir sunkiosios atletikos; kamuolio žaidimų; dviratininkų ir jojimo; vandens ir žiemos sporto, jų vadovus skiria rinktinių vadas.⁷²

Sąjunga taip pat išleido specifines taisykles, apibrėžusias šaulių klubų (ŠSK) ir sekcijų veiklą. Pasak šių taisyklių, „1. Šaulių Sąjunga, stiprindama dvasines ir fizines šaulių jėgas, kūno kultūros srityje: a/ sudaro šauliams varžybinio sporto mėgėjams palankias sąlygas sportiniams gabumams plėsti, b/ ugdo šaulių tarpe rungtyniavimo dvasią, c/ moko sukaupti visas kūno ir dvasios jėgas atlekiant laimėjimuose, <...> 2. Šio tikslo siekdama šaulių sąjunga: a/ steigia įvairių sporto šakų klubus ir skyrius, b/ įtaiso šaudyklas, sporto aikštes ir plaukyklas, c/ rūpinasi sporto vadovų parengimu, d/ ruošia sporto kursus, stovyklas, įvairias sporto rungtynes, lenktynes ir pirmenybes. <...> 5. ŠSK turi: a/ ne mažiau kaip 15 sportininkų, b/ šaudymo, kamuolio žaidimo ir lengv. atletikos sporto sekcijas, c/ mažojo kalibro šautuvą, po 1 vyrų, jaunų ir moterų rutulį, diską, ietį, 3 mok. granatas, krepšnio ir futbolo kamuolius. 6. Dalinio sporto skyrius turi: a/ ne mažiau kaip 6 sportininkus, b/ šaudymo ir bet kurią kitą sporto sekciją, c/ mažojo kalibro šautuvą, 2 mok. granatas ir reikalingas sporto priemones. 7. Prie ŠSK ir skyrių gali būti sudarytos ir kitos sporto sekcijos: raitųjų, vandens ir žiemos

⁷⁰ MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Sidnėjus, 1966, p. 92.

⁷¹ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 311.

⁷² Įstatai. Lietuvos Šaulių sąjungos sportui ir kūno lavinimui tvarkyti. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 127.

sporto, dviratininkų, stalo ir lauko teniso ir kt. <..> 34. Klubo ar skyriaus nariais gali būti šauliai/ės ir kandidatai. Nariai skirstomi į sportininkus, jaunius ir rėmėjus. 35. Sportininkais laikomi šauliai arba kandidatai aktyviai dalyvaujant sporto varžybose arba treniruotėse. 36. Nariai jaunesni kaip 18 laikomi jauniais.⁷³ Taigi, Šaulių Sąjungos klubas buvo funkcionalus sporto vienetas, turėjęs savo atsakingą vadą, tarybą, šaukiamuosius susirinkimus klausimams spręsti, griežtas taisykles. Šio centralizuoto ir efektyvaus sportinės veiklos modelio sukūrimas galėjo būti priežastimi, kodėl Šaulių Sąjunga neskubėjo gretintis prie Kūno Kultūros rūmų, mieliau rinkdamasi išlaikyti savarankiškumą, kadangi jau turėjo sukūrusi veiksmingą sporto sistemą.

Siekdama tobulėjimo sportinėje veikloje, Šaulių Sąjungos vadovybė priėmė sprendimą steigti specialius kursus, kuriuose jiems suteikta galimybė pagilinti savo žinias, pakelti savo kvalifikacijos laipsnį ir apskritai supratimą apie tai, kokia sporto nauda Lietuvos visuomenei. Šių žinių šauliai galėjo įgyti fizinio auklėjimo kursuose, fizinio lavinimo kursuose, kūno kultūros kursuose, kariško parengimo kursuose, organizuojamuose Karo Mokyklos, šaulių instruktorių kursuose, pradinių ir aukštųjų mokyklų mokytojų kursuose. Šie kursai organizuoti nuo 1926 m. iki pat Šaulių Sąjungos uždarymo ir apėmė tokius miestus, kaip Kaunas, Panemunė, Alytus, Palanga, Panevėžys.⁷⁴ Kursų-stovyklos mokymo plane aprašoma, jog „tikslas – paruošti: a) šaulių daliniams šaulių fizinio lavinimo programos vykdymo ir b) šaulių sporto klubams ir skyriams instruktorius. 2. supažindinti šaulių dalinių instruktorius su šaulių sporto Klubų ir skyrių techniniu darbu ir vadovavimu. <..> Mokymo metodai: 1. Teorinės paskaitos. 2. Pritaikomieji darbai teorinėms žinioms praplėsti ir teorijai su praktika susieti panaudojant parodomąjį metodą ir priemones. 3. Praktiniai darbai laikinai įrengtose sporto aikštelėse panaudojant sporto priemones ir įrankius. 4. Žinių tikrinimą atlikti per paskutines pritaikomasias ir praktines darbo valandas kreipiant dėmesį į sugebėjimą vadovauti, instrukuoti. <..> Laiko apskaičiavimas ir paskirstymas: darbo dienų - 18 ir 2 sekmadieniai. Darbo dienomis po 7-8 darbo valandas. Sekmadieniais žygiai į krašto apylinkes. Iš viso 345 val.“⁷⁵ Čia pateiktas tik vienas stovyklos pavyzdys, bet pagrindinė kursų-stovykla idėja visuomet išliko ta pati – paruošti gabius vadovus, supažindinti juos su įvairiomis sporto šakomis, jog grįžę į rinktines, šias žinias jie galėtų perduoti kitiems šauliams.

Šaulių Sąjunga atidžiai sekė šaulių progresą sporto srityje, rinktinių ir būrių vadai privalėjo pildyti specialias, šaulių rezultatus žyminčias lenteles ir formas, nuolatos šiuo klausimu palaikyti ryšį su Šaulių Sąjungos vadovybe. Teigta, jog „kasmet gyviau plečiantis šaulių sportui ir fiziškam kūno lavinimui, Šaulių Sąjungos štabui iškilo svarbus reikalas rinkti rinktinių, batalionų, kuopų, būrių, sporto klubų ir sekcijų šaulių sporto veiklos žinias iš kurių, sporto metams pasibaigus, būtų galima sudaryti pilnesnį Šaulių Sąjungos sporto veiklos vaizdą. <..> Pranešimai siunčiami: rinktinių,

⁷³ Šaulių Sąjungos sporto klubų veikimo taisyklės. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 2394, p. 1.

⁷⁴ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

⁷⁵ Šaulių Sąjungos Sporto vadovų 20 dienų VI-jų kursų – stovyklos mokymo planas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 43.

batalionų, kuopų, būrių, sporto klubų ir sekcijų suruoštų sporto dienų, švenčių, rungtynių, kontrolinių sporto patikrinimų, sporto klubų ir sekcijų susirikimų, sporto paskaitų, arklių, dviratininkų, plaukiojimo ir kt. lenktynių, teniso ir kitokių žaidimų, naujų klubų, sekcijų ir komandų suorganizavimą, sportiškų šaudymu ir naujų sporto aikštelių įrengimo, sporto nuotraukų ir visa kita kas tik yra susiję su šaulių sporto veikla.⁷⁶ Taigi, Šaulių Sąjungos štabas žinojo, kuriose sporto srityse šauliams sekasi prasčiausiai, ką reikėtų tobulinti siekiant geriausio įmanomo rezultato, jiems vedant išsamią kiekvieno šaulių būrio sportinės veiklos analizę.

Organizuojant sportinę veiklą, Šaulių Sąjungos vadovybė sudarydavo šauliams galimybes patikrinti savo progresą sporto srityje, pavyzdžiui, vykdydama kontrolinius patikrinimus. Kaip tokie patikrinimai atrodė? Kontrolinių patikrinimo taisyklės teigia, „1. Kontrolinių sporto patikrinimų dieną, vietą ir programą šauliams žinoti pranešama ne vėliau kaip 2 savaitės prieš kontrolinį sporto patikrinimą. 2. Už kontrolinio sporto patikrinimo organizavimą ir tvarką, atsako rinktinės vadas. 3. Kontroliniai sporto patikrinimai nejungiami su kitomis pramogomis ar dalykais, kurie galėtų sportininkus apsunkinti ir sutrukdyti patį kontrolinių sporto patikrinimų organizavimą. <...> 6. Kiekvienos sporto šakos sudarytoms sportininkų grupėms tvarkyti iš pačių dalyvių skiriami vyresnieji, pavyzdžiui, granatų metikų, 100 metrų bėgikų, 400 metrų bėgikų, į tolį šokikų ir t.t. <...> 8. Užbaigus kurią nors vieną sporto šaką, rezultatų pranešėjas tuojau praneša svečiams pirmųjų trijų laimėjusiųjų šaulių pavardes, rezultatus ir supažindina juos su svečiais. 9. Sportininkams dovanos už paskiras sporto šakas paskirstomos prieš kontrolinį sporto patikrinimą. 10. Atidarymo valandą sportininkai išrikiuojami, patikrinami pagal paskirų sporto šakų sudarytus sąrašus ir rikiuotėje sutinkama šaulių vadovybė. Po sveikinimo kalbos padaromas sportiškas paradas, kuris maršu praeinamas pro šaulių vadovybę ir svečius sveikinantis rankos pakėlimu į sveikinamuosius. <...>“⁷⁷ Taigi, tokios kontrolinės patikros pabaigoje, Sąjungos vadovybė gaudavo žinių apie aptariamųjų rinktinių ir būrių fizinę būklę, kartu tai būdavo unikali proga patiems šauliams išsiaiškinti, kuriose srityse turėtų tobulėti, o nugalėtojai būdavo paskatinami dovanomis. Tokio tipo kontroliniai patikrinimai taip pat pasižymėjo profesionalumu (turėjo apibrėžtas taisykles, paskirtus teisėjus, etc.), įtraukė visuomenę (omenyje turint tekste minimus svečius), kurie ateidavo pasižiūrėti rungtynių, o kartu įtraukė ir pačią Šaulių vadovybę, kuri visuomet lankydavosi tokio tipo renginiuose, kas šaulių tarpe kūrė vienybės pojūtį.

Apart minėtojo kontrolinio sporto patikrinimo, Šaulių Sąjunga taip pat organizavo įvairias sportines šventes, kai kurios jų apėmė visas pagrindines sporto šakas (penkiakovės) arba apsiribojo specifinėmis sporto šakomis (šaudymas iš mažojo kalibro ginklo, žirgų lenktynės, plaukimo varžybos, etc.) Čia pateiksiu vieną tokios šventės pavyzdį, kadangi įprastai tokių sporto dienų programa mažai kuo skyrėsi viena nuo kitos. Pagrindinės sportinės dienos dalys buvo įprastai būdavo: 1) Modernioji penkiakovė – 1) jojimas (5000 lauku), 2) fechtavimas (kardais – espadronais), 3) šaudymas (20 š., 25 metrų taikinys – žieduota žmogaus figūra), 4) plaukimas (300 m laisvu stiliumi), 5) bėgimas (4000 m lauku). 1. Lengvoji atletika: a) Trikovė – susideda iš bėgimo – 100 m, rutulio stūmimo, šokimo į tolį; b) Penkiakovoje atliekama: bėgimas – 200 m, bėgimas – 1500 m, šokimas

⁷⁶ Kaunas, 1933 spalio mėn. 13 d. Šaulių rinktinių, batalionų, kuopų, būrių štabams ir sporto klubų bei sekcijų vadovybėms. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 133.

⁷⁷ Šaulių kontrolinius sporto patikrinimus ruošti taisyklės. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 356.

į tolį, rutulio stūmimas, ieties metimas; c) Dešimtkovoje atliekama: bėgimas – 100 m, barjerinis bėgimas – 110 m, bėgimas – 400 m, bėgimas – 1500 m, šokimas į tolį, šokimas į aukštį, šokimas į aukštumą su kartimi, rutulio stūmimas, ieties metimas, disko metimas; d) šokimas: 1) šokimai į tolį – 4 metrai 50 centimetrai; nuo šios ribos bus skaitomas šuolis ir matuojamas; 2) šokimui į aukštį – 1 m 25 cm; nuo šios ribos bus pradedama šokti; e) estafetiniai bėgimai. 10x200 m estafetės į finalinę grupę įeina 3 komandos, užbėgimuose parodžiusios geriausį laiką. 3. Žygiai. 1) 7 km žygis ir 2) patrulio 5 km žygis. 4. Granatų mėtymas. Sąlygos: rankinės puolamosios granatos metimas į tolį. Įsibėgėjimas leidžiamas 6 m riboje. 5. Plaukimas. Plaukimas vyks estafetiniu pobūdžiu, t.y. 3x100 m stovint vandenyje. 6. Žaidimai. Sporto šventėje bus atlikti finaliniai, grupiniai nugalėtojų, krepšinio ir futbolo žaidimai.⁷⁸ Būtina paminėti, jog pateikta programa buvo pritaikyta kariuomenės sporto dienai, taigi turėjo tokias programos dalis, kurių kitos programos – penkiakovės varžybos ar sporto šventės, skirtos Šaulių Sąjungos įkurtuvėms švęsti neturėjo, pavyzdžiui, 7 km ir patrulio žygiai. Į sporto šventes dažnai buvo įtraukiamos tos programos dalys, kurios čia nepaminėtos, pavyzdžiui, ritmiški pratimai su šautuvais ir be jų, dviračių lenktynės. Taip pat nežymiai skyrėsi ir tam tikrų užduočių įvykdymo laikas ir kiti reikalavimai, ypač, kuomet į sporto švenčių programą buvo įtraukiamos ir moterys. Ir visgi, išvardytos sporto šakos beveik be išimties dominavo visose sporto šventėse ir susilaukė daugiausiai dėmesio iš šaulių vadovybės.

2.2. Sporto samprata šaulių ideologijoje

Kaip sportas buvo įsivaizduojamas Šaulių Sąjungos vadovybės, o kartu ir kitų, sporto idėją lietuvių visuomenės sąmonėje bandžiusių formuoti ideologų gretose, tikslingai pateikia Vytautas Jokubauskas. Teigiama, jog „sportas – tai ir nacionalinę tapatybę formuojanti, palaikanti veikla, kai konkuruojančią grupę ar valstybę galima simboliškai įveikti, nugalėti rungtyne, pademonstruoti savo fizinį ar taktinį pranašumą. Sportas ir karyba turi daug sąlyčio taškų – fizinė ištvermė, jėga, sveikata, disciplina, varžymaisi ir pergalės siekimas, o dalis sporto šakų tiesiogiai susijusios su karine veikla, pvz., šaudymas, mėtymas, bėgimas, plaukimas, orientavimasis nepažįstamoje vietovėje.“⁷⁹ Taigi, į sportą buvo žiūrima, ne į kaip laisvalaikio praleidimo būdą, o kaip į galimybę sustiprinti savo kūną fiziškai. Tiesa, siekiant ne asmeninės gerovės, o norint užtikrinti, kad lemiamą akimirka, lietuvius į karą ves stiprūs, užsigrūdinę, ginklu naudoti gebantys vyrai. Sporto tematika buvo paliesta jau pirmajame *Trimito* numeryje, Vladui Putvinskiui, kuris laikytas vienu svarbiausių Šaulių Sąjungos ideologų ir jos kūrėjų, teigiant „yra tam tikras mokslas, kuris lavina, vysto kūno jėgas, vikrumą, ir stiprina sveikatą. Tas mokslas yra sportas; šiuo pačiu tikslu daroma tam tikra gimnastika, mankštymai ir net žaislai. Yra visokių rūšių sportų. Šauliai daugiausia kreips dėmesio į karo sportą, kaipo tinkamą

⁷⁸ Kaunas, 1938 m. kovo mėn. 5 d. 1938 m. kariuomenės sporto šventei organizuoti bendrieji nurodymai. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 58-61.

⁷⁹ JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 6.

jų tikslui.“⁸⁰ Ir šiuo atveju, paminėtas tikslas yra siekiamybė išugdyti stiprią, disciplinuotą ir vieningą lietuvių kartą, kuri gebėtų apginti Lietuvos Nepriklausomybę ir valstybės integralumą.

Visgi, karinė parengtis nebuvo vienintelė sritis, kurioje sportinė veikla užėmė svarbią rolę. Šaulių Sąjungai užsibrėžė lavinti ne tik lietuvių-šaulių kūną, bet ir dvasią. Teigta, „sąmoningumą ir ištvermingumą galima išsiauklėti savyje tik per sportą – fizinį auklėjimą. Šiandien visos kultūringos tautos fizinį auklėjimą stato pirmon eilėn, nes vispusiškai ištirta, kad fizinis auklėjimas turi milžiniškas įtakas teigiamoms tautos kūno ir dvasios savybėms plėtotis.“⁸¹ Taigi, sportas taip pat turėjo padėti pritraukti kuo įmanoma daugiau jaunų žmonių į Šaulių Sąjungos sudėtį, o tuomet, remiantis sportu, juos auklėti ir formuoti pagal Šaulių Sąjungos išsikeltus idealus. Šiuo klausimu teigta, „platinant tarp jaunuomenės sveiką sportą su neišvengiama treniruote, su tam tikra gimnastika ir žaislais - visa tai reikalingose blaivybės, pilietinio švarumo ir doros aplinkybėse, gali padaryti, kad jaunikio sveikata liks stačiai geležinė. Jo kūnas bus rangus, ištvermingas, tvirtas; tam tikra jaunuomenei pritaikinta rikiuotė ir karo uždaviniai, duoda pradžių karo technikos žinių ir drausmės supratimą. Be to, toks auklėjimas vysto valią, drąsą, dvasinį ištvermę, pasitikėjimą į save, piliečio ir krašto gynėjo jausmą ir sumanumą.“⁸² Kodėl buvo orientuojamasi į jaunimą? Pirmiausia, vyresnio amžiaus žmonių nusiteikimą prieš sportą ir nenorą užsiimti jokia fiziniu auklėjimo veikla buvo sunku pakeisti, tuo tarpu, jaunimas buvo imlesnis naujoms, modernioms idėjoms. Antra, jaunuoliai buvo toji karta, kuri turėjo pakeisti savą karą (omenyje turint būtent Nepriklausomybės kovas) jau laimėjusią tėvų ir senelių kartą, būtent jie turėjo būti pakankamai ištvermingi stoti prie ginklo. Trečia, sportas buvo puiki priemonė siekiant išugdyti blaivų, susipratusį Lietuvos pilietį, kuris savo laisvą laiką leistų dorovingai ir sąžiningai vykdydamas Šaulių Sąjungos jam iškeltus uždavinius.

Norėdami sportą dar labiau susieti su Šaulių Sąjungos vykdyta ideologine linija, prabilta ir apie vadinamąjį tautinį sportą, kuris aiškintas teigiant „daug jo [tautinio sporto] rasime dabartinio kaimo jaunimo tarpe, pav., bėgimas lenktynių, šokimas įvairiais būdais, jojimas, plaukimas, akmenų svaidymas, ripka ir kitokie žaidimai, piemenų pramogos ir t. t. Visas esamas tautinio sporto rūšis surinkti, jas aprašyti ir gyvenime pritaikinti — yra prakilnus mūsų uždavinys.“⁸³ Atsigręžimas į praeitį ir lietuviškos kultūros paieškos Lietuvos kaimuose, kurie vieninteliai ideologų laikyti išsaugoję lietuvišką savastį, buvo svarbi lietuvių tautos formavimo dalis, neaplenkusi ir sportinės veiklos. Teigta, jog „mes [lietuviai] galime pasigirti, kad mūsų protėviai, neturėdami veik jokių ryšių nei su Graikija, nei su Rymu, visai savaimingai turėjo sudarę tautinį sportą. Tereikia patyrinėti mūsų žaidimus ir pramogas, kad prieiti išvados, jog mūsų senoliai buvo karšti sportininkai ir visai tikrai suprato tikrąją

⁸⁰ Lietuvos šaulių uždaviniai. *Trimitas*, Nr. 1, 1920 05, p. 4–7.

⁸¹ Visiems V rinktinės būrių vadams ir valdyboms. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 383.

⁸² Senas Šaulys. Paruošiamoji Šaulių Sąjungos reikšmė. *Trimitas*, Nr. 44, 1922 11 11, p. 23.

⁸³ VYT. P. Sportas ir mes. *Trimitas*, Nr. 122, 1923 01 13, p. 23.

kūno grožybę, kuri vyro kūne reiškiasi plačiais pečiais, iškila krūtine ir stipria dangos muskulatūra, tikrąja sveikatos ir pajėgumo bei grožės sąlyga. Žinoma, mūsų tautinis sportas yra gryna pramoga, nes mūsų senoliai buvo žymiai už dabartinius vyrus stambesni, stipresni ir sveikesni, ir jiems nebuvo reikalo imtis tokių žaidimų ir pramogų „zabovų“, kurios be pasismaginimo arba poilsio teiktų dar sveikatos ir jėgų.“⁸⁴ Taigi, nors ideologai tvirtino sportui tam tikra forma jau senovėje egzistavus lietuvių visuomenės gretose, tarpukaryje šaulių užduotis buvo įsisąmoninti, jog sportas nėra vien pramoga, o suteikia žmogaus kūnui realią naudą, kurią Šaulių Sąjunga galėjo pajungti siekiant formuoti pavyzdinę lietuvių. Tautiško sporto kūrimas kartu turėjo sukurti atotrūkį nuo kitų Lietuvoje gyvenusių tautų daromos kultūrinės įtakos, sportui tampant būtent lietuviškos kultūros sudėtine dalimi. Dar vienas aspektas, kurį galima išskirti šiame kontekste būtų konkurencija ir noras, jog tautiškas (lietuviškas) sportas taptų populiarius Lietuvos visuomenėje, jog būtent lietuvių tauta lyderiautų sporto sferoje ir nenusileistų oponentams Europoje ir likusiame pasaulyje.

2.3. Sporto padėtis ir jos kismas tarpukariu

Visgi, nepaisant utopinių idėjų, kurias puoselėjo šaulių vadovybė sporto klausimu, visuomenės nuotaikos, kalbant apie sportą, Lietuvoje nepasižymėjo pozityvumu, tokias pačias nuostatas, kaip ir likusi lietuvių visuomenė, palaikant ir šauliams. Tiesa, ne viskas priklausė nuo pačių šaulių ir lietuvių nusistatymo. Įsisąmoninti sporto svarbą, kuris žaibišku greičiu sklido vakarų pasaulyje; susipažinti su naujomis, lietuviams anksčiau nė negirdėtomis sporto šakomis ir galimai pradėti jų vystymą trukdė faktas, jog iki pat 1923 m. Lietuvą alino tarptautiniai konfliktai. Pirmiausia, šauliams (ir kitiems lietuviams) teko kovoti Nepriklausomybės kovose. Tuomet Lietuvos padėtį sunkino konfliktas su Lenkija dėl sostinės Vilniaus ir Vilniaus krašto bei Klaipėdos problema santykiuose su Vokietija.⁸⁵ Šaulių Sąjungai, kuri buvo šių įvykių sukuryje ir užėmė vieną pagrindinių vaidmenų sprendžiant teritorinius ir gynybinius Lietuvos klausimus, sporto klausimas nebuvo prioritetu. Įtakos turėjo ir faktas, jog naujai susikūrusią valstybę slėgė finansinė našta, socialinės problemos, kaip skurdas, nedarbas ir kt., o urbanizacija ir miestietiška kultūra, kurios artimai sietos su sportu, formavosi nenoriai ir pamažu.⁸⁶ Taigi, 3 dešimtmetyje su negatyviais sporto įvaizdžiais kovota tik epizodiškai.

Kaip tie negatyvūs epitetai atrodė? Daugiausia problemų bandant įdiegti sportą šaulių gretose kėlė kaimo bendruomenė. Vyravo nusistatymas, jog „kaimo jaunuomenė ne tik nesispiečia į sporto

⁸⁴ Linkuvos Dėdė. Sportas. Kūno kultūros priemonės. *Trimitas*, Nr. 1, 1922 01 07, p. 70.

⁸⁵ BUOŽYTĖ, L. *Lietuvos sporto politika ir sporto vystymasis Klaipėdos krašte 1932 – 1939 metais*. Bakalauro baigiamasis darbas. Klaipėda, 2019, p. 3.

⁸⁶ BUKELEVIČIŪTĖ, D., BUTKUS, Z., ČERNIAUSKAS, et al. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybeje 1918-1940 metais*. Vilnius, 2016, p. 136.

organizacijos, bet, matomai, nei neįaučia reikalo specialiai skirti laiko kūno lavinimui. Ir, tikrai, artojo darbas, surištas su gyvais ir įtemptais kūno judesiais, tyras laukų ir miškų oras, sveikas valgis — visą tai gali pateisinti kaimo jaunuomenės pasingumą kūno lavinimosi žvilgsniu.⁸⁷ Tiesa, pasyviai į sporto klausimą žiūrėtą ir miestiečių tarpe, būtent kalbant apie inteligentiją, kuomet teigta, jog „dauguma mūsų inteligentijos šiandien dar to neatjaučia. Kultūra suprantama tikrai dvasinėj prasmėj. Gėrėjimasis fizinėmis jėgomis mums rodosi kone priešingas kultūrai apsireiškimas.“⁸⁸ Taigi, sportas visų Lietuvos visuomenės sluoksnių akyse atrodė beprasmiškas ir prilygo vaikiškiems žaidimams, kuriais užsiimti šauliai neturėjo nei noro, nei laiko. Prie to prisidėjo jau praeituose skyriuose aptartas lietuvių nusistatymas, jog sportas tiesiogiai siejasi su pramogomis, šauliams nesuvokiant, jog ties tuo sporto kultivavimas neapsiribojo.

Šaulių Sąjungos vadovybė buvo viena pirmųjų Lietuvoje suvokusi sporto vertę ir galimą pastarojo naudą šauliams. Visgi, reikėjo įdėti daug pastangų siekiant įtikinti lietuvių visuomenę, jog sportas yra būtinas inkorporuoti į kiekvieno šaulio gyvenimą. Leista speciali sportinė literatūra, kurtos atskiros sporto sekcijos, steigti sporto klubai, šiuo klausimu vestos pamokos ir paskaitos, rengti sportininkų vadovų kursai, kurie turėjo paruošti šaulius vadovauti sporto sekcijoms, šį klausimą spręsti steigtos ir sporto stovyklos, ruoštos sporto šventės, įvairiausio tipo rungtynės ir lenktynės. Visos šios priemonės turėjo sudominti visuomenę ir pakeisti negatyvų jų nusistatymą sporto atžvilgiu.

Problema dėl kaimo bendruomenės neišnyko ir vėlesniu laikotarpiu, 3 deš. pabaigoje, teigiant, „mūsų kaimas yra konservatingas, nepalankus jokioms naujovėms; gal čia daugiausia kaltas žmonių tamsumas. Ir į sportą mūsų kaimiečiai žiūri skeptiškai, nepasitikėdami, neretai juo dar net piktindamiesi. Ne retas kaimietis, nemokėdamas įvertinti sporto reikšmės žmogaus sveikatai ir laimei, tik piktaisi pasijuokia iš pasirodžiusio kaime sportininko.“⁸⁹ Inteligentų klausimas taip pat nebuvo išspręstas, vyraujant nuomonei, jog „mūsų inteligentams, taip jau sportas esą nereikalingas, nes jie paveldėjo iš savo tėvų sodiečių gerą fizinę sveikatą. Todėl, sako fizinio auklėjimo priešininkai, kurių tarpe, deja, dažnai pasitaiko labai įtakingi ir daug sverią mūsų visuomenės gyvenime asmenys: tegul sau sportuoja tos tautos, kurios turi didelę pramonę bei prekybą ir gyvena, miestuose. Pasak tokių žmonių, mūsų sportininkai — tai tik išdykėliai, kurie vengia rimto darbo ir užsiima vien tuo, kad spardo vieni kitiems kojas, gadina sau širdis ir plaučius ir smarkiai šūkauja bei ginčijasi ir net pešasi įvairių įvairiausiose sportinėse rungtynėse.“⁹⁰

Net ir Lietuvai įžengus į 4 deš., pačių šaulių tarpe dar buvo galima rasti apatiško požiūrio į sporto klausimą apraiškų, „kai kurios šaulių rinktinės fizinio kūno lavinimo ir sporto nelaikė pagrindiniu

⁸⁷ Fizinis lavinimasis ir mūsų ydos. *Trimitas*, Nr. 156, 1923 09 13, p. 1

⁸⁸ Kas tai yra sportas? *Sportas*, Nr. 2, 1922 05 15, p. 18.

⁸⁹ JONIKAS, P. Sportas ir kaimas. *Sportas*, Nr. 54, 1927 09, p. 125.

⁹⁰ Č. K-tis. Fizinis lavinimas ir šauliai. *Trimitas*, Nr. 13, 1930 03 27, p. 251.

sąjungos darbu ir per maža kreipė dėmesio į šaulių fizinio pajėgumo, vikrumo ir sveikatingumo kėlimą. Šaulių Sąjungai persitvarkius fizišką kūno lavinimą ir sportą reikia laikyti šaulių karinio pasiruošimo dalyku.⁹¹ Daug atskleidžia ir 1932 metais būrių vadų pildytos anketos, kuriose pastarieji turėjo įvertinti savo pačių būrių sportinę padėtį.⁹² Dėl sporto vystymosi trikdžių kaltinti ūkininkai ir darbininkai, kurie „pernelyg užsiėmę darbu, jog rastų laiko ir noro sportuoti“; „dirbantiesiems fizinį darbą sportas atrodė beprasmiškas“; kartais tiesiog įvardijama, jog šauliai ūkininkai „nemėgsta“ sporto; išreikštas net pasipiktinimas, kam būrio vadas šaulius „beprasmiškai vargina po sunkios darbo dienos.“ Iš 514 anketose duomenis pateikusių būrių – 70 jų pagrindine sporto vystymosi stoka nurodė būtent ūkininkų ir darbininkų padėtį, 20 būrių pripažino nesidomintys sportu, o 15 iš jų buvo menkai arba visiškai nesusipažinę su sporto dalyku.⁹³ Didesnį rūpestį, vis dėlto, šauliams kėlė aikščių, įrankių ir lėšų sportui trūkumas; taip pat būrių teritorijos, ypač provincijose, kurios buvo pernelyg didelės, jog šauliai galėtų susitikę kartu sportuoti; viena pagrindinių problemų taip pat išskirta ir tinkamų, apmokytų instruktorių trūkumas; būrių sulenkėjimas Vilniaus regione.

Visgi, 1932 metų duomenimis, Šaulių Sąjungoje viso sportavo 4,458 vyrai ir 327 moterys.⁹⁴ O tautinėje Olimpiadoje, vykusioje 1938 metais, iš 2,000 dalyvavusių profesinių atletų, reprezentuojančių savąją sporto šaką, 460 buvo šauliai.⁹⁵ Tuo tarpu Šaulių Sąjungos 20-mečio minėjimo šventėje dalyvavo 1,000 šaulių vyrų, demonstravusių pratimus su šautuvais, o apie 600 šaulių moterų, apsirengusių tautiniais rūbais, atliko įvairius pratimus.⁹⁶ 1940 m. vasarį, Lietuvos Šaulių Sąjunga iš viso turėjo 114 sporto klubus ir 450 sporto skyrius.⁹⁷ Šie skaičiai liudija apie vaizdžią, per trumpą laiką tarpą šaulių padarytą pažangą sporto klausimu, lyginant padėtį su pirmaisiais Nepriklausomybės metais. Ir visgi, atsižvelgiant į tai, jog 1938 m. Šaulių Sąjungoje buvo 47 tūkstančiai narių,⁹⁸ sportu užsiimančių šaulių skaičiai nebeatrodo tokie įstabūs. Tai mums byloja ir 1935 metų duomenys, aptariantys sportu užsiimančių būrių ir šaulių rinktinėse klausimą procentais.⁹⁹

⁹¹ Šaulių rinktinių vadams. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1043, p. 55.

⁹² Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

⁹³ Pastaba - čia ir toliau pateikiami anketiniai duomenys neapima visų šaulių būrių, kurie veikė 1932 metais. Duomenys vedami iš tų būrių, kurie pateikė savo informaciją ir/ar kurių duomenys pavyko rasti archyve. Todėl skaičiai gali kisti.

⁹⁴ Metinės žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 2.

⁹⁵ JOKUBAUSKAS, V. „*Mažųjų kariuomenių*“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejais*. Klaipėda, 2014, p. 386.

⁹⁶ JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 15.

⁹⁷ *Ibid*, p. 386.

⁹⁸ JOKUBAUSKAS, V. Lietuvos Šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, t. XXVIII, 2014, p. 80.

⁹⁹ 1935 m. karinis parengimas procentais. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 517, p. 115.

Rinktinės	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Šaulių	-	8,8	16,5	-	-	-	-	61,5	-	-	30,9	25,1	-	23,4	-	24,0	44,6	-	21,1	15,6
Būrių	-	19,5	24,1	-	-	-	-	2,5	-	-	76,3	63,4	-	58,0	-	48,2	81,8	-	42,5	42,5

Iš dvidešimties pateiktų rinktinių, pusė (dešimt) jų visiškai neužsiėmė jokia sportine veikla. Aktyviausi sporte buvo XI, XII ir XVII rinktinių būriai. Tuo tarpu VIII Vilkaviškio rinktinės būriai sportavo pasyviausiai ir daugiau sporto klausimu veikė savarankiškai. Taigi, galima teigti, jog nors tarp aktyvių Lietuvos sportininkų, šauliai 4 dešimtmetyje užėmė ryškų procentą, pačioje Šaulių Sąjungoje aktyviai sportavo tik maža šaulių dalis.

Negatyvus požiūris sporto atžvilgiu nebuvo vienintelė priežastis, kodėl sporto vystymasis Lietuvoje išliko komplikotas. Viena didžiausių kliūčių buvo sporto aikščių, sportinės įrangos ir profesionalių sporto srityje stygius. Šaulių Sąjungos vadovybei reikėjo sukurti efektyvią sportinės veiklos sistemą, gauti finansavimą klubams steigti, o minėtuosius klubus aprūpinti sportine įranga ir sporto salėmis bei aikštėmis, kurių Lietuvoje Nepriklausomybės pradžioje buvo vienetai. 1922 metais aptariant situaciją vienoje iš šaulių futbolo komandų, teigta, „prieš keletą metų mes įsigijome aikštę, kur seniau buvo arimai. Kad paversti šią aikštę šiek tiek tinkamesne sportavimui, reikalinga dar pridėti begalo daug lėšų ir darbo, todėl, kad ši aikštė yra labai nelygi ir nuokalni. <..> Dėl aikštės netinkamumo, kurioj net nėra nei sportininkams persirengti namelio nei išeinamų vietų ne tik, kad Rytprūsių, bet ir Kauno sportininkai nenori pas mus važiuoti, juo labiau, kad sporto aikštė yra už miesto beveik kilometro atstumu.“¹⁰⁰ Čia pateiktas pavyzdys tėra vienas iš daugelio tuometinę sporto situaciją nušviečiančių vaizdinių, šauliams negalint tokiomis sąlygomis kultivuoti sporto, net ir tuo atveju, jei noras tam buvo. Net 1932 metais aikštės problema vis dar buvo viena iš pagrindinių tinkamą sporto kultivavimą stabdančių priežasčių, 3/4 visų rinktinių neturint nuosavos, įrengtos aikštės. Šauliai buvo paversti atlikti ritminius pratimus, bėgimus ir kitas sporto rūšis ūkininkų laukuose ir ganyklose, mokyklų kiemuose ir salėse, piliakalniuose, dvarų kiemuose, miesto ar savivaldybės aikštėse, parapijos aikštėse, kariuomenės išnuomuojamose arba privačiose aikštėse, miškuose, ežero krante, net aikštėje skirtoje žvyruvi sėmi (vienas atvejis) ir visur, kur šauliams buvo „patogiausia.“¹⁰¹

Susidurta ir su kitomis panašaus pobūdžio problemomis, kaip jau minėtas sportinės įrangos ir priemonių stygius. Teigta, „mūsų sporto reikmenų rinka ligi šiol buvo negausi ir nuo kitų kraštų atsilikusi. Šaulių sporto vadovybės, pirkdamos sporto įrankius Kaune ar kitur dažnai keleriopai permoka ir gauna žemos kokybės reikmenis. Lietuvos sporto gyvenime tie visi nenormalumai buvo

¹⁰⁰ Kybartų Šaulių *Sveikata*. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 121.

¹⁰¹ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

jaučiami ir dėl to buvo daromi žygiai pakelti sporto reikmenų lygį Lietuvoje ir palengvinti mūsų sporto klubams.“¹⁰² Sprendimo bandyta ieškoti, Leonui Blinkai įsteigiant sporto reikmenų parduotuvę, kurioje šaulių daliniai ir sporto klubai galėjo įsigyti norimų įrankių. Ir visgi, tai buvo vienas asmuo su nedidele dirbtuve, negalėjęs patenkinti besivystančios Lietuvos sporto rinkos. Kita problema buvo – profesionalių ir specialistų trūkumas. Daugelyje sporto sričių lietuviai buvo naujokai, patys tik pradėdantys tirti įvairias sporto šakas, taigi pagalbos įprastai buvo kreipiamasi į užsienio profesionalus. Šančių sporto klubas *Kovas* apie tai teigė: „kad geri užsienio sporto treneriai pakelia kiekvienos savo šakos sporto lygį, aiškiai parodė Lietuvos krepšinio sportas. To negalima pasakyti apie plačiausiai pas mus kultivuojamą šaką – futbolą. Iki šiol kažkas pasamdydavo trumpesniam laikui trenerius iš užsienio ir jie trenirudavo tikrai rinktinės kandidatus, o tuo tarpu kiti klubuose buvo paliekami Dievo valiai.“¹⁰³ Nors Šaulių sąjunga gavo finansinę paramą iš Amerikos lietuvių ir Sąjungos rėmėjų, to neužteko norint išpildyti visus išsikeltus tikslus ir įgyvendinti susikurtą Šaulių Sąjungos sporto viziją. Situacija pasikeitė tik tuomet, kai į sporto veiklą 4 deš. įsijungė valdžia. Visgi, įkūrusi sau pavaldžią Kūno Kultūros rūmų instituciją, Vyriausybė nustūmė Šaulių sąjungos sportinę veiklą į antrą planą ir visgi, tai sudarė galimybes sportui Lietuvoje bent jau pradėti tikslingai plėtotis.

¹⁰² Šaulių dalinių ir sporto klubų vadovybėms. *LCVA*, ap. 2, F. 561, B. 2394, p. 10.

¹⁰³ Šančių Sporto Klubas *Kovas* Šaulių Sąjungos Štabo Sporto Vedėjui. *LCVA*, ap. 2, F. 561. B. 1307, p. 486.

III. SPORTO PRITAIKYMAS LŠS IDEOLOGIJOJE

3.1. Sportas ir karinis šaulių paruošimas

Sudėtinga Lietuvos geopolitinė padėtis nulėmė, jog ateities karta būtų lavinama ir ugdoma galimam kariniam konfliktui, kuris pasibaigtų Nepriklausomybės suvaržymu. Visgi, vien idėja tik apginti šalies suvereniteto, kad ir kokia kilni pastaroji bebūtų, nebūtų buvę įmanoma, todėl šauliai buvo skatinami lavintis ir fiziškai. V. Putvinskis šiuo klausimu teigė, jog „drąsa, kūno ir dvasios rangumas, sielos prakilnumas, pilietinė sąmonė ir sąmoninga disciplina, tai yra ypatybės, kurias šauliai stato pirmon vieton savo tarpe. <..> Šviesesnis žmogus tampa, jeigu jis pats mokosi ir eina mokslus mokyklose, tas pat yra ir su kūnu. Yra tam tikras mokslas, kurs lavina, vysto kūno jėgas, vikrumą, ir stiprina sveikatą.“¹⁰⁴ Šauliai buvo auklėjami ir ugdomi karinėje dvasioje, prioritetu iškeliant valstybės sienų integralumą ir nepriklausomybės išsaugojimą, kurie turėjo kiekvienam šauliui tapti svarbesni už jų pačių individualų saugumą. Kiekvienas šaulys turėjo duoti įžadą, jog tvirta valia ir visa siela pasižada ginti, ligi išliks gyvas, Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę, naikinti priešininkus visomis karo priemonėmis ir nesiliauti kovojus, kol bent vienas priešininkas bus Lietuvos žemėje.¹⁰⁵

Todėl kaip pagrindinės šaulių užduotys buvo išskiriamos: a) mokėjimas gerai vaikščioti/bėgti per įvairias gamtos natūralias ir dirbtines kliūtis; b) mokėti lipti per aukštas ir žemas tvoras, šokti nuo aukštumų, tvorų ir kt.; c) mokėti šliaužti paprastai ir su visa kautynių apranga, taip pat išlįsti per vielų kliūtis, tvoras; d) taikliai mėtyti rankines granatas stovint, gulint ir įsibėgėjus; e) mokėti plaukti; f) mokėti taikliai šaudyti iš kariškų šautuvų, revolverių ir kovoti su durtuvais; g) mokėti važiuoti dviračiais, auto mašinomis, sklandyti, joti ir lenktyniauti; h) gerai pažinti savo kraštą su visomis apylinkių kalvomis, daubomis; skaityti žemėlapius ir orientuotis; i) mokėti sutaupyti kuo daugiausia galios, energijos ir sveikatos visomis gyvenimo aplinkybėmis; j) išugdyti drausmę, vieningumą, tvirtą valią, ištikimumą, tėvynės meilę ir pasiaukojimą Lietuvai; k) kelti aktyvumą, darbingumą, savarankiškumą ir savanoriškumą, kad tėvynei pašaukus šaulys stotų karo tarnybon pasiruošęs, be jokios baimės jausmo, sveikas ir užgrūdintas.¹⁰⁶ Taigi, šauliai buvo ruošiami galimam karui, kurio metu būtų pajėgūs ir gabūs pasipriešinti priešui. Siekiant sukurti tokį šaulio tipą, Šaulių Sąjunga į pagalbą pasitelkė būtent sporto veiklą, kuri turėjo prisidėti prie fizinio ir mentalinio šaulių paruošimo kovoms. Karinis šaulių parengimas, veikiant per sportą, turėjo parengti „kuo daugiausia sveikų, energingų, atsparių, narsių ir sunkiomis tautai valandomis dirbančių žmonių. <..> fiziškai išauklėtas žmogus, kaip tik turi tuos ypatumus.“¹⁰⁷

Sporto gretinimas su kariniu šaulių parengimu dar labiau sustiprėjo po 1935 metais Šaulių Sąjungos viduje įvykusio pertvarkymo, kuomet organizacija iš pagrindų buvo sukarinta ir tiesiogiai pavesta

¹⁰⁴ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 7.

¹⁰⁵ MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Kaunas, 1939, p. 188.

¹⁰⁶ TUMAS, K. Šaulių fiziškas auklėjimas. *Trimitas*, Nr. 50, 1935 12 12, p. 947.

¹⁰⁷ TUMAS, K. Sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15, 1932 04 07, p. 296.

Krašto Apsaugos Ministerijos priežiūrai. Naujai išleistame statute teigta, jog Šaulių Sąjungos tikslas - stiprinti jų (gyventojų) kūno jėgas ir išsvermę. Ši uždavinį įgyvendinti tikėtasi per sporto rungtynes, taip pat įrengiant sporto aikštes, įtaisant būstus sporto mankštoms ir mokymui, steigiant sporto ir kitus šaulių klubus ir jų skyrius.¹⁰⁸ Taip pat buvo stengiamasi ir toliau gretinti sporto ir karinio parengimo sritis. Pavyzdžiui, į sporto pasiekimų patikrinimų ir sportinių švenčių veiklą buvo įtraukiamos tokie veiksmai, kaip: granatų mėtymas; 5 ir 7 km žygiai; bėgimai su gamtinėmis kliūtimis; trumpų ir ilgų distancijų bėgimai; šaudymo pratimai (gulsčiom, tupint ir stovint) su mažojo kalibro šautuvais, pistoletais, kariškais šautuvais; ritmiški judesiai su šautuvo ir be jo.¹⁰⁹ Taigi, beveik visos Lietuvoje plėtojamos sporto šakos buvo sukarinamos, o šaulių ideologai ir sporto vadovai ieškojo būdų, kaip kiekvienoje sporto srityje atrasti naudingų atributų, galinčių pagerinti šaulių fizinį stovį ir karinį pasiruošimą.

1936 m. buvo pabrėžiama, kad „pagaliau suprastas reikalas suderinti krašto fizinį lavinimą bei sportą su tautos gynimo idėja. Dėl to šaulių Sąjungoje karinis jaunuomenės lavinimas yra taip glaudžiai derinamas su fiziniu lavinimu“, o sportą šauliai turėjo kultivuoti pagal „kariuomenės vadovybės patvirtintą karinio parengimo ir kūno lavinimo programą.“¹¹⁰ Taigi, sportas ir karinis parengimas šaulių ideologijoje koegzistavo drauge, papildė vienas kitą ir buvo šaulių tarpe diegiami, kaip tapatūs. Ir visgi, periodikoje pasitaikydavo apraiškų, kuomet karinio parengimo svarba buvo iškeliamą viršum sporto. Teigta, jog „karinis pasiruošimas, taikos metu yra savotiškas sportas, lygiai geras ir naudingas, kaip ir kitos sveiko sporto rūšys. Karo mankšta, tvirtindama kūną ir sveikatą dvasios, veikia dar stipriau teigiamiau, negu koks nors kitas sportas.“¹¹¹ Kitame numeryje mintis pratęsiama, „sportui, kad ir yra skiriama tam tikra vieta, bet jis čia kaipo karinio paruošimo dalis, toli gražu negali nei karinio paruošimo pilna ta žodžio prasme atstoti nei jo nors dalinai pavaduoti.“¹¹² Taigi, karinis parengimas ne tik iškeliamas aukščiau sporto, bet ir įvardijamas viena sporto rūšių, kaip futbolas ar krepšinis, kas pabrėžia, jog lietuviai iki galo nebuvo supratę sporto sampratos. Kartu tai įrodo, kokią didžiulę svarbą karinis paruošimas apskritai užėmė šaulių pašamonėje.

3.2. Sportas, kaip vienijimo reiškinys

Didelės įtakos ideologiniu sporto vystymo klausimu turėjo ir 1926 m. Lietuvoje įsitvirtinęs A. Smetonos režimas, propagavęs tautiškumo ir vienybės idėją. Tik toji vienybė buvo suprantama

¹⁰⁸ MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Kaunas, 1939, p. 191.

¹⁰⁹ Paaiškinimas prie sukarintų lengvosios atletikos pratimus. *LCVA*, ap. 2, F. 561, B. 1307, p. 12.

¹¹⁰ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 10

¹¹¹ Iš šaulių ideologijos. *Trimitas*, Nr. 25. 1939 06 20, p. 408.

¹¹² Šaulių Sąjunga ir karinis šalies paruošimas. *Trimitas*, Nr. 37. 1929 09 12, p. 620.

kitoniškai, kaip aklas paklusnumas Tautos Vadui, teigiant: „šiandien tautinę vienybę mes suprantame kaip vienos valios vadovaujamą, suderintą visų progesijų žmonių vieningą darbą, dirbamą valstybės gerovei.“¹¹³ Taigi, ir sportas netruko tapti vienu iš tų tautą konsoliduoti turėjusių simbolių. Todėl kūno kultūra imta sieti su krašto papročiais, dainomis, šokiais, patriotiniu bei auklėjamoju visuomenės darbu.¹¹⁴

Parodyti tautos vienybei, tarpukario Lietuvoje buvo specialiai ruošiamos tautos šventės, kurių metu siekta pabrėžti ryšį tarp lietuvių praeities ir dabarties, sujungti tautinius laimėjimus, auklėti remiantis šlovingos senovės pavyzdžiais, semtis žinių iš anų laikų tvirtybės, stiprinti tautos dvasią, pabrėžti lietuvių dvasinį pajėgumą ir tautos savitumą, parodyti kariuomenės ir tautos vienybę.¹¹⁵ Sporto šventės turėjo panašią potekstę – jų metu šauliai ne tik rungtyniavo tarpusavyje ir pademonstravo savo ūgtį sporto srityje, bet ir vienybę, kuomet šimtai sportininkų ir juos palaikančiųjų susirinkdavo sudalyvauti sporto šventėse, šitaip puoselėdami bendruomeniškumo jausmą. Šauliai sportininkai dirbo vedini to paties tikslo – užsigrūdinti ir fiziškai pasiruošti galimam karui, o kartu puikiais sportiniais pasiekimais stengtis iškelti Lietuvos vardą tarp kitų valstybių, kurstyti pasididžiavimą savo šalimi ir sava tauta, kas taip pat prisidėjo prie vienybės sampratos plitimo. Sportas, kaip vakaruose madinga, todėl patraukli priemonė turėjo pritraukti daugiau Lietuvos gyventojų, ypač iš jaunimo tarpo, į Šaulių Sąjungos gretas, pastarajai turint „visų sveikų nusistatymų žmones suburti į vieną didžiulę jėgą ir valią tautos kovas kovoti.“¹¹⁶ Taigi, šiame kontekste, sportas atstojo įrankį, Šaulių Sąjungos panaudotą siekiant įgyvendinti išsikeltus tautinius tikslus.

Karinis šaulių paruošimas nebuvo vienintelė sritis, kurioje šauliai siekė panaudoti sportinę veiklą. Spauldoje vis dažniau ėmė rasti epitetai, įvardijantys šaulius, kaip *tautos riterius*, kuriems buvo patikėta užduotis konsoliduoti ne tik savus brolius šaulius, bet apskritai visą lietuvių tautą. Šaulių Sąjungos įsivaizduojami, kaip „rinktiniai“ lietuviai, šauliai turėjo „savo gera nuotaika dvasia apkrėsti visus, kad kiekvienas lietuvis pasitikėtų savimi, kaip kad pasitikėjo mūsų senieji, kurie svetimųjų priespaudoje varė lietuvišką darbą ir turėjo kentėti sunkias kančias.“¹¹⁷ Tautiškumo, vienybės ir meilės Tėvynei jausmą šaulių tarpe buvo bandoma lavinti per „gražias tautos dainas, gražiai stilizuotus šokius, sporto pratimus, žaidimus, sporto pratimus, kelionėmis po gražiąją Lietuvą.“¹¹⁸ Pavyzdžiui, kolektyvius ritmiškus pratimus, kurie neretai buvo atliekami porose, lydėjo lietuvių liaudies dainos,

¹¹³ TRUSKA, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 321.

¹¹⁴ JAKUBAVIČIENĖ, I. Sportas ir politika: vokiečių sportinė veikla Klaipėdos krašte 1932 – 1939 metais. In *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17, 2006, p. 27.

¹¹⁵ EIDINTAS, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012, p. 294.

¹¹⁶ VAREIKIS, V. *Lietuvos Šaulių Sąjungos politinė ir karinė veikla (1919-1923)*. Daktaro disertacija. Kaunas, 1999.

¹¹⁷ VAIČENONIS, J. et al. *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos*. Klaipėda, 2005, p. 43.

¹¹⁸ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353.

kaip *Saulelė tekėjo, Bijūnėlis žalias, ir Oi tu Ieva, ievuže*.¹¹⁹ Svarbu paminėti, jog tautiniu klausimu šaulių tarpe įprastai užsiimdavo moterys, kurios taip pat buvo įpareigosios išmokti ne mažiau trijų tautiškų žaidimų ir liaudies šokių. Tautinių žaidimų ir šokių klausimu specifiškai Kūno Kultūros Rūmų išleido *Kūno kultūros programa organizuotam kaimo jaunimui* leidinį.

Šauliai buvo raginami vienyti ne tik, kaip lietuvių tauta, bet ir savo būrio tarpe, siekiant sustiprinti bendruomeniškumo, susiklausymo ir veikimo išvien jausmą. Skleista idėja, jog žaidimai yra svarbi priemonė karių fizinio auklėjimo darbe. Pavyzdžiui, gimnastiniai žaidimai gerai veikė šaulių būdą ir įpročius, kol tuo tarpu sportiniai – reikalavo iš dalyvių tam tikro fizinio paruošimo ir psichinio pribrendimo. Būtent sportiniai žaidimai mokė šaulius, kaip atlikti staigius judesius, greitai susiorientuoti, sudaryti planą. Kartu, sporto žaidimai šaulių tarpe lavino gebėjimą pasiskirstyti darbais, drausmingumą, taisyklių sekimą, abipusę pagarbą tarp dalyvių, gebėjimą įvertinti savo paties ir kito veiksmus.¹²⁰ Periodinis leidinys *Sportas*, skleidęs sporto naujienas visos Lietuvos mastu, akcentavo ir kitus kolektyvinių žaidimų aspektus, kaip, pavyzdžiui: „visi komandos dalyviai turi ne tik vienaip ir tikslingai veikti, bet ir vienaip bei tikslingai ryžtis. <..> Nepalaužiama bendra valia ir optimistiška nuotaika čia yra svarbiausia.“¹²¹ Pati šaulių vadovybė taip pat skleidė kolektyvinių žaidimų būtinybės inkorporuoti į šaulių veiklą svarbą, tegdami, jog „fizinis lavinimas išugdo sveikus ir patvarius, sumanius, narsius, energingus, visuomet pasiryžusius kovoti ir laimėti žmones. <..> teisingai fiziškai išauklėtas, mokėdamas puikiai save valdyti, galėdamas tiksliausia įsakyti savo raumenims atlikti sunkų darbą, šaulys mokės sutaupyti kuo daugiausia sveikatos visose gyvenimo apylostose. <..> Visus ką tik pažymėtus kovotojo privalumus lengviausia ir greičiausia galima išplėsti ir sustiprinti racionaliai vedamais kolektyviais sportiniais žaidimais.“¹²² Taigi, buvo svarbu išmokyti šaulius veikti, mąstyti ir jausti vieningai.

3.3. Fizinis lavinimas ir šaulių sveikatinimas

Šaulių Sąjungos ideologijoje taip pat buvo pabrėžiamas ir poreikis rūpintis sava sveikata ir higiena. Pats V. Putvinskis teigė, jog: „savo dauguma nesveika, neblaivi ir todėl išsigimstanti tauta net ir be pralaimėjimo kovos lauke anksčiau ar vėliau pavergžiama sveikesnių ir gaivesnių tautų arba ir visai žūsta, palikdama vien savo vardą. Dėl to, tautos gynėju ir net gelbėtoju bei saugotoju nuo išnykimo

¹¹⁹ Moterų šaulių rinktinių, būrių ir skyrių vadėms ir taryboms. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1017, p. 89-90.

¹²⁰ Nurodymai, kaip stiprinti sveikatą. *Mūsų žinynas*. Nr. 17, 1924, p. 320.

¹²¹ P.J-Kas. Psichinis faktorius kolektyviniame žaidime. *Sportas*, Nr. 62. 1928 05, p. 731.

¹²² Fizinis lavinimas ir šauliai. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 709, p. 6–11.

bus kiekvienas, kuris stiprins jos sveikatą, kuris mokys kaip miklinti ir seikai auginti jaunuolių kūną.“¹²³

Taigi, norėdami pasiekti šį idealą šauliai buvo skatinami imtis fizinio lavinimosi. Tarpukario metu lietuviai, ypatingai kaimo bendruomenėje, sunkiai suvokė sporto paskirtį, o ir suvokus fizinis lavinimas įprastai buvo siejamas tik su specifiniais pratimais ar komandiniais žaidimais. Siekiant pateisinti tokį apatiškumą sporto klausimu, teigta, jog „kaimo jaunuomenė, matomai, nejaučia reikalo specialiai skirti laiką kūno lavinimui.“¹²⁴ Tuo tarpu, 4 deš. šis klausimas pradėtas tirti platesniame kontekste. Fizinis auklėjimas imtas sieti su sveikatos tobulinimu, gerų papročių skiepijimu, energijos įkvėpimu, harmoningu kūno išplėtojimu ir taisyklingu visų organų veikimu. Tik per fizinį auklėjimą tikėtasi pasiekti aukštesnių tikslų, būtent: protinio žmogaus pajėgų sustiprinimo, bendros savijautos pagerinimo ir moralinių vertybių įgijimo.

Pradėtas nagrinėti ir higienos klausimas, teigiant, jog fizinis auklėjimas reikalingas, kaip geriausia priemonė, jaunoms kartoms pratintis gyventi tyrame ore, naudojant vandenį švaros ir kūno grūdinimo reikalams, taisyklingai kvėpuoti, mankštintis ir t.t.¹²⁵ Reali problema, kuomet gryno oro stygius sukelia šaulių tarpe sveikatos problemų buvo pristatoma viename *Trimito* numerių. Teigta, jog kaimuose būdingas kortavimas, rūkymas ir išsigėrimas, tuo tarpu miestuose – dar prie to, lankymas kino teatrų, kavinių — vadinasi, žmonės beveik visą laiką praleidžia prirūkytose, prigaravusiose gryčiose. <..> Žmogaus plaučius, juos išvėdinti ir nors kiek ilgiau juose pagyventi. Plaučiai, negaudami pakankamai gryno oro pradeda jaustis nuskriaustais, pradeda raukšlėtis, vysti, nebeatsistengia kovoti su ligų bacilomis.¹²⁶ Taigi, bandyta šaulių tarpe skleisti idėją, jog fizinis aktyvumas, juo labiau pratimus atliekant lauko aplinkoje, suteikia realios naudos ir teigiamai veikia individo sveikatą. Todėl norintieji tinkamai savimi pasirūpinti, buvo skatinti prisidėti prie sportinės veiklos.

3.4. Šaulių moterų vaidmuo sporto kontekste

Šaulių Sąjungos požiūris dėl moterų dalyvavimo sportinėje veikloje pirmuoju tarpukario dešimtmečiu buvo negatyvus. 3 dešimtmečio pradžioje, moterų vaidmuo sporte atrodė nepriimtinas, o viename *Trimito* numerių, buvo išspausdintas anglų rašytojo Makdonaldo Klarko straipsnis, teigęs, jog „jaunos panelės, mėgstančios sportą, ilgainiui virsią trečiaja lytimi. <..> Toks reiškiny sudaro didelį pavojų žmonių rasės ateičiai. Vyriausybės į tai turi kreipti ypatingo dėmesio, jei moterys taip sportą,

¹²³ *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo gyvenimas ir parinktieji raštai.* Red. A. MARCINKEVIČIUS. T. I. Antroji pataisyta laida. Čikaga, 1973, p. 134.

¹²⁴ Mnk. Fizinis lavinimas ir mūsų ydos. *Trimitas*, Nr. 156, 1923 09 13, p. 1.

¹²⁵ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 293.

¹²⁶ KVIKLYS, V. Žiemos sportas – jaunuomenės džiaugsmas ir sveikata. *Trimitas*, Nr. 2, 1931 01 08, p. 25.

mėgs kaip dabar, tai nereikia būti dideliu pranašu, kad už šimto metų ar net mažiau, vos trečia dalis gims kūdikių normaliais, likusieji reikės auginti inkubatoriuose, tuomet moterys laisvai galės atsiduoti mėgiamiems sportams, bet toji gdynė bus žmonių žlugimo gdynė."¹²⁷ Visgi, pastarajam pritarė ir patys lietuviai šauliai, teigę, jog „rungtyniai-azartinis sportas gali rūsų mielom panelėm labai pakenkti. Ypač dviratis deformuoja tam tikru būdu lyties organus. Netikus sportas gali ir moters išvirši daryti vyriškesne. Jei moters kūno auklėjime persvaros gauna griežti gimnastiniai judesiai, tai tas atsiliepia ir į psichiką.“¹²⁸ Taigi, tarpukario pradžioje, moterys sporto srityje buvo nepageidaujamos, neva, dėl jų pačių gerovės. Šiai idėjai pritarė ir tuometinis Šaulių Sąjungos lyderis, V. Putvinskis, kadangi vyrus jis matė, kaip moterų gynėjus, o ne bendražygius kovoje, laikydamasis nuostatos, jog moterys yra silpnesnės.¹²⁹ Kadangi sportas buvo glaudžiai gretinamas su kariniu pasirengimu, tai ir moterų dalyvavimas jame buvo ribojamas.

Ir visgi, toks nusistatymas netruko pasikeisti. Pokytis šiuo klausimu pastebėtas jau 3 deš. pabaigoje, įvedus privalomą karinį parengimą mokyklose bei sustiprinus kūno kultūros dėstymą, ko pasekoje išaugo sportuojančių merginų skaičius.¹³⁰ Pavyzdžiui, 1928 m. *Trimitas* pasirodė straipsnis, teigiantis, jog „sveika, energinga ir vikri moteris sveria daugiau visuomenėje, negu vyras. Mūsų tarpe, kaip tik jaučiamas toks nereikalingas ištižimas ir lepumas. Lietuvaitei tatau netinka.“¹³¹ Taigi, į moteris pradėta žiūrėti, kaip į potencialias sporto dalyves, kurios tam tikrais aspektais buvo svarbesnės net už vyrų dalyvavimą sportinėje veikloje. Jau 4 deš. *Trimitas* daugėjo straipsnių, raginančių moteris sportuoti. Tokį pokytį nulėmė Lietuvos moterų šaulių artimi santykiai su *Suojeluskunta* narėmis, jau kurį laiką užsiėmusiomis savarankia veikla. Teigta, jog „jei moteris bus stipri, užsigrūdinus, fiziškai ir psichiškai sveika, ji sugebės išauginti ir jaunąją kartą stiprią ne tik fiziškai, bet lygiai atsparią prieš visus svetimus vėjus. Kiekvienos šaulės pareiga pagalvoti apie tai, ką ji paliks ir perduos būsimosioms kartoms, kokią indėlį ji padarys in bendrą tautos lobyną, kokią auką ji sudės, kaip mažas tautos narys ant tėvynės aukuro.“¹³² Taigi, nors sportinė veikla moterų šaulių tarpe pradėta skatinti labiau, sportu jos privalėjo užsiimti ne ruošiantis būsimam karui ir net gerinant savo pačių sveikatą, o atstojant pavyzdį jaunesnėms kartoms.

Kokį vaidmenį moterys užėmė sporto srityje? 4 deš. pradžioje nedrąsiai kelta idėja sukurti atskirą moterų Sąjungą, panašią į suomių *Lotta Svard* moterų organizaciją, kuri savarankiškai vykdė tokią pat veiklą, kaip suomių šauliai *Suojeluskuntoje*. Visgi, pripažinta, jog toks atsiskyrimas yra neįmanomas dėl tuometinių gyvenimo sąlygų, teigiant, jog „sunku įsivaizduoti veiklų ir visapusiškai išsiplėtusį būrį

¹²⁷–Įvairenybės. Žmonių išsigimimo priežastys. *Trimitas*, Nr. 175, 1924 02 07, p. 29.

¹²⁸ DINEIKA, K. Ar sulauksim trečiosios lyties? *Trimitas*, Nr. 183, 1924 04 10, p. 22.

¹²⁹ NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 182.

¹³⁰ JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 8.

¹³¹ Širšė. Pailsėjus. *Trimitas*, Nr. 36, 1928 09 06, p. 1170.

¹³² PRAPUOLENYTĖ-MAŽUNAILIENĖ, B. Tautos sveikatingumas ir moteris. *Trimitas*, Nr. 51-52, 1935 12 20, p. 997.

be moterų ir lygiai taip pat atskirą moterų būrį be vyrų. Dėl to, man rodosi, kad visiškai išskirti moterų ir vyrų būtų netikslu.“¹³³ Taigi, moterims buvo palikta galimybė vykdyti savo veiklą pačioje Šaulių Sąjungos sudėtyje, apsiribojant atskiromis nuo vyrų moterų sekcijomis. O nuo 1933 m. visos Lietuvos mastu pradėti steigti moterų šaulių komitetai. Taigi, moterys šaulės organizacine prasme jau buvo pradėjusios aktyviai burtis ir centralizuotis. Kokia, visgi, buvo aktyviai sportuojančių moterų kiekybinė padėtis Šaulių Sąjungoje? 3 deš. pradžioje, buvo 68 sporto vienetų. Vyrų – 1067 ir moterų 51. Stipriausias buvo Kaunas, po jo ėjo Panevėžys, Kėdainiai, Šiauliai ir Šakiai.¹³⁴ Remiantis 1932 m. pateikta sportinių žinių lentele, iš 20 nurodytų rinktinių, tik dvylika jų turėjo sportuojančių moterų. Jeigu pateikti duomenys yra teisingi, 1932 metais Lietuvos Šaulių Sąjungoje apskritai sportavo 216 šaulės.¹³⁵ Tuo tarpu 1939 metais, Šaulių Sąjungos dvidešimtmečio proga, pasirodė 1,200 tautiniais drabužiais šokėjų, per 200 šimtus sportininkų, sugėbančių atlikti sudėtingų judesių mankštas ir 128 varžybininkų dalyvavusių plaukimo, teniso, kovos žaidimų ir lengv. atletikos varžybose.¹³⁶

Moterys buvo aktyvios dalyvės lengvojoje atletikoje ir atliko tokius pratimus, kaip bėgimai: 100 m, 400 m, bėgimas su kliūtimis; šokimai į aukštį ir į tolį; disko, ieties ir skritulio metimas, trikovės.¹³⁷ Moterys kartu su jauniais ir kitais šauliais aktyviai dalyvavo ir sporto švenčių programoje, pavyzdžiui, 1938 metais į programą buvo įtrauktas moterų krepšinio komandos *Grandies* pasirodymas; plaukimas laisvu stiliumi, nugara, krūtine; šuoliai ant galvos; irklavimas baidarėmis; 10 km žygis.¹³⁸ 1936 metais išleistose taisyklėse, siekiant šaulio ženklą įsigyti, moterys turėjo atlikti: bėgimo, plaukimo ir čiuožimo dalykus; sudalyvauti ieties ir disko metime; irkluoti dviem irklais arba baidarėmis; mokėti šaudyti iš mažojo kalibro šautuvo; sudalyvauti ilguose žygiuose; užsiimti 1,5 km bėgimu miške; mokėti naudotis slidėmis; dalyvauti medžiokliniame jojime; mokėti žaisti orasvydį, tenisą ir krepšinį.¹³⁹ 1935 metai, Šaulių Sąjungai persitvarkant, moterų tarpe pradėta skleisti ir karinio parengimo programa. Šaulės privalėjo būti supažindinamos su šaunamųjų ginklų istorija, apmokytos apie kalibrų revolverius ir pistoletus, jų vartojimą, išnarstymą, suvystymą, užtaisymą, šovinių išėmimą. Taip pat rikiuotės komandas: stokis, ramiai, laisvai, pasitaisyk. Eilės lygiavimą ir skaičiavimą; sukinius; judesius - žengte, vietoje, tiesiai, stok; žvalgymą, topografines žinias ir kt.¹⁴⁰ Tokių pokyčių suponavo karinė įtampa, kuri tuo metu jau buvo jaučiama Europoje, todėl persiorientuota prie mąstymo, jog „karui pasiruošti turėtų visi be išimties šalies piliečiai. Net moterys kurios amžių tradicijos iki šiol atleisdavo

¹³³ PUTVINSKAITĖ, S. Šaulių moterų reikalai. *Trimitas*, Nr. 26, 1931 06 25, p. 506.

¹³⁴ MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Sidnėjus, 1966, p. 98.

¹³⁵ Metinės žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 2.

¹³⁶ EIDUKEVIČIŪTĖ, A. Fizinis moterų šaulių lavinimas. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 11, 1939, p. 24-27.

¹³⁷ Lietuvos sporto lyga. 1927 liepos 7 d, Kaunas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 335, p. 13-14.

¹³⁸ Kauno Šaulių Rinktinių 1938 m. birželio m. 25-26 d. Ruošiamos sporto dienos programa ir organizaciniai bendriniai nurodymai. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 115-116.

¹³⁹ Valstybiniam kūno kultūros ženklui įgyti taisyklės. 1936. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1017, p. 147.

¹⁴⁰ Šaulių moterų skyrių vadems. 1935 kovo 1 d, Kaunas. Valstybiniam kūno kultūros ženklui įgyti taisyklės. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 3606, p. 18.

nuo karo pareigų, ateityje taip pat turės prisidėti prie kraštui ginti darbo.“¹⁴¹ Nors šaulės buvo su karine programa supažindinamos, retas iš tiesų tikėjosi pamatyti jas kovojančias karo lauke. Tai paliudija ir 1939 m. vykusi dalinė mobilizacija, kurios metu jos buvo paskirtos dirbti prie telefonų įvairiose raštinėse, maitinti mobilizuotus šaulius ir teikti jiems sanitarinę pagalbą.¹⁴² Taigi, 4 deš. Šaulių Sąjungos vadovybė, skatinama Kūno Kultūros rūmų, suomių šaulių pavyzdžio ir keičiantis tuometiniam Europos politiniam klimatui, siekė kuo įmanoma labiau įtraukti moteris į sportinę veiklą, apėmusią beveik visas sporto sritis – lengvąją atletiką, ritminius pratimus, sportinį šaudymą, jojimą, plaukimą, stalo tenisą, žygius.

Visgi, moterų rolės sporto klausimu neapsiribojo vien pratimais ir sportiniais žaidimais, joms taip pat įgaunant auklėjamąją rolę. Teigta, jog „moteris per šeimyną, per savo tautiečius, aiškindama tautos sveikatos reikšmę tautai, jos fizinio stiprumo reikšmę, būdama savo krašto tyra dukra stiprins augančios kartos sveikatą ir fizinį rangumą tam tikrais pratimais, pav: gimnastika, maudymusi ir t.t. Daugiausia moteris gali padėti fiziniame tautos auklėjime, turint galvoje, kad jaunimo sveikata daug pareina nuo moters — motinos ir auklėtojos, nuo jos sąmoningo vaiko auklėjimo, nuo gilaus taisyklių pažinimo ir jų taikymo gyvenime.“¹⁴³ Taigi, šaulės moterys turėjo tapti visų tautos lūkesčių ir idealų atspindžiu, o kartu joms patikėta pasirūpinti, jog auganti lietuvių karta būtų sveika ir stipri. Apskritai galima teigti, jog moterys stengėsi įsitraukti į sportinę veiklą, tik delsimas 3 dešimtyje, kuomet buvo kovojama su negatyviais stereotipais, nulėmė, jog moterys neskubėjo užsiiminėti sportu ir dažniau rinkosi auklėjamąjį vaidmenį. O 4 dešimtmetyje, kuomet Šaulių Sąjungos vadovybė ir Kūno Kultūros Rūmai stengėsi įtraukti moteris į šaulių sportinį darbą, ilgiau neužteko laiko įgyvendinti visų išsikeltų idėjų ir iki galo išnaudoti turimą potencialą.

¹⁴¹ Šaulio majoro Raštikio radio paskaita per šaulių radio pusvalandį. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 647, p. 51-56.

¹⁴² NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019, p. 201.

¹⁴³ PRIŽGINTAITĖ, J. Šaulės ideologija. *Trimitas*, Nr. 35, 1932 06 16, p. 496.

IV. LŠS KULTIVUOJAMOS SPORTO ŠAKOS IR JŲ REIKŠMĖ

4.1. Lengvoji atletika

Lengvoji atletika buvo viena populiariausių ir intensyviausiai kultivuojamų sporto šakų ne tik Šaulių Sąjungoje, bet apskritai visos Lietuvos mastu. Vien 1931 metais Lietuvos Šaulių Sąjunga suorganizavo 146 lengvosios atletikos rungtynes.¹⁴⁴ Iš dvidešimties archyvuose fiksuotų šaulių rinktinių 1932 m., keturiolika jų turėjo įkūrę lengvosios atletikos sekcijas, iš viso lengvosios atletikos pratimus atliekant 55 būriams, aktyviausiai šiuo klausimu kultivuoiant XIV Marijampolės rinktinei.¹⁴⁵ 1936 metais fiksuota, jog lengvąja atletika užsiėmė 238 sekcijos, iš viso apie 3291 šaulius.¹⁴⁶ Lūžis lengvosios atletikos klausimu fiksuojamas 1928 metais, už sportą atsakingiems šaulių vadovams pripažįstant, jog prie lengvosios atletikos išpopuliarėjimo labai prisidėjo šaulio Marganavičiaus dovana – sidabrinis kaušas.¹⁴⁷ Pastarasis buvo įteikiamas rinktinių būriams už nuopelnus būtent lengvosios atletikos srityje ir įvestas į šaulių sportinį gyvenimą su tikslu pritraukti juos prie atletinių pratimų. Kaušas turėjo alegorinę reikšmę – laimėjęs bėgimo rungtynes šaulys atsigerdavo iš sidabrinio kaušo, kuris buvo pripildytas skaidraus šaltinio vandens, kas leisdavo jam pasijusti, jog už jo sunkias pastangas buvo atlyginta, mat ištroškusiam žmogui nėra geresnio atlygio, kaip atsigerti tada, kai kankina troškulys.¹⁴⁸ Bėgantis sportininkas taip pat atstojo lengvos atletikos simbolį. Pats kaušas laikytas pereinamu garbės prizu, t.y. galėjo keliauti iš vienos rinktinės į kitą, priklausomai nuo to, kurią rinktinę atstovauja nugalėtojas. Visgi, tuo metu, kai rinktinė turėjo šį kaušą ir saugojo jį savo šaulių namuose, ji laikyta geriausiai pasirodžiusia rinktine tais metais. Nugalėtoją apspėdavo specialiai tam išrinkta komisija, kuri įvertinusi pristatytus visų rinktinių metinius lengvosios atletikos rezultatus, išrinkdavo labiausiai laimėjimo nusipelniusią rinktinę.¹⁴⁹ Iki 1928 metų, kuomet šaulių vadovybė ėmė naudoti sidabrinį kaušą, lengvosios atletikos pratimai rinktinėse buvo vykdomi neplaningai, apatiškai, todėl nesugebėjo pasiekti užčiuopamų rezultatų. Taigi, ši simbolinė priemonė padėjo sudominti šaulius, įtraukė juos į lengvosios atletikos sportą, skatino sveiką konkurenciją tarp šaulių, kas ragino juos pasiekti, kaip įmanoma geresnių rezultatų.

Kas šaulių suvokimu laikyta lengvąja atletika? Į šios sporto srities sąrašą įprastai patekdavo skirtingų distancijų bėgimai (30, 60, 100, 200, 400, 800, 1000, 1500, 5000, 10.000 m); ėjimai – 3.000 m; šuoliai – trišokis, į aukštį, į tolį, su kartimi; mėtymai – rutulys, diskas, ietis, velyčia, kūjas, granatos

¹⁴⁴ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 23

¹⁴⁵ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

¹⁴⁶ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 361.

¹⁴⁷ TUMAS, K. Šaulių sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15, 1932 04 07, p. 296.

¹⁴⁸ *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 4204, p. 128

¹⁴⁹ *Ibid*, p. 129.

(sportinis ir kariškas); patrulio žygis (5 ir 7 km).¹⁵⁰ Atstumai, užduočių atlikimo pobūdis, greitis, distancijos nuolatos kito, priklausomai nuo to, kokiomis sąlygomis pratimai buvo atliekami, kas juos atliko: vyrai šauliai, moterys ar jaunieji, kur jie buvo atliekami – sporto šventėje, metiniuose sporto patikrinimuose ir t.t.

Lengvoji atletika intensyviai kultivuojama buvo ne be reikalo. Apskritai, šauliai plačiai sportuodavo tose srityse, kuriose buvo galima išvelgti naudą ne tik šaulių sveikatingumo klausimu, bet ir ideologine bei praktine prasme. Būtent lengvosios atletikos pavyzdys puikiai tam tiko. Teigta, jog „ši sporto šaka lavina jaunuolių individualybę, valią, pasiryžimą ir kūno fizines jėgas. <..> padeda įgauti naujų organizacinių formų, kurios, reikia manyti, turės įtakos Lietuvos lengvatlečių augimui ir auklėjimui. Ši sporto šaka yra skiriama kariniam sportui ir turi daug taikomųjų dalykų.“¹⁵¹ Taigi, visų pirma, lengvoji atletika siejama su šaulių kariniu paruošimu. Kaip buvo planuojama susieti karinį parengimą ir lengvąją atletiką? Šaulių vadovybė numatė „pilnai iki šiol kultivuojamus kūno lavinimo pratimus reformuoti, įvedant į juos kariškų pratimų elementus. <..> Lengvoji atletika yra daugiau tradicinė, nesistengianti progresuoti su gyvenimu. Dabar, kada tautos rungtyniauja karinio pasiruošimo atžvilgiu, reikalinga ir mums išnaudoti kiekvieną priemonę iki maksimumo. <..> Jei mes peržiūrėsime pateiktą programą, rasime sukarintuose pratimuose visus lengvosios atletikos elementus pritaikant juos gyvenimui.“¹⁵² Visgi, buvo neužmirštama ir šaulių sveikata, lengvajai atletikai, pirmiausia, padedant „stiprinti vidinius organus (plaučius ir širdį), <..> atitaisyti kūno anomalijas, <..> bendrai stiprinant ir įvedant darbant didesnes raumenų grupes.“¹⁵³ Taigi, lengvoji atletika, kaip ir dauguma kitų sporto šakų pirmiausia gretinta su kariniu pasiruošimu ir faktu, jog tik stiprus, užgrūdintas ir pasiruošęs karys turės galimybę apginti Lietuvos nepriklausomybę.

4.2. Šaudymo sportas

Šaulių Sąjungoje svarbų vaidmenį užėmė ir šaudymo sportas. Juo labiau, kad pats pavadinimas šaulys įpareigojo šaulį gerai šaudyti.¹⁵⁴ Viena iš pagrindinių šaulio pareigų laikyta būtinybė išmokti tinkamai naudotis ginklu. Kad tai būtų galima įgyvendinti, pirmiausiai reikėjo šioje srityje lavintis. Teigta, jog „kitos sporto šakos šauliams turėtų būti kaip priemonė sustiprinti kūno fizines jėgas stipriam ginklo rankose laikymui.“¹⁵⁵ Šautuvui išlaikyti ir sugebėti jį valdyti buvo būtinas fizinis

¹⁵⁰ XX Klaipėdos šaulių rinktinės šaulių sportinių gabumų patikrinimo 1938 rugpjūčio 26-28 programa. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 240. // Linkuvos dėdė. Kūno kultūros priemonės. *Trimitas*, Nr. 1, 1932 01 07, p. 70.

¹⁵¹ Šaulys ltn. Budrys. Lengvoji atletika Šaulių Sąjungoje. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 1, 1940, p. 54-57.

¹⁵² XX-tos Šaulių Rinktinės vadui. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 4.

¹⁵³ Nurodymai kariams kaip stiprinti sveikatą. *Mūsų žinybas*, Nr. 17, 1924, p. 320.

¹⁵⁴ Būriui. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 2759, p. 2

¹⁵⁵ M. K-a. Šaulys valstybės gynimo pareigose. *Trimitas*, Nr. 31, 1938 08 04, p. 739.

pasirengimas, todėl šauliai privalėjo išmokti, kaip elgtis rankoje turint ginklą, ko pasekoje viename *Trimito* straipsnių buvo surašyti ypatumai, kuriais turėjo pasižymėti šaudymo sportininkas: 1) sveikatos, 2) pastabumo, 3) šaltumo, 4) pasitikėjimo savimi, 5) energijos, 6) darbštumo, 7) atsidėjimo, 8) ginklo gerbimo, 9) pastovumo, 10) drąsos, 11) pamėgimo, 12) aštraus regėjimo.¹⁵⁶

LŠS ideologijoje į šaudymą nebuvo žiūrima, kaip į pramogą ar vien sportą, jam pritaikant utilitarinę funkciją, t.y. koncentruojantis tiesiogiai į krašto gynimo klausimą. *Trimito* teigta, jog „šauliai, kaip kariuomenės talkininkai, turi būti pasiruošę gerai ir taikliai šaudyti, kad reikalui ištikus kiekvienas šūvis būtų taiklus.“¹⁵⁷ Čia omenyje turima tikimybę, jog šauliams teks kovoti partizaniniame kare. Būtent dėl šios priežasties, statute išskirta, jog Šaulių Sąjunga turi ne tik teisę, bet ir pareigą rengti lauko bei šaudymo pratimus ir sporto rungtynes, rengti šaudyklas ir sporto aikštes, įtaisinėti būstus sporto mankštoms ir kariškam mokymui, steigti sporto, šaudymo ir kitus šaulių klubus ir jų skyrius.¹⁵⁸ Lietuvių pažanga šiuo klausimu, o jei tiksliau, pastarosios trūkumas, buvo lygintina su kaimyninių valstybių (omenyje turint būtent suomių), teigiant, jog „mes, lietuviai, tame [šaudymo – S.Z.] sporte labai ir labai dar toli užpakaly atsilikę. <..> mes turime mokytis visi be išimties, nes reikalui ištikus visi bendrai turėsime sudaryti kariuomenę. O neduok Dieve, kada reikės pavartoti ginklą, - nemokėti šaudyti: bus žudymas savęs ir visos tautos. Reikia manyti, kad mūsų visuomenė, pagaliau, supras šį svarbų reikalą, ir tinkamai jį įvertins – kas gyvas ims mokytis šaudyti, kad ateity nereikėtų drebėti dėl nepriklausomybės likimo.“¹⁵⁹

Visai kaip ir atletikos klausimu, siekiant paskatinti šaulius labiau susidomėti šaudymo sportu, buvo paskirtas specialus prizas – sidabrinė taurė. Tuo pačiu principu, kaip sidabrinio kaušo atveju, sidabrinė taurė buvo pereinamasis garbės prizas, skiriamas laimėjusiai rinktinei vieneriems metams ir tokiu būdu nusipelnusi geriausios šaudytojų rinktinės titulo.¹⁶⁰ Šauliai buvo vertinami už jų gebėjimą šaudyti 100 ir 150 metrų atstumu gulsčiomis į žieduotą taikinį. Kaip ir lengvosios atletikos atveju, taip ir dabar šaudymo atlikimas varijavo, priklausomai nuo to, kur šaudymo sportas buvo vykdomas, kas juos užsiėmė ir kokia proga. Kokie Šaulių Sąjungoje naudoti ginklai, praktikuojantis šaudymo sportą, geriausiai atskleidžia Tautinė Olimpiada. Ten naudoti: kariniai šautuvai: a) bet kokie (nenustatyti) b) Lietuvos armijos (vok. 98 m. ilgas, Z.B.V.2,24 ir F.N.mod.24 L. – trumpi) šautuvai. B1) – pirmam pratimui ir b2) – antram pratimui. Mažojo kalibro šautuvai - a) iš padėties gulom, b) iš padėties klupom, c) iš padėties stacionari ir d) iš visų trijų padėčių. Kariniai pistoletai – a) pistoletu 7,65 kal., a1) – šaudymas olimpiados ženklui ir diplomui laimėti, a2) dvikova šaudymas olimpiados ir meisterio

¹⁵⁶ Mjr. KARAŠA. Šaudymo sportininkas. *Trimitas*, Nr. 43, 1938 10 27, p. 1033.

¹⁵⁷ TUMAS, K. Šauliškos pastabos. *Trimitas*, Nr. 20, 1937 05 21, p. 423.

¹⁵⁸ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 11

¹⁵⁹ Mjr. I. Mikučionis. Sportinio šaudymo reikalais Pabaltijo valstybėse. *Fiziškas auklėjimas*, 1936, Nr. 4, p. 43-48.

¹⁶⁰ Sidabrinei taurei laimėti taisyklės. XX Klaipėdos šaulių rinktinės šaulių sportinių gabumų patikrinimo 1938 rugpjūčio 26-28 programa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 4204, p. 131.

ženklui bei diplomui laimėti; b) pistoletu 9mm kal. Šaudymas olimpiados ženklui ir diplomui laimėti. Automatiniai (22 kal.) pistoletai: a) olimpinis šaudymas, b) dvikovos šaudymas. Nenustatyto tipo pistoletai: šaudymas olimpiados ir meisterio ženklui bei diplomui laimėti.¹⁶¹ Įprastai naudoti tie šautuvai, kurie lietuviams buvo prieinami, t.y. tie, kuriuos šauliai dėl finansinių priežasčių pajėgė įsigyti ir kurie atliko po Nepriklausomybės kovų bei tie, kuriuos pardavė Europos šalys (nes ne visi šiuo klausimu su lietuviais derėjosi.)

Kadangi šaulių ideologijoje šaudymo sportas užėmė svarbų vaidmenį, šio sporto diegimas buvo numatytas veik visose šaulių vadovybės rinktinėms pristatomose programose, dominavo sporto šventėse, sudarė didelę dalį metinio rinktinių vertinimo sporto klausimu. Todėl ir paplitęs šis sportas buvo plačiu mastu, 1928 m. šaudymo koviniais šovininiais pratybose dalyvaujant apie 5000 šaulių.¹⁶² Remiantis 1935 metų duomenimis, iš dvidešimties Šaulių Sąjungos rinktinių, šaudymo pratimuose dalyvavo 84,6% šaulių, o jų taiklumo rodiklis siekė 91,8%.¹⁶³ Taigi, šią sporto šaką kultyvavo didžioji dalis šaulių, o taiklumo procesas įrodo, jog Šaulių Sąjungos vadovybės įdėtos pastangos lavinti šaulius šaudymo sporto klausimu pasiteisino. Tą patį galima pasakyti ne tik apie šaulius, bet apskritai apie šaudymo sporto padėtį Lietuvoje – nuolatinis sportininkų įdirbis, organizuojamos šaudymo rungtynės, vykdomi šaudymo patikrinimai galiausiai atsipirko, lietuviams du kartus iš eilės pasaulio šaudymo pirmenybėse olimpiniais pistoletais užimant 2–ją vietą pasaulyje.¹⁶⁴ 1940-ieji žymi aukščiausią šaudymo sporto tašką, kuomet iš dvidešimt dviejų Šaulių Sąjungos rinktinių, devyniolika turėjo šaudymo sekcijas; bendras sekcijų skaičius buvo 203. Šaudymo rungtynės vykdytos šešiolikoje iš dvidešimt dviejų rinktinių, viso rungtynių įvykdyta 173. Rungtynėse dalyvavo 2,574 šauliai.¹⁶⁵ Taigi, galima daryti išvadą, jog 1940-aisiais metais, šaudymo sportas buvo vienas labiausiai išvystytų, lyginant jį su kitomis sporto šakomis. Tiesa, nors šaudymo svarba šaulių ideologijoje buvo nuolat pabrėžiama, finansiniai sumetimai neleido pradėti šio sporto vystyti iki pat 4 deš. vidurio, kas privertė Lietuvos šaulius šiuo klausimu atsilikti nuo kaimyninių organizacijų, patiems šauliams šį faktą pripažįstant ir raginant: „sekime estų ir suomių Šaulių pavyzdžiu, kurių daug dalyvavo šiose pasaulinėse šaudymo rungtynėse.“¹⁶⁶ Taigi, šauliams pirmiausiai turėjo rūpėti šaudymo sportas, kol tuo tarpu kitos sporto rūšys užėmė antraeilį vaidmenį kariniame šaulių paruošime.

¹⁶¹ Lietuvos Tautinės Olimpiados šaudymo programa. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 124-128.

¹⁶² JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014, p. 416

¹⁶³ 1935 m. karinis parengimas procentais. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 115.

¹⁶⁴ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 6.

¹⁶⁵ Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

¹⁶⁶ Mjr. KARASĀ, M. Iš tarptautinių šaudymo varžybų. *Trimitas*, Nr. 40, 1937 10 07, p. 953.

4.3. Kolektyvūs ritmiški judesiai

Svarbią vietą sporto kontekste užėmė ir kolektyvūs ritminiai – gimnastiniai pratimai, kurių pagrindą, kaip jau minėta pirmame skyriuje, šauliai perėmė iš čekų *Sakaly*. Kokią naudą šauliai įžvelgė atliekant ritmiškus pratimus? Pačių šaulių teigimu, „vykdydamas ritmiškus pratimus didesniai šaulių susibūrimė, šaulys turi jaustis drausmingas, vieningas, visoje Lietuvoje dirbančios ir vieno tikslo siekiančios šaulių šeimos narys.“¹⁶⁷ Muštras, šaulių tarpe pasireiškė atliekant fizinius pratimus, rikiuotėje ir žygiuose ir buvo skirtas įvesti drausmingumui ir tinkamai išauklėti šaulius disciplinos klausimu. Pastarojo svarba jau buvo pradėta akcentuoti XVI a. pabaigoje, kuomet muštro taikymas karyboje atskleidė, kad žmonių nuolatiniai sinchroniškai fiziniai pratimai ugdo jų tarpusavio socialinius ryšius, bendrumo jausmą.¹⁶⁸ Kodėl vienybės ir bendrumo jausmas, atliekant ritminius pratimus, šauliams buvo toks svarbūs? Pagrindinė priežastis ta, jog šaulys patekęs ir į svetimą rinktinę nesiskirtų nuo kitų ir jaustųsi su jais vieningas; tik atliekant šiuos pratimus bus įmanoma sudaryti visų šaulių vieningumą, vienodą drausmės pajutimą.¹⁶⁹

Įprastai kolektyvūs ritminiai pratimai buvo skirti viešiams pasirodymams, sporto dienoms ir šventėms, o jų atlikimo pobūdis buvo dvejopas – su šautuvais ir be jų. Patys populiariausi kolektyviniai pratimai be šautuvų buvo 1,2 ir 7, tuo tarpu su šautuvais 1 ir 2 pratimai.¹⁷⁰ Šių pratimų aprašymas buvo 1929 m. išleistas knygelėje *Kolektyvūs ritmiški pratimai*, kurioje siekta supažindinti šaulius su *sakaly* gimnastiniais pratimais. Pavyzdžiui, remiantis 1932 metų sporto anketų duomenimis, kurias užpildyti ir įvertinus savo būrių sportinę būklę turėjo visos rinktinės, iš dvidešimties šaulių rinktinių, 18-ka jų užsiėmė ritminiais judesiais. Vienintelės nepateikusios duomenų šiuo klausimu buvo VIII Vilkakiškio ir XX Klaipėdos rinktinės. Kitų rinktinių rezultatai pateikiami žemiau esančioje lentelėje, aptariant, kiek būrių rinktinėse atlieka kolektyvius pratimus su šautuvu, be šautuvo, su ir be šautuvo ir kiek jų šios informacijos nepateikia.¹⁷¹

Rinktinės	I	II	III	IV	V	VI	VII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
Be šautuvų	6	12	-	1	1	7	5	-	4	2	4	-	13	1	3	5	1	5
Su	1	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	3	1	-	1	-	1
Abu (su ir be)	12	11	2	2	2	4	5	4	8	6	1	4	6	6	7	3	6	2

¹⁶⁷ LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGA. *Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo planas ir programa*. Kaunas, 1935, p.7.

¹⁶⁸ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p.9

¹⁶⁹ Ibid, p. 12.

¹⁷⁰ Visiems I-mos rinktinės būrių vadams ir Valdybai. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 115.

¹⁷¹ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. LCVA, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

Taigi, galima matyti, jog aktyviausiai ritminiais pratimais užsiėmė II Utenos ir XIV Marijampolės rinktinės, kuriose kolektyvius judesius pramokę buvo 28 būriai. Mažai nuo jų atsiliko I Kauno rinktinė, kurioje ritmiškai sportavo 23 būriai. Taip pat galima daryti išvadą, jog pratimus be šautuvo šauliai mėgo labiau, atsižvelgiant į tai, jog pavieniams šaulių būriams įsigyti pakankamą kiekį ginklų, jog pratimus galėtų atlikti visas būrys buvo veik neįmanoma dėl lėšų trūkumo. 1936 metais tarp visų dvidešimties rinktinių ritmiškus judesius kultivavo 5302 šauliai.¹⁷² Didelį ritmiškų pratimų populiarumą nulėmė faktas, jog tai buvo viena tų sporto šakų, kuriomis apmokytus šaulių valdžia norėjo matyti visus šaulius, todėl iš paskutiniųjų stengėsi tai paversti realybe. Antra, ne taip kaip dauguma kitų sporto šakų, kolektyvūs pratimai nereikalavo jokių specialių sportinių įrankių ar įrengtos sporto salės, pratimais galint užsiimti, kad ir mokyklos kieme, tol, kol buvo bent vienas šiuos pratimus mokantis ir kitiems juos galintis parodyti asmuo būryje.

1929 metais leista kolektyvių pratimų knygelė buvo patobulinta 1936 metais, pačiai Šaulių Sąjungai išleidžiant specialiai tam paruoštą leidinį, *Bendrieji šaulių sporto pratimai*, kurioje buvo plačiai ir detalčiai išdėstyti kokius pratimus ir kaip juos turi atlikti šauliai. Kaip gi atrodė kolektyvių ritminių pratimų atlikimas? Pirmiausia, pastarieji buvo praktikuojami daromi grojant orkestrui, o tais atvejais, kai pastarojo nebuvo, daryti pagal skaičiavimą arba švilpuką.¹⁷³ To paskirtis buvo pasirūpinti, jog šauliai jaustų ritmą ir gebėtų judėti vieningai. Bendrųjų šaulių ritminių judesių knygelėje viso aprašyta pratimų su šautuvais – 6, pratimų be šautuvų – 5; specifiskai moterims skirti – 5. Kolektyvūs pratimai įprastai buvo demonstruojami paraduose, sporto šventėse ir įtraukiami į beveik visas Šaulių Sąjungos sudarytas sporto programas. Vienoje jų – šaulių kūno lavinimo programoje, nustatyta, jog ritmiškų judesių pratimuose privalo dalyvauti ne mažiau kaip 50% rinktinių būrių ir ne mažiau kaip 15% šaulių kandidatų.¹⁷⁴ Taigi, ritminiai pratimai užėmė svarbią vietą Šaulių Sąjungos veikloje, kadangi buvo svarbu išmokyti šaulius judėti, galvoti ir jausti vieningai, kadangi tik tokiomis sąlygomis šauliai galėjo pasiekti savo potencialą karo lauke.

4.4. Jojimo sportas

Didelio dėmesio šaulių gretose susilaukė ir jojimo sportas. Visgi, kaip ir daugeliu kitų sporto šakų atveju, Šaulių Sąjungos ideologams ir vadovybei tarpukario metu teko kovoti su nusistovėjusiais stereotipais visuomenės tarpe, kurie supo jojimo sportą. Laikytasi nuomonės, jog jojimas yra

¹⁷² TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353.

¹⁷³ Bendriniai šaulių sporto pratimai. Šaulių Sąjungos leidinys, 1936. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 2394, p. 1.

¹⁷⁴ Šaulių kūno lavinimo programa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 920, p. 343-344.

prabangos reikalas, netinkantis kaimo bendruomenei. Tokį nusistatymą bandyta aiškinti teigiant, jog „mintis, kad jojimo sportas – prabanga, greičiausia bus užsilikusi iš tų laikų, kai, lietuviams einant baudžiavą, raiti galėdavo jodinėti tik dvarininkai: ponai, ponaičiai ir panelės, o paprastiems žmonėms tai buvo palikę visai nebeįmanomas dalykas.“¹⁷⁵ Jojimo sportas buvo diegiamas šauliams, siekiant sustiprinti pastarųjų karinį pasirengimą. Jojimo sporto klausimu skleista idėja, jog „Lietuvoje neliktų nė vieno patrioto, kuris nesusidomėtų šiuo sportu [jojimu – S.Z.], kuris tėvynės gynimo reikale būtinas.“¹⁷⁶ Bandymą paruošti lietuvius artėjančiam karui, kol didžiosios pasaulio valstybės, kaip Rusija, Prancūzija ir Vokietija orientavosi į tankų ir povandeninių laivų kūrimą, būtų galima įvardyti savotišku ir kvestionuojamu. Bet lietuviai turėjo atsižvelgti į Lenkijos faktorių. Kavalerija Lenkijoje užėmė svarbų vaidmenį, o kadangi Lietuvos ir Lenkijos santykiai viso tarpukario metu buvo komplikuoti dėl Vilniaus krašto, lietuviai turėjo prisitaikyti prie tikimybės, jog teks kovoti su būtent tokiais karinėmis pajėgomis.

Buvo atsižvelgiama ir į naudą, kurią jojimas galėtų suteikti šaulių sveikatai. Tikėta, jog jojimo sportas buvo naudingas žmogui, jo būdui ir sveikatai. Jis turėjo užgrūdinti žmogaus drąsą, ugdyti ryžtumą, pasiryžimą, pasitikėjimą savim, sutvirtinti nervus.¹⁷⁷ Taigi, kadangi jojimo sporto inkorporavimas į šaulių veiklą buvo būtinybė, siekiant įgyvendinti Šaulių Sąjungos vadovybės ir ideologų išsikeltas nuostatas, šaulių nuomonę šiuo klausimu bandyta pakeisti. Teigta, jog „mūsų 85 proc. ūkininkų visi iš mažens pripratę prie arklių ir juos myli, mūsų Vytis jau rodo, kad senovėje lietuviai buvo geri raitininkai. Ir visos tautos savo karžygius mėgsta paminkluose vaizduoti sėdinčius ant žirgų. Gi mūsų kunigaikščiai Kęstutis, Vytautas ir kit. buvo geri raitininkai.“¹⁷⁸ Tarpukariu garbingos lietuvių istorijos ir kunigaikčių pavyzdžiai dažnai buvo naudojami, siekiant motyvuoti lietuvius ir paskatinti juos veikti pagal tas vertybes ir nuostatas, kurios atspindėjo Šaulių Sąjungos idealus.

Šauliams buvo organizuojami specialūs 15 savaičių jojimo pasirengimo kursai, kurių metu šauliai buvo mokomi pabalnoti arklius, joti tiesia kryptimi žingsniu ir risčia, joti be kilpų, joti zovada 400, o vėliau ir 700 bei 1500 metrų, šokti per kliūtis (ožiukus, griovius), einant arkliui risčia mokėti nušokti ir užšokti.¹⁷⁹ Jojimo sportas taip pat buvo įtraukiamas į modernios penkiakovos varžybas, kur šauliai turėdavo nujoti 5000 m su iš anksto pabalnotu žirgu, nepažįstamais arkliais. Kelyje šauliai susidurdavo su 1-1,10 m ir iki 3,50 m pločio siekiančias kliūtis.¹⁸⁰ Organizuotos ir specialios žirginio sporto rungtynės, pavyzdžiui, 1937-ųjų metų: distancijos kito nuo 300-1500 m, kliūčių skaičius siekė 10 – jų

¹⁷⁵ Kviklys. Jojimo sportas. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 1, 1932, p. 104.

¹⁷⁶ Sportas. *Trimitas*, Nr. 28, 1935 07 11, p. 520.

¹⁷⁷ ALIŠAUSKAS, P. Ar mylime žirgą? *Trimitas*, Nr. 34, 1939 08 24, p. 821.

¹⁷⁸ Gusaras Ant. Širmulys. Vyrų, balnokim žirgus. *Trimitas*, Nr. 8, 1935 02 21, p. 136.

¹⁷⁹ Ne kavalerijos ir artilerijos dalių karininkams, sportininkams, dalyvaujantiems penkiakovoje, 15 savaičių jojimo pasirengimo programa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 222.

¹⁸⁰ Moderniosios penkiakovos įvykdymas. 1936 m., Nr. 306. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 53-55.

aukštis svyravo iki 1,20, o plotis vietomis siekė 3 m. Laimėjusieji buvo apdovanojami pinigėmis dovanomis iki 550 litų, šitaip siekiant suaktyvinti šaulius ir pritraukti juos prie jojimo sporto. Tokio tipo sporto rungtynėse savo jėgas išmėginti galėjo karininkai, puskarininkiai ir civiliai su savo pačių užaugintais arkliais, rungtynių programai, kliūtims ir distancijoms skiriantis, priklausomai nuo to, kuri iš trijų grupių atliko jojimus. Skyrėsi ir pačių rungtynių tipai – vienos labiau orientavosi į greitį, kitos į švarumą (kaip „švariai“ dalyviai įveikia kliūtis), dar kitos į taisyklingą pakinkymą.¹⁸¹ Šauliai privalėjo dalyvauti ir Sporūtos rengiamose šimtinių varžybose, kurių metu buvo rungtyniaujama dėl geriausių 3-jų raitininkų vardo jojant 800 metrų lauke; organizuotos ir estafetės, kuriose viso išdėstytos 4 vėliavėlės su raitininkams paruoštomis skirtingomis užduotimis – pasidaryti steką (rykštę), mokėti nusipėstinti, perbalnoti žirgą, atkelti vartus ir vesti žirgą iki komisijos, kur bus įteikta rykštė. <..> Raitininkai taip pat turėjo įveikti šešias kliūtis 20-60 cm aukščio, šimtinės užbaigiant žaidimu – Lietuvaičių vogimas. Tik vietoj lietuvaičių buvo pagriebiami ir ant žirgo ir 400 m nešami šauliai vyrai.¹⁸²

Kaip plačiai Šaulių Sąjungai pavyko išvystyti jojimo sportą? Pasak K. Tumo, 1935 metais šaulių tarpe buvo suskaičiuotos 27 jojimo sekcijos, į šį skaičių neįtraukiant šaulių dragūnų.¹⁸³ Remiantis 1940 metų duomenimis, iš dvidešimt dviejų šaulių rinktinių, 12 jų vykdė raitųjų rungtynes, kurių iš viso buvo suorganizuotos ir įvykdytos 24. Jose dalyvavo 242 šauliai. Apskritai, Šaulių Sąjungos rinktinės tais metais turėjo įsteigusios 37 jojimo sekcijas.¹⁸⁴ Taigi, šaulių vadovybės įdėtos pastangos sudominti šaulius jojimo sportu nebuvo bergždžios, Sąjungai vykdant įvairią su jojimo sportu susijusią veiklą ne tik visos Sąjungos mastu, bet ir pavieniauose būriuose. Visgi, ar Šaulių Sąjungos išsikeltas tikslas padėti Lietuvos karinėms pajėgoms tuo atveju, jeigu tektų kovoti su lenkais, buvo įgyvendintas tikslingai – jau kitas klausimas, kadangi abejotina, ar šiuo klausimu buvo paruošta ir apmokyta pakankamas kiekis šaulių.

4.5. Dviračių sportas

Tarpukario metu populiarus buvo ir dviračių sportas. Kaip ir daugelis kitų sporto šakų, taip ir dviračių sportas buvo tiesiogiai siejamas su kariniu pasirengimu ir galimu dviračio panaudojimu karo metu, todėl buvo svarbu ne tik išmokti važiuoti dviračiu, bet tai daryti gerai. Dviračio panaudojimas kariniams sumetimams pavyzdys buvo šaulių paimtas iš kitų Europos valstybių, „kaip žinoma, šiuo metu kariaujančių valstybių kariuomenėse dviratis yra dažnai naudojamas ir dviratininkų daliniai atlieka įvairiausių, gana sunkius ir sudėtingus uždavinius. <..> Šaulių Sąjunga, būdama karinė ir

¹⁸¹ VIII-osios Lietuvos žirginiosporto rungtynės Kaune, 1937 liepos mėn 2,3,4 d. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1070, p. 39-42.

¹⁸² Apskričių Sporūtos raitininkų sulėkimų programos programos aiškinimai. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 177-178.

¹⁸³ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 361.

¹⁸⁴ Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

kultūrinė organizacija, įvertindama šios susiekimo priemonės didelę reikšmę kultūriniam, kasdieniniam praktiniam gyvenime, taip ir krašto gynimui, yra pasibrėžusi dviratininkystę išplėsti tarp gausių organizacijos narių ir tuo pačiu dviračio naudojimą išpopuliarinti plačiose masėse, kiek tikai mūsų sąlygose yra įmanoma.¹⁸⁵ Siekiant įgyvendinti šį Šaulių Sąjungos išsikelto tikslą buvo rengiami dviratininkų patrulio žygiai. Jų metu šauliai turėdavo įveikti 30 km atstumą, keliaudami per plentus ir vieškelius, įterpiant keletą gamtos kliūčių, pavyzdžiui, persikeliant per neplatų ir negilų upelį. Kelionės metu draudžiama naudotis kitomis susisiekimo priemonėmis, bet leidžiama sueikite silpnesniai komandos nariui pagalbą. Žygio tikslas – įveikti atstumą per trumpiausią įmanomą laiką.¹⁸⁶ Taigi, tokio tipo užduotimis buvo bandoma incenizuoti galimus scenarijus, kur karo metu būtų galima panaudoti dviračius. Kita su dviračiais susijusi sportinės programos dalis buvo 50 km dviračių lenktynės plentu. Visai, kaip ir žygio metu, laimėtoju laikomas tas šaulys, kuris greičiausiai pasiekia finišą.¹⁸⁷ Pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų rungčių buvo ne tik skirtingas distancijos, kurią privalu įveikti, ilgis; dviračių lenktynių metu šauliai taip pat nepadėjo savo komandos draugams ir nė vienu periodu nevedė savo dviračių. Taigi, kultivuodami šią sporto rūšį, šauliai turėjo tapti fiziškai išvermingi, užsigrūdinę ir praktiškame gyvenime gebantys tinkamai pritaikyti dviračio panaudojimą.

Ar Šaulių Sąjungos taikomos programos buvo veiksmingos? Žinoma, kad jau 1926 metais Sąjungoje buvo įkurtos 1926 m. sąjungoje buvo 8 dviratininkų komandos.¹⁸⁸ Tuo tarpu, remiantis 1932 metų duomenimis per visas dvidešimt Šaulių Sąjungos rinktinių buvo sudarytos 238 dviratininkų komandos, kuriose buvo 2371 šauliai. Tais metais taip pat suorganizuotos 52 šaulių dviratininkų rungtnės.¹⁸⁹ Remiantis būrio vadovų užpildytų anketų duomenimi, 1932 metais Šaulių Sąjungos visose 20 rinktinių, buvo įkurta 51 dviratininkų sekcija.¹⁹⁰ Tuo tarpu 1940 metais iš dvidešimt dviejų Šaulių Sąjungos rinktinių, 16 jų turėjo įkurtas dviratininkų sekcijas, kurių skaičius iš viso buvo 255.¹⁹¹ Taigi, dviračių sportas buvo vystomas viso tarpukario metu, taip tikslingai, kaip Šaulių Sąjungai tą daryti leido galimybės, šiai sporto šakai kultivuojančių narių skaičiumi nė kiek nenusileidžiant kitoms sporto šakoms. Visgi, lyginant dviračių sporto padėtį kitų sporto šakų kontekste, galima pastebėti ryškų skirtumą. Kitos sporto šakos neretai buvo naudojamos, ne tik siekiant pagerinti šaulių sveikatą ir pasirūpinti jų kariniu parengimu, bet ir sekant Europoje paplitusias madas ir tiesiog norint papramogauti. Tuo tarpu į dviračių sportą įprastai žiūrėta, ne kaip į atskirą sporto rūšį, kurią reikėtų

¹⁸⁵ GEDMINAS, J. Dviratis ir dviračių sportas Šaulių Sąjungoj. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 6-7, 1940, p. 54-57.

¹⁸⁶ Šaulių rinktinių, kuopų ir būrių vadams ir sporto klubams. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 413-415.

¹⁸⁷ 1938 metų balandžio mėn. 30 d. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 2917, p. 4.

¹⁸⁸ JOKUBAUSKAS, V. Veikti *šauliškai*: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 26

¹⁸⁹ Metinės žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 2.

¹⁹⁰ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

¹⁹¹ Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

kultivuoti, o tik kaip į karinio parengimo ar praktinę priemonę, kur svarbiausia buvo išmokti tinkamai valdyti dviratį.

4.6. Vandens sportas

Vandens sportas (plaukimas, irklavimas su irklais ir baidarėmis) buvo dar viena sporto rūšis, kuri Šaulių Sąjungoje buvo akyviai kultivuojama. Vandens sportu rūpintis Šaulių Sąjunga 1936 m. pavedė Kauno šaulių Jachtklubui.¹⁹² Tai reiškė, jog vandens sportą buvo galima pradėti kultivuoti kur kas efektyviau, kadangi vandens sporto veikla buvo centralizuota; tai taip pat reiškė, jog vandens sportas buvo pakankamai populiarus, jog jam apskritai reikėtų atskiro klubo. 1938 metais Jachtklubo planuose vandens sporto klausimu buvo numatyta pagerinti vandens sporto lygį – paruošti sportininkus reprezentacinėms Lietuvos komandoms, sudaryti galimai geresnes sąlygas nariams treniruotis ir rungtyniauti, tinkamai pasiruošti irklavimo sporte, kad būtų galima dalyvauti Rygoje ir Karaliaučuje įvykstančiose ragatose, pasamdyti irklavimo trenerį ir įsigyti lengvą ketveriukę.¹⁹³ Taigi, buvo dedamos realios pastangos, siekiant kaip galima labiau pagerinti sporto padėtį ir pasirūpinti, jog šauliai sportininkai turėtų geriausias įmanomas sąlygas pasiekti savam potencialui.

Buvo kreipiamas didelis dėmesys į tai, kokią naudą plaukimas ir apskritai buvimas vandenyje gali atnešti žmogaus sveikatai. Pirmiausia, kalbėta apie naudą, kurią žmogaus kūnui turi grūdinimasis šaltame vandenyje. Teigta, „patekus į šaltą vandenį, odos lygieji raumenys ir kraujo indai nuo šalčio susitraukia. <..> Taigi, dažnai maudantis šaltame vandeny, žmogaus oda įpranta greičiau reaguoti į temperatūros skirtumus, t.y. ji yra užgrūdinama.“¹⁹⁴ Taip pat aptartas ir poveikis, kurį vanduo turi kvėpavimui ir nervų sistemai - „mes, patekę į šaltą vandenį giliai įkvėpiame. <..> taip stiprinami įkvėpimo raumenys ir didinamas krūtinės paslankumas. Plaukiant žmogaus kūnas, daugiau ar mažiau, yra horizontaliam padėjime. Todėl stuburkaulis daug lengviau pasiduoda ištaisomas, o čia, dar pridėjus galvos padėjimą ir plaukimo judesius rankomis, gausime geriausią mankštą.“¹⁹⁵

Stipraus kūno šauliui reikėjo ne tik dėl jo paties gerovės, bet ir raginant jį atlikti vieną pagrindinių šaulio prievolių – ginti savą Tėvynę. Teigta, jog „šauliai, ugdydami fizinį atsparumą, reikalingą valstybės gynimui plaukimą pasirinko, kaip taikomąją kovos priemonę. Šaulys, būdamas tėvynės gyvenimo sargyboje, neturi bijoti pavojų vandenyse – jis turi būti geras plaukikas. Pažymėtina dar, kad šauliui geriau prisitaikyti prie kovos būdų Šaulių Sąjungos daliniuose, be sportinio plaukimo,

¹⁹² MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Sidnėjus, 1966, p. 100.

¹⁹³ 1938 metų Kauno šaulių Jachtklubo darbų planas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 481.

¹⁹⁴ VOKIETAITIS, A. Plaukimas. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 2, 1932, p. 162.

¹⁹⁵ *Ibid*, p. 162.

pradedamas ir taikomasis karinio rengimo plaukimas, t.y. plaukimas su apranga. <..> Šaulys, nemokėdamas plaukti, nebus tinkamas tėvynės gynimo darbui.¹⁹⁶

Taigi, norint pritraukti kuo daugiau šaulių į vandens sportą, spaudos puslapiuose buvo skleidžiama idėja, jog: „senovėje ne tik graikai ir kitos vėlesnės kultūros tautos, bet ir mūsų tėvų senelių seneliai mėgo vandeniui plaukioti, maudytis ir kita. Juk nebe reikalo mūsų liaudies pasakose, padavimuose, dainos laivelis minimas. Ir dabar vandens naudingumą kiekvienas mūsų, ypač kaitriomis vasaros dienomis, pajunta.“¹⁹⁷ Taigi, siekiant nukreipti šaulius norima ideologine linkme, buvo naudojami pavyzdžiai iš garsiosios graikų Antikos ir pačių lietuvių protėvių istoriniai motyvai, turėję įkvėpti ir motyvuoti šaulius sekti jų pėdomis. Siekiant šias idėjas išugdyti praktikoje, buvo steigiami specialūs vandens sporto kursai, kurių metu šauliai buvo mokomi įvairių plaukimo būdų, starto šuolių (starto šuoliai, šuoliai nuo kranto, meniški šuoliai nuo 1 ir 3 m lentos), skęstančiųjų gelbėjimo, plaukimo be rankų, plaukimo su rūbais, daiktų ištraukimo iš gilesnių vandenų.¹⁹⁸ Taip pat buvo organizuojamos laivų ir plaukimo varžybos, pavyzdžiui, 1938 m. pastarosios vyko birželio 23-24 dienomis vandens sporto baseine ties Kauno šaulių Jachtklubu. Varžybų metu numatyta parodyti persikėlimą per Nemuną; vyrai pagal nustatytą programą turėjo plaukti 100 metrų laisvu stiliumi, 100 metrų nugara ir 200 metrų krūtine. Moterys šiuo atveju turėjo plaukti 50 metrų laisvu stiliumi, 100 metrų nugara ir 100 metrų krūtine. Jauniai – 100 metrų laisvu stiliumi, 50 metrų nugara ir 100 metrų krūtine. Taip pat numatyti skirtingų kategorijų šuoliai į vandenį – laisvi, salto įsibėgėjus, šuolis ant galvos išsitiesus, šuolis ant galvos susilenkus. Vandens sporto programą užbaigė irklavimo rungtynės – 2000 metrų pusiau lengva dvejuke ir ketveriuke su vairininku, 10 km plaukimas baidarėmis – vyrams ir 1500 metrų pusiau lengva ketveriuke su vairininku, 1000 metrų lengva dvejuke, 600 m baidarėmis – moterims.¹⁹⁹

Ar tokio tipo propaganda ir skatinimai buvo sėkmingi? 1932 metais Šaulių Sąjunga turėjo 23 vandens sporto sekcijas.²⁰⁰ Tuo tarpu 1940 metais iš dvidešimt dviejų Šaulių Sąjungos rinktinių plaukimo rungtynes surengė šešios, o bendras rungtynių skaičius siekė 11. Viso plaukimo varžybose dalyvavo 92 šauliai. Apskritai per visas rinktines tais pačiais metais atskirą vandens sekciją turėjo 6 rinktinės (15 būrių). Daugiausia jų – 5 – buvo Zarasų XXI rinktinėje.²⁰¹ Lyginant su kitomis sporto šakomis, vandens sportas nebuvo išplėtotas iki galo. Pagrindinė to priežastis – faktas, jog realų plėtimąsi šiuo klausimu šauliai galėjo vykdyti tik nuo 1936 m., kuomet ši klausimą ėmė spręsti

¹⁹⁶ Dīp. Teis. Jz. Treinys. Plaukimas šaulių daliniuose. *Fiziškas auklėjimas*, Nr. 6-7, 1940, p. 35-40.

¹⁹⁷ GIEDRA, V. Plėskime vandens sportą. *Trimitas*, Nr. 24, 1932 06 09, p. 469.

¹⁹⁸ Šaulių vandens sporto plaukimo kursų programa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 92.

¹⁹⁹ Kauno Šaulių Rinktinės 1938 m. birželio m. 25-26 d. Ruošiamos sporto dienos programa ir organizaciniai bendriniai nurodymai. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 115-116.

²⁰⁰ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 361.

²⁰¹ Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

Jachtklubas. Bet net ir 1938 metais šauliai susidūrė su tokiomis problemomis, kaip instruktorių ir įrankių (baidarių, valčių) trūkumas.

4.7. Žiemos sportas

Šaltas Lietuvos klimatas ir keturi metų laikai taip pat žiemos periodu suteikė šauliams galimybę ir toliau sėkmingai užsiimti sportine veikla. Tiesa, su šiuo teiginiu patys šauliai bandė ginčytis, teigdami, jog „mūsų tėvynėje dėl vietos sąlygų beveik nėra galimas čiuožimas pačiūžomis. <..> pašliūžų sportas vargu ar gali prigyti, nes ir sniego mažoka Lietuvoje.“²⁰² Sunku patikėti, jog Lietuvoje, kuri laikoma pakankamai ežeringu kraštu, nebuvo tvenkinių ir kitų vandens telkinių, kurie žiemos laikotarpiu užšaldavo. Taigi, didesnis iššūkis sportui buvo ne klimatas, o Šaulių Sąjungos rinktinių negebėjimas apsirūpinti šį sportą kultivuoti reikalingomis priemonėmis. Įprastai Šaulių Sąjungos kontekste prie žiemos sporto buvo priskiriamos tokios sporto rūšys, kaip čiuožimas pačiūžomis, slidinėjimas pašliūžomis ir čiuožimas rogutėmis. Praėjus mažiau nei dešimtmečiui, požiūris žiemos sporto klausimu jau buvo pakitęs, teigiant, kad „pašliūžų sportas dėl daugelio priežasčių laikomas geriausia ir prieinamiausia žiemos sporto rūšimi. Jom čiuožti išmokti labai lengva. Kiekvienas vikresnis žmogus, prisirišęs prie kojų pašliūžas, pasiėmęs į rankas lazdas, per keliolika minučių, be kitų pagalbos, jau gali neblogai stumtis į priešą. <..> Kelias pašliūžom visur, kur tik akys užmato. Nei kelias, nei upės, ežerai, nei miškas, nei kalnai — netrukdo. Jomis pervažiuojama visur, galima stumtis greičiau ir lėčiau, kaip norima.“²⁰³ Tokį pokytį galėjo nulemti faktas, jog šauliai į slidinėjimą pašliūžomis ilgiau nebežiūrėjo tik kaip į žiemos sporto rūšį, o nusprendė galintys šią šaką inkorporuoti į karinio parengimo klausimą, kadangi pašliūžos pasaulyje buvo aktyviai naudojamos ir karo lauke. Didelę paskatą domėtis žiemos sportu šauliams suteikė ir faktas, jog šį klausimą nagrinėjo ir Lietuvos kariuomenė, kur „šią žiemą [1935-ųjų – S.Z.] pastebimas ypatingas susidomėjimas šia sporto šaka. Sniego metu buvo sudaromos slidininkų komandos vienur iš puskarininkų, o kitur net ir eiliniai bei jaunesni kareiviai buvo įtraukiami į šį sportą. Kai kur buvo atlikti ir didesni slidininkų žygiai baltais rūbais, kurie sniege karį gerai apsaugo nuo priešų akių.“²⁰⁴

Buvo išskiriama ir praktinė keliavimo pašliūžomis pusė, kuomet „kiekvienas įsistojęs į pašliūžas gali žygiuoti per giliausius pusnynus be jokio pavojaus įklimpti ir be to, nereikalinga laikytis kelio, todėl trumpėja atstumas tarp dviejų punktų. Be to, pašliūžos yra gera sporto priemonė. Švedijoje, Suomijoje ir Rusijoje ši sporto šaka labai paplitusi.“²⁰⁵ Žiemos sportas, apskritai, laikytas vienu paveikiausių šaulių sveikatai – šauliai buvo skatinti kvėpuoti grynu, tabaku ir dulkėmis nepritekusiu oru; taip pat buvo svarbu išmokyti šaulius kvėpuoti taisyklingai bei pašalinti šaulių knuose įvairiausių

²⁰² Linkuvos dėdė. Ką veiks šaulys sportininkas žiemą? *Trimitas*, Nr. 27, 1922 12 02, p. 24.

²⁰³ KVIKLYS, V. Pašliūžos. *Trimitas*, Nr. 3, 1931 01 15, p. 10.

²⁰⁴ Iš karių gyvenimo. *Trimitas*, Nr. 10, 1935 03 07, p. 10.

²⁰⁵ Kaunas, 1932 m. lapkričio 9 d. Visiems rinktinės vadams. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1751, p. 251.

sukrypimus ir pan.²⁰⁶ Taigi, žiemos sporto turimi privalumai paragino šaulius pakeisti savo požiūrį ir pradėti rimčiau žiūrėti į žiemos sportą.

1933-1934 metais LŠS buvo ruošiami specialūs žiemos sporto kursai, kurių metu nariai buvo apmokomi bendrų principų apie kariavimą žiemą, šauliams vaizduojami specialūs pratimai su žvalgybos uždaviniu, organizuotos kautynių ir lauko šaudymo rungtynės su slidėmis, gimnastika su ir be slidžių, čiuožimas lygumoje – sukiniai, lipimas į kalną, nučiuožimas nuo kalno, kritimas ir atsikėlimas, stabdymas lazdomis, čiuožimas su kliūtėmis ir kiti pratimai, kaip kojos išmetimas virš galvos, čiuožimas atsitūpus, čiuožimai šokant į aukštį, pasisukant, šokimai į šalis ir t.t.²⁰⁷ Žiemos sportas buvo įtrauktas į varžybas, siekiant gauti šaulio sporto ženkliuką. Šauliai turėjo čiuožti pačiūžomis 1500 metrus per 3 minutes, 10 kilometrų per 25 minutes; čiuožti pašliūžomis 15-18 kilometrus – vyrams, moterims pačiūžomis čiuožti – 1000 m per 6 minutes. 1938 metais buvo ruošiamos specialios lenktynės pašliūžomis, švedų leitenanto W. Wemmingo atsiųstai dovanai laimėti. Lenktynių distancija siekė 10 km raižyta vietove.²⁰⁸ Ar sėkmingai buvo vykdomas žiemos sportas? 1932 metais žiemos sportu užsiėmė 1482 šauliai.²⁰⁹ Būrių vadų pildytos sporto anketos suteikia galimybę išvysti, kokia žiemos sporto rūšis buvo populiariausia, pateikiant šią sporto šaką vystančių būrių rinktinėje skaičių:²¹⁰

Rinktinės	I	II	III	IV	V	VI	VII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Pačiūžomis	5	9	6	3	6	6	13	10	3	2	-	3	9	2	7	6	5	4	5
Pašliūžomis	3	3	3	4	4	1	8	6	1	-	-	1	3	-	2	4	3	-	-
Rogutėmis	1	3	2	-	4	-	1	2	-	-	-	-	2	-	2	3	-	-	-
Nenurodyta	2	4	3	3	1	6	3	-	-	2	8	2	4	2	1	4	3	3	-

Taigi, daugiausia dėmesio šaulių tarpe susilaukė čiuožimas pačiūžomis, šį sportą kultivuojant visoms Šaulių Sąjungos rinktinėms, išskyrus VIII Vilkaviškio rinktinę, kuri apskritai nepateikė duomenų ir XII Panevėžio, kurioje nė vienas šaulys pačiūžomis nečiuožė. Viso – 104 būriai. Deja, atkleisti, kiek tiksliai šaulių mokėjo čiuožti pačiūžomis, remiantis šiais duomenimis neįmanoma, kadangi būrių vadai nevienodai pildė anketas – vieniems jų pateikiant tikslius skaičius, o kitiems nė nenurodant kuri žiemos sporto šaka jų būryje buvo kultivuojama. Aktyviai šauliai veikė ir pašliūžomis, viso – 46

²⁰⁶ Linkuvos dėdė. Ką veiks šaulys sportininkas žiemą? *Trimitas*, Nr. 27, 1922 12 02, p. 24.

²⁰⁷ L.Š.S. rinktinės ruošiamų slidininkų kursų 1933-34 m. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 92.

²⁰⁸ Sporto ženklo – statutas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 2591, p. 1-4. // Lietuvos Respublikos K.A.N Kariuomenės Štabas I skyrius Nr. 39, Kaunas. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1307, p. 27.

²⁰⁹ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353.

²¹⁰ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

būriai. Kiek labiau apleistas buvo rogučių sportas, tik 20-čiai būrių juo užsiimant. To priežastis – rogučių sportas matytas, kaip „vaikiškas darbas. Tas ne šauliui tinka, bet pradžios mokyklos mokiniui.“²¹¹ Taigi, 1932 iš viso žiemos sportu užsiėmė 221-as būrys.

4.8. Komandiniai žaidimai

Tarpukariu Lietuvoje išpopuliarėjo tokie komandiniai žaidimai, kaip basketbolas ar krepšiasvydis (mums geriau žinomas krepšinio pavadinimu), futbolas, ripkė (ritinys), orasvydis (tinklinis) ir kumščiasvydis (rankinis.) Tiesa, nauji sportai Lietuvoje išpopuliarėjo ne iš karto. 1927 metais šaulių teigta, jog „seniau pas mus sportą sudarė ripkės mušimas ir įvairūs žaidimai, o kamuolio spardymas, beisbolai, tenisai, kumščiasvydžiai ir krepšiasvydžiai buvo nežinomi. Dabar ši naujanybė ir pas mus prigijo.“²¹² Kas paskatino šaulius pradėti diegti komandinius žaidimus šaulių programoje? Pagrindinė priežastis - šauliai savo ideologiją grindė susiklausymu, drausme, draugiškumu, o karinio parengimo dalykuose ugdė ištvermingumą, atkaklumą, kovos dvasią ir kitus utilitarinius pradus, kurie laikyti būtinais šauliui – kariuomenės talkininkui, krašto gynėjui.²¹³ Būtent šias savybes ir skiepijo šaulių gretose komandiniai žaidimai.

Futbolas laikytas populiariausia sporto šaka tarpukario Lietuvoje. Dėl savo populiarumo 3 deš. pradžioje futbolas šaulių spaudoje net kritikuotas, teigiant: „įsmigo mūsų jaunimui kai kurių labai giriama kojiosvaida [futbolas – S.Z.] ir štai šiandien beveik visi sportininkai pradeda ir baigia savo mankštą tuo vieninteliu nelaimingu futbolu. Sakytum, lyg nebūtų kitų tos pat rūšies žaidimų, kurie paruoštų futbolui ir labiau atitiktų lietuviams sveikatos žvilgsniu.“²¹⁴ Vienas didžiausių futbolo pasiekimų buvo tas, jog Šaulių Sąjungai pavyko suorganizuoti ne vieną, o kelias stiprias, gerai sukomplektuotas ir savo pajėgumu ne tik nenusileidžiančias konkurentėms, bet daugeliu atveju jas lenkiančias, futbolo komandas. XX a. 4 deš. aukščiausioje Lietuvos futbolo lygoje su priešininkėmis varžėsi net 4 šaulių komandos: Kauno *Kovas*, Kauno *Maistas* – ŠMSK, Marijampolės *Šaulys* ir Klaipėdos *Švyturys*.²¹⁵ 1932 m. jau buvo Šaulių Sąjungos įregistruota per 70 šaulių futbolo komandų.²¹⁶ Viso, tais pačiais 1932 metais įsteigtos 63 futbolo sekcijos.²¹⁷ Futbolas, kaip sportas, buvo taip išplitęs, jog norint tinkamai spręsti su futbolo susijusius klausimus, Šaulių Sąjungai teko skirstyti

²¹¹ Ibid.

²¹² JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 25

²¹³ J.J. Futbolas Šaulių Sąjungoj. *Fiziškas auklėjimas*, 1940, p. 35-40.

²¹⁴ Linkuvos dėdė. Žaidimai su dideliu kamuoliu. *Trimitas*, Nr. 141, 1923 05 31, p. 27.

²¹⁵ NEFAS, M. *Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.* Kaunas, 2017, p. 179.

²¹⁶ JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, 2015, nr. 2, p. 23

²¹⁷ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 780; 792; 797.

futbolo komandas į keturias apygardas: I Aukštaičių, II Aukštaičių, Suvalkų ir Žemaičių kraštų; o pačios futbolo rungtynės buvo skirstomos į tris skirtingas kategorijas – rinktinės nugalėtojo, apygardos nugalėtojo ir L.Š.S. futbolo meisterio vardui įgyti.²¹⁸ 1932 metais iš visų dvidešimt šaulių rinktinių, 15 jų turėjo futbolo komandas; suskaičiuota jų iš viso buvus 77, kuriose dalyvavo 995 šauliai futbolininkai. Tais pačiais metais buvo įvykdyta 219 futbolo rungtynių. Tuo tarpu, 1933 metais rungtynių buvo įvykdyta beveik dvigubai daugiau, viso – 470; šauliams laimint 261-nas rungtynes, pralaimint – 85 ir 124 rungtynes užbaigiant lygiosiomis. 1935 metais futbolo komandų skaičius išaugo iki 86. 1940-aisiais rungtynių skaičius pasiekė 763, jose dalyvaujant 978 šauliams futbolininkams.²¹⁹

Krepšinis buvo antra pagal populiarumą komandinių žaidimų šaka Šaulių Sąjungos tarpe. Jog ne tik šauliai, bet ir visi lietuviai rimtai žiūrėjo į šį sportą ir bandė pasiekti geriausių įmanomų rezultatų mums įrodo faktas, jog lietuviai du kartus iškovoję Europos krepšinio meisterio vardą.²²⁰ Įstabu buvo ir tai, jog 1937-ųjų metų laimėjusius krepšinio čempionus pasitiko minios žmonių, besitęsiančios nuo Latvijos sienos iki Kauno ribų.²²¹ Būtent tokio tautos susivienijimo ir pasididžiavimo savo pačių tautiečiais ir troško tiek Šaulių Sąjunga, tiek apskritai visas tautiškas režimas. 1932 metais fiksuota, jog iš viso Šaulių Sąjungos gretose buvo 1655 futbolo, krepšiasvydžio ir kumščiasvydžio sportininkų (skaičius pateikiamas bendras visų trijų sporto šakų). 1933 metais iš viso įvykdytos 22 krepšinio rungtynės, kurios visos surengtos VII Šiaulių (trys) ir XVII (devyniolika) rinktinėse. Tuo tarpu 1940 metais krepšinio padėtis buvo kur kas geresnė: iš dvidešimt dviejų Šaulių Sąjungos rinktinių 13 jų organizavo krepšinio varžybas; bendras varžybų skaičius Sąjungoje siekė 226, iš viso varžybose dalyvaujant 476-iems šauliams krepšininkams. Atskiras krepšinio sekcijas įsteigusios turėjo šešiolika rinktinių iš 22-jų; bendras sekcijų skaičius buvo – 76, kuriose nuolatos sportavo 742 šauliai krepšininkai.²²²

Orasvydis ir kumščiasvydis abu nusileido krepšiniui ir futbolui tiek dalyvaujančiųjų skaičiumi, tiek vadybos ir centralizavimo klausimu. Keturių kovos žaidimų (krepšinio, futbolo, rankinio ir tinklinio klausimu) šauliams buvo specialiai vedamos paskaitos ir apmokymai, siekiant supažindinti šaulius su teorine šių žaidimų puse. Aptarti tokie klausimai, kaip: krepšinio, tinklinio, futbolo ir rankinio žaidimo trumpas istorinis apibūdinimas ir supažindinimas su kamuoliais; krepšinio, futbolo, rankinio ir tinklinio kamuolių valdymas ir komandos paruošimas; kovos žaidimų aikščių paruošimas ir

²¹⁸ TUMAS, K. Šaulių sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15, 1932 04 07, p. 296.

²¹⁹ Metinės žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 2. // Sporto žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 4. // TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353. // Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

²²⁰ NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978, p. 6.

²²¹ JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. In *Istorija*, t. 89, 2013, nr. 1, p. 21

²²² TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. Moterų kūno kultūros istorija, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353. // Sporto žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 4. // Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

teisėjavimas; krepšinio, futbolo, tinklinio ir rankinio treniruotės bei žaidimai; krepšinio, futbolo, tinklinio ir rankinio žaidimas aikštėse.²²³ Taigi, dėtos pastangos šaulius supažindinti su šiomis sporto šakomis; taip pat siekiant suaktyvinti ir išplėsti jau egzistuojančias kultivuojančiųjų gretas. Šalia futbolo ir krepšinio varžybų buvo vykdomos ir tinklinio bei rankinio. Pavyzdžiui, šaulių 20-mečio sporto programoje nurodyta, jog tinklinio rungtynėse dalyvauja 3 moterų komandos, apygardinių varžybų laimėtojos ir L klasės komandos, kurios įeina be varžybų.²²⁴ 1936 metais K. Tumas fiksavo, jog Šaulių Sąjungos gretose veikė 25 rankinio komandos, o 1933 metais vyko 29 rankinio rungtynės, kurias visas organizavo ir jose dalyvavo II Utenos rinktinė. Kitos rinktinės šiuo klausimu informacijos nepateikė. 1940 metų duomenimis, iš 22-jų šaulių rinktinių 10 turėjo tinklinio komandas, kurių bendras skaičius siekė 23; viso komandose buvo 179 šauliai sportininkai.²²⁵ Taigi, tinkliniu ir rankiniu užsiimančiųjų gretos buvo gerokai siauresnės. To priežastys galėjo būti įvairios - vietos gyventojų susidomėjimo stygius, tautiečių išvykimas svetur, finansinės problemos, aikštės ir įrankių stygius. Nors komandų ir žaidėjų skaičiumi rankinis nusileido kitiems kovos žaidimams, visgi 1932 metais dvi – II Utenos ir XIX Alytaus rinktinės turėjo savo būriuose įkuriusios atskiras rankinio sekcijas.²²⁶ Tuo tarpu, nė viena Šaulių Sąjungos rinktinė nebuvo įsteigusi tinklinio sekcijos.

Dėmesio susilaukė ir ripkė (dažnai var vadinama ripka), kuri laikyta tradiciniu tautišku žaidimu, kadangi lietuvių tarpe pradėta kultivuoti dar prieš atkeliaujant kitiems, vakarų pasaulyje labiau paplitusiems žaidimams. Apart ripkos, tradiciškais žaidimais taip pat laikyti kiaulikė, kerėbla, rekežis, krenglis ir kiti panašūs judamieji žaidimai.²²⁷ Tiesa, tarpukario metu pasikeitė pačio žaidimo pobūdis. Įprastai žolėtoje aikštėje žaistas žaidimas, ypač 4 deš., buvo perkeltas į žaidimą ant ledo. Tačiau taisyklės išlaikytos tos pačios – medine lazda varantis ritinį nustumti pastarąjį į varžovų aikštės pusę. 1932 metais vadinamąją ripką įsteigusios turėjo 5 rinktinės, dar viena turėjo vadinamąją ledo ripkos (ledo rutulio) komandą; viso šiuo sportu užsiėmė 40 žmonių. Rungtynių tais metais įvykdytos trys. Tuo tarpu 1933 metais įvykdytos irgi trys ledo ripkos rungtynės, kurių dvi laimėtos ir vienos užbaigtos lygiosiomis. Viso, 1935 metais apskaičiuota, jog Šaulių Sąjungoje viso buvo 10 ledo rutulio komandų.²²⁸ Kokias išvadas galime daryti, išanalizavus tokią statistiką? Nors Šaulių Sąjunga stengėsi modernizuoti iki tol tautišku laikytą ritinio sportą, persiorientuodami prie žaidimo ant ledo, kaip kad buvo paplitę vakarų šalyse, lyginant su kitais komandiniais sportais, kaip krepšinis ar futbolas, ripka nebuvo itin populiaru šaulių tarpe.

²²³ Kovos žaidimai. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1294, p. 169.

²²⁴ Šaulių rinktinių, kuopų ir būrių vadams ir sporto klubams. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 781, p. 413-415.

²²⁵ TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353 // Duomenys apie šaulių rinktinių kūno lavinimą. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 1378, p. 10.

²²⁶ Šaulių Sąjungos karinio parengimo ir sporto skyriaus anketa. *LCVA*, F. 561, B. 780; 792; 797.

²²⁷ Tautinių žaidimų rinkimų reikalu. *Trimitas*, Nr. 144, 1923 06 22, p. 30.

²²⁸ Metinės žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B.781, p. 2 // Sporto žinios. *LCVA*, F. 561, ap. 2, B. 854, p. 4. // TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. *Trimitas*, Nr. 15-16, 1936 04 09, p. 353.

IŠVADOS

1) Šaulių Sąjunga buvo vienintelė organizacija Lietuvoje viso tarpukario metu be atvangos vykdžiusi sportinę veiklą. Visgi, sportinės veiklos organizavimas Sąjungos gretose nebuvo nuoseklus - kito tiek sportuojančių skaičius, tiek nuomonės tam tikrais sporto klausimais, bet tai nesumenkino teigiamo šaulių poveikio sportinėje veikloje visos Lietuvos mastu. Net ir tuomet, kai Lietuvos vyriausybė į savo rankas perėmė sporto valdymą 1933-metais, įsteigė Kūno Kultūros rūmus ir pradėjo vykdyti *Sporūtos* nustatytą programą, Šaulių Sąjunga išlaikė aukštas pozicijas Lietuvos sporto kontekste. Faktas, jog šauliai save įsivaizdavo, kaip savarankius, nuo Kūno Kultūros Rūmų nepriklausančius ir galinčius nevaržomai veikti sporto srityje, nulėmė, kodėl dviejų organų santykiai buvo tokie įtempti ir komplikuoti. Nuo pat pirmųjų organizacijos susikūrimo akimirų, Šaulių Sąjunga skleidė sporto idėją, įkvėpimo šiuo klausimu sėdamasi iš tokių Europos organizacijų, kaip suomių *Suojeluskunta*, čekų *sakalu*, vokiečių *Turverein* klubo ir švedų gimnastikos būrelio. Gretinimasis prie šių sporto vienetų, jų ideologijos ir programų tyrimas, domėjimasis sporto kultivavimu padėjo šauliams sukurti veiksmingą, funkcionalią sporto sistemą su atskiromis sekcijomis, klubais, įvairiomis sporto šakomis.

2) Siekiant pakeisti nusistovėjusius negatyvius stereotipus sporto klausimu, Šaulių Sąjungos vadovybė leido propagandinio tipo straipsnius periodinėje spaudoje, vedė paskaitas šauliams, steigė kursus ir stovyklas. Šios priemonės turėjo atskleisti sportinės veiklos prasmę ir būtinybę iš pagrindų keisti šaulių gyvenimą. Visgi, visuomenė pažiūras keitė nenoriai, o ir pavykus sudominti lietuvių jaunimą, daugelis rinktinių neįstengė aprūpinti būrių tinkama literatūra apie sportą, sportiniais įrankiais ar aikštėmis. Tik įkopus į 4-tąjį amžiaus dešimtmetį ėmė ryškėti šaulių vadovybės sunkaus įdirbio vaisiai, o šaulių sportininkų skaičius perkopė tūkstančius. Visgi, šis pokytis nereiškė, jog negatyvūs sporto įvaizdžiai visuomenėje išnyko. Iki pat 4 dešimtmečio vidurio, ypač kaimo bendruomenėse ir senjorų šaulių tarpe sportas vis dar atrodė beprasmiškas; iki galo nebuvo išnaudotas ir moterų potencialas sporto srityje – nors moterys dalyvavo beveik visose sporto šakose, šaulės dažniau rinkdavosi auklėjamą rolę sporte. Taigi, aktyviai sportuoti galėjo tik jaunimas. Problema dėl aikščių, įrankių ir finansavimo stygiaus taip pat išliko opi 4 dešimtmetyje, ypač Lietuvos provincijose. Nors šaulių sportininkų gretos, lyginant su pirmaisiais Nepriklausomybės metais, pasipildė, o šauliai aktyviai dalyvavo varžybose, rungtyneose ir sporto šventėse, potencialas, kurį Šaulių Sąjunga sporto srityje galėjo pasiekti nebuvo išpildytas. Šauliai užėmė ryškų ir pastebimą procentą tarp visų Lietuvos sportininkų ir visgi pačioje Sąjungoje sportavo mažiau nei penktadalis visų šaulių.

3) Nors sportas vakarų pasaulyje simbolizavo modernizmo pradžią ir atstojo laisvalaikio praleidimo būdą, Lietuvoje sporto samprata neturėjo tokios pat reikšmės. Vietoj to, laikytasi XIX a. sampratos

gretinti sportinę veiklą su kariniu pasirengimu. Sporto pratimai turėjo užgrūdinti šaulius, stiprinti jų ištvermę, jėgas ir sveikatą. Dėl tos priežasties šauliai mokyti ir šaudyti, Šaulių Sąjungos vadovybei įpareigojant kiekvieną organizacijos narį išmokti efektyviai naudotis ginklu. Kartu, šauliai turėjo mokėti važiuoti dviračiu, čiuožti slidėmis, plaukti – pasirūpinti, jog karo atveju, pačios svarbiausios žinios būtų perduodamos, kaip įmanoma efektyviau ir greičiau. Visgi, karinis parengimas nebuvo vienintelė Sąjungos siekiamybė. Svarbus vaidmuo atiteko ir tautos auklėjimui per sportą, išugdant ryžtingą, darbščią, drausmingą, jokių ydų ir priklausomybių neturinčią lietuvių visuomenę, kuri šiuos idealus perduotų ir kitoms kartoms. Svarbus LŠS buvo ir vienybės klausimas, sportu siekiant į Sąjungą pritraukti daugiau potencialių šaulių ir kartu diegiant šaulių tarpę susiklausymo, vienybės, tautiškumo idėją.

4) Dėl ideologinių ir praktinių sumetimų, daugiausiai dėmesio Šaulių Sąjungos gretose susilaukė šaudymo sportas, šio sporto kultivavimui Sąjungos vadovybė skyrė daugiausiai lėšų ir laiko. Tuo tarpu, lengvoji atletika buvo pati populiariausia sporto šaka kiekybine prasme ir pritraukė daugiausiai šaulių tiek vyrų, tiek moterų tarpe. Trečioji pagal populiarumą ir prioritetą sporto šaka buvo ritmiški judesiai, kurie kaip ir šaudymo sportas turėjo aiškią ideologinę potekstę. Kiek mažiau dėmesio Šaulių Sąjungoje susilaukė jojimo, žiemos ir dviračių sporto šakos. Pastaroji, ne taip, kaip daugelis kitų kultivuojamų sporto šakų, atliekančių daugiafunkcinį vaidmenį – siekiant pagerinti šaulių sveikatą, juos užgrūdinti, suvienyti, skleisti tautiškumo idėją ir t.t. – apsiribojo tik jos panaudojimu karyboje. Populiarūs Šaulių Sąjungoje buvo ir komandiniai žaidimai, ypač futbolas ir krepšinis, kol rankinis ir tinklinis užėmė mažesnės svarbos vaidmenį ir sulaukė mažiau dėmesio tiek iš vadovybės, tiek iš pačių šaulių pusės. Dauguma šių sporto šakų pradėtos kryptingai organizuoti tik 3 deš. II pusėje arba 4 deš. sandūroje, taigi sportui Sąjungoje pasiekti norimus rezultatus ir įgyvendinti išsikeltus organizacijos tikslus neužteko laiko.

SANTRAUKA

Lietuvos Šaulių Sąjungos sportinė veikla (1919-1940 m.)

Šio baigiamojo darbo tikslas: ištirti sporto reikšmę Šaulių Sąjungos veikloje, jo vystymosi etapus, padarytą pažangą ir praktinį sporto pritaikymą, siekiant įgyvendinti išsikeltus LŠS idealus. Šiam tikslui įgyvendinti keliami tokie uždaviniai: 1) nustatyti, kokį vaidmenį Šaulių Sąjunga užėmė sporto srityje Lietuvos kontekste ir kaip prie Sąjungos vystymosi sporto klausimu prisidėjo kitos Europos organizacijos; 2) ištirti, kaip remiantis oficialia Šaulių Sąjungos periodika, jos statutais, programomis ir nurodymais kito supratimas apie sportą, jo kultivavimo būdai ir padėtis LŠS viduje 3 ir 4 dešimtmečiuose; 3) išanalizuoti, kaip sportinė Šaulių Sąjungos veikla prisidėjo prie josios narių ideologinio (šauliško) ir fizinio auklėjimo. 4) išnagrinėti, kokios pagrindinės sporto šakos buvo kultivuojamos Šaulių Sąjungoje - jų kiekybinį ir kokybinį išvystymo lygį ir panaudojimo, siekiant įgyvendinti Sąjungos tikslus, galimybes.

Raktiniai žodžiai: Lietuvos Šaulių Sąjunga, sportas, tarpukaris.

Lietuvos Šaulių Sąjunga buvo sukarinto pobūdžio visuomeninė organizacija, gyvavusi tarpukario periodu. Nuo pat Sąjungos ištakų, pastaroji buvo glaudžiai siejama su fiziniu lavinimu ir šio savo aspekto neprarado iki pat organizacijos žlugimo 1940 metais. Šaulių Sąjunga nebuvo vienintelė organizacija tuo metu Lietuvoje, užsiėmusi sportine veikla, bet ji buvo vienintelė sporto klausimą vysčiusi viso tarpukario metu. Pagrindinis Sąjungos siekis buvo skleisti suvokimą, kas apskritai yra sportas ir kokiomis priemonėmis fizinis lavinimas gali teigiamai paveikti individo sveikatą, gyvenimo būdą ir net elgesį. Įkvėpimo Sąjunga sėmėsi iš kitų panašaus pobūdžio organizacijų Europoje, kaip čekų Sokol arba suomių Suojeluskunta. Abiejų šių organizacijų atveju, fizinis lavinimas buvo panaudotas, siekiant pagerinti tautos sveikatą ir būdą.

Visgi, sporto inkorporavimas į kasdienį šaulių gyvenimą buvo sudėtingas. Pagrindė todėl, jog visuomenė nepatikliai žiūrėjo į sporto klausimą, nejautė poreikio keisti savo gyvenimo būdo ir nematė prasmės sporto kultivavime. Šaulių Sąjungos pagrindą sudarė, pagrinde, ūkininkai, kurie sportu nesidomėjo ir tikėjo atliekantys pakankamai fizinių pratimų laukuose. Tokios nuomonės, ilgą laiką, laikėsi ir darbininkai miestuose bei inteligentija. Jų akyse, bet kokia sportinė veikla buvo laiko švaistymas. Sporto plėtojimąsi apsunkino ir faktas, jog ne taip, kaip likusioje Europoje ir JAV, Lietuvos valdžia nepalaikė sporto plėtotės. Todėl sportininkai privalėjo veikti savarankiškai, be finansinės paramos iš valstybės vadovų. Todėl sportą kultivuojančios organizacijos kentėjo nuo lėšų, sporto aikščių ir įrankių bei tinkamų, apmokytų instruktorių stokos. Ilgą laiką apribotas buvo ir moterų vaidmuo Sąjungoje sporto klausimu, kurių dalyvavimas buvo laikomas nepriimtiniu. Šaulių Sąjungos ideologai nuožmiai kovojo su negatyviais sportą supančiais stereotipais ir sporto rėmėjų bei lėšų stoka,

o kuomet Sąjungai pagaliau 4 deš. viduryje pagaliau pavyko prasilaužti, nebeužteko laiko iki galo įgyvendinti visų išsikeltų tikslų, kadangi 1940 metais Lietuvoje neteko Nepriklausomybės.

Organizacijos numatyti tikslai susidėjo iš paruošimo Sąjungos narių artėjančiam karui. Per sportinę veiklą, šauliai turėjo sustiprėti, užsigrūdinti, tapti greitesni, išmokti šaudyti, plaukti, šliuožti ir t.t. Sportas taip pat buvo panaudojamas siekiant pagerinti šaulių sveikatą, šitaip atsikratant bet kokių ydų, kurias šie galėtų perduoti ateities kartoms. Sportas taip pat naudotas, kaip priemonė suvienyti tautą – užsiimdami sportine veikla, šauliai turėjo judėti, mąstyti ir tapti viena esybe. Siekiant įgyvendinti šiuos tikslus, Šaulių Sąjunga pasirinko kultivuoti tokias sporto šakas, kaip lengvąją atletiką, kolektyvius ritminius pratimus, šaudymo sportą, jojimo ir vandens sportą, žiemos sportą ir komandinius žaidimus, kaip krepšinį, futbolą, kumšiasvydį. Daugiausiai šaulių vadovų dėmesio susilaukė tie sportai, kurie ideologine ir praktine prasme galėjo atnešti daugiau naudos – ugdyti šaulius fiziškai ir auklėti juos dvasine prasme.

SUMMARY

Sport activity in the Lithuanian Riflemen's Union (1919-1940)

The aim of this thesis is to research the importance of sports in the Riflemen's Union – different stages of its development, the progress that was made and the way sport was used practically in order to fulfill organization's ideals. To achieve this aim, the following tasks were set:

1) to determine what role the Riflemen's Union had in the development of sport's activity in Lithuania as a whole; and how other European organizations have contributed to the development of sports in the Riflemen's Union

2) to examine how the understanding of sports, its cultivation methods and status had changed from 1930s to 1940s, according to Riflemen Union's official newspapers, organization's statutes, programs and instructions;

3) to analyze how sport activity in the Riflemen's Union contributed to its members ideological and physical education;

4) to examine which sports were mainly cultivated in the Riflemen's Union – their level of quantitative and qualitative development and the possibilities in which sports could have been used to fulfill Union's goals.

Keywords: Riflemen's Union, sports, interwar.

Riflemen's Union was a paramilitary Lithuanian organization that existed during interwar period. Since the beginning it was closely tied with physical activities and did not lose this aspect until the disbandment of the organization in 1940. Riflemen's union was not the only organization in Lithuania at the time that engaged in sports but it was the only one that remained consistent. The organization tried to create an understanding of what sport is and how physical activities can be used to improve someone's health, life-style and behaviour. Riflemen's union was inspired by other organizations in Europe, like, the *Sokol* movement in Czechoslovakia or *Suojeluskunta* in Finland. In both of these organizations, sport and physical activities were utilized to improve the welfare and demeanor of their nations.

However, the incorporation of sports in the lives of the people of Lithuania was especially difficult. Mainly because people did not particularly like sports nor understood the necessity of it. Sports programmes were supported by the government in the rest of the Europe and US, and yet in Lithuania athletes had to look after themselves since Lithuanian authorities were not willing to contribute financially. So, athletes and sports organizations suffered from the lack of funding, football pitches and basketball courts were non-existent or poorly equipped. For a long time there weren't any

sport instructors who would be qualified enough to train others. Riflemen's Union was made mainly of farmers who had no interest in sports considering the fact that they already did plenty of physical work in the fields. The same goes for workers in factories. So in their eyes, sports were deemed useless and a waste of their time. For a long time women's participation in physical activities was also considered unacceptable. The ideologists of Riflemen's Union were fighting against stereotypes and underfunding for so long, that by the time majority of the members of Riflemen's Union were ready to join in, it was already too late, considering the fact that in 1940 Lithuania lost its independence.

Physical activities in the organization were also used in order to prepare the members for the upcoming war that was already looming above Europe. Due to sports, the participants were given an opportunity to become stronger, faster, to learn how to shoot with a gun, to swim and to ski. Sports were also used to improve their health and rid the members of the organization from any possible flaws. It was also used to embrace the feeling of unity – through sports the athletes had to become one. In order to achieve the goals the organization had set for themselves, Riflemen's Union had chosen to cultivate sports such as athletics, collective rhythmic exercises, shooting, equestrian and water sports, winter sports and team games such as basketball, volleyball, etc. Most of the attention was given to those sports that could have brought the most benefits in ideological and practical terms – to train them physically and to educate them in a spiritual sense.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

561 Šaulių Sąjungos fondas. Centro valdybos, I Kauno ir XX Klaipėdos šaulių rinktinių ir būrių veiklos bylų apyrašas. Bylos - 335, 470, 647, 709, 780, 781, 792, 797, 854, 920, 1017, 1043, 1294, 1307, 1378, 1751, 2394, 2591, 2759, 2917, 3606, 4204.

II. Publikuoti šaltiniai

1. 1936 balandžio mėn. 23 d. Šaulių Sąjungos statutas.
2. LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGA. Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo planas ir programa. Kaunas, 1935.
3. Lietuvių šaulių sąjungos statutas. Vilnius, 1925.
4. Šaulių Sąjungos įstatymas. 1935 07 15.
5. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Jo Gyvenimas ir parinktieji raštai.* T. I. Red. A. MARCINKEVIČIUS. Antroji pataisyta laida. Čikaga, 1973.

II. Periodika

Fiziškas auklėjimas (1931–1940)

1. Dip. Teis. Jz. Treinys. Plaukimas šaulių daliniuose. Nr. 6-7, 1940.
2. EIDUKEVIČIŪTĖ, A. Fizinis moterų šaulių lavinimas. Nr. 11, 1939.
3. GEDMINAS, J. Dviratis ir dviračių sportas Šaulių Sąjungoj. Nr. 6-7, 1940.
4. J.J. Futbolas Šaulių Sąjungoj. Nr. 2, 1940..
5. Kviklys. Jojimo sportas. Nr. 1, 1932.
6. Mjr. I. Mikučionis. Sportinio šaudymo reikalais Pabaltijo valstybėse. Nr. 4, 1936.
7. Nurodymai, kaip stiprinti sveikatą. Nr. 17, 1924.
8. Šaulys ltn. Budrys. Lengvoji atletika Šaulių Sąjungoje. Nr. 1, 1940.
9. TUMAS, K. Šaulių fizinio lavinimo skyrius. Nr. 2, 1940.
10. VOKIETAITIS, A. Plaukimas. Nr. 2, 1932.

Lietuvos sportas (1922–1938)

1. Kas tai yra sportas? Nr. 3, 1922 03 01.

Mūsų žinynas (1921–1940)

1. Fizinio lavinimo pavyzdžiai. Nr 65, 1930.
2. Ideali kūno kultūra lietuvių tautai. Nr. 11, 1923.
3. Nurodymai kariams kaip stiprinti sveikatą. Nr. 17, 1924.

Sportas (1923–1928)

1. FERSTERIS, E. Pamėkim sportą. Nr. 4-5, 1924 02 10.
2. JONIKAS, P. Sportas ir kaimas. Nr. 54, 1927 09.
3. Kas tai yra sportas? Nr. 2, 1922 05 15.
4. P.J-Kas. Psichinis faktorius kolektyviniam žaidime. Nr. 62. 1928 05.
5. POŽELA, P. Sportas ir jo sąvoka. Nr. 6-7, 1924.

Vyriausybės žinios (1918–1940)

1. Kūno kultūros įstatymas. Nr. 390, 1932 07 15.

Trimitas (1919–1940)

1. ALIŠAUSKAS, P. Ar mylime žirgą? Nr. 34, 1939 08 24.
2. Bylėkas. Šis tas iš čekų-slovakų sakalų istorijos. Nr. 24, 1922 06 24.
3. Č. K-tis. Fizinis lavinimas ir šauliai. Nr. 13, 1930 03 27.
4. Čechų sakalai ir sporto kliūbai. Nr. 144, 1923 06 22.
5. Čekoslovakijos sakalai. Nr. 38, 1928 09 20.
6. DAUDZVARDAS, V. Gyvuoju šaulių reikalui. Nr. 14, 1927 04 07.
7. DAUGIS, Pr. Sakalų mankšta. Nr. 28, 1926 07 22.
8. DINEIKA, K. Ar sulauksim trečiosios lyties? Nr. 183, 1924 04 10.
9. Fizinis lavinimasis ir mūsų ydos. Nr. 156, 1923 09 13.
10. GIEDRA, V. Plėskime vandens sportą. Nr. 24, 1932 06 09.
11. Gusaras Ant. Širmulys. Vyrai, balnokim žirgus. Nr. 8, 1935 02 21.
12. Iš karių gyvenimo. Nr. 10, 1935 03 07.
13. Iš šaulių ideologijos. Nr. 25. 1939 06 20.
14. Įvairenybės. Žmonių išsigimimo priežastys. Nr. 175, 1924 02 07.
15. Latvijos aizsargai. Nr. 46, 1935 11 14.
16. Latvijos ginkuotos pajėgos. Nr. 46, 1938 11 17.
17. Lietuvos šaulių uždaviniai. Nr. 1, 1920 05.
18. Linkuvos dėdė. Ką veiks šaulys sportininkas žiemą? Nr. 27, 1922 12 02.
19. Linkuvos dėdė. Kūno kultūros priemonės. Nr. 1, 1932 01 07.

20. Linkuvos Dėdė. Sportas. Kūno kultūros priemonės. Nr. 1, 1922 01 07.
21. Linkuvos dėdė. Žaidimai su dideliu kamuoliu. Nr. 141, 1923 05 31.
22. KALNĖNAS, J. Šaulių kelionė Suomiuosna. Nr. 29, 1926 07 29.
23. KAP. URBELIS, A. Šaudymo sporto reikalai. Nr. 28, 1927 07 21.
24. KAR. DINEIKA. Sporto reikalai. Grupinė mankšta. Nr. 138, 1923 05 10.
25. KVIKLYS, V. Pašliūžos. Nr. 3, 1931 01 15.
26. KVIKLYS, V. Žiemos sportas – jaunuomenės džiaugsmas ir sveikata. Nr. 2, 1931 01 08.
27. M. K-a. Šaulys valstybės gynimo pareigose. Nr. 31, 1938 08 04.
28. MAJORAS NARUŠIS, S. Estijos šauliai. Nr. 8, 1936 02 20.
29. MJR KARAŠA, M. Iš tarptautinių šaudymo varžybų. Nr. 40, 1937 10 07.
30. Mjr. KARAŠA. Šaudymo sportininkas. Nr. 43, 1938 10 27.
31. Mnk. Fizinis lavinimasis ir mūsų ydos. Nr. 156, 1923 09 13.
32. PARLAND, H. Suomų šaulių organizacija. Nr. 29, 1929 07 18.
33. PRIŽGINTAITĖ, J. Šaulės ideologija. Nr. 35, 1932 06 16.
34. PRAPUOLENYTĖ-MAŽUNAILIENĖ, B. Tautos sveikatingumas ir moteris. Nr. 51-52, 1935 12 20.
35. PUTVINSKAITĖ, S. Šaulių moterų reikalai. Nr. 26, 1931 06 25.
36. Senas Šaulys. Paruošiamoji Šaulių Sąjungos reikšmė. Nr. 44, 1922 11 11.
37. SOBLYS, V. Iš mūsų uždavinių. Nr. 20, 1922 05 27.
38. Sportas. Nr. 28, 1935 07 11.
39. Šaulių Sąjunga ir karinis šalies paruošimas. Nr. 37. 1929 09 12.
40. Širšė. Pailsėjus. Nr. 36, 1928 09 06.
41. TUMAS, K. Šauliškos pastabos. Nr. 20, 1937 05 21.
42. Tautinių žaidimų rinkimų reikalai. Nr. 144, 1923 06 22.
43. TUMAS, K. Dėl priekaištų apie šauliškąjį sportą. Nr. 11, 1934 03 15.
44. TUMAS, K. Sporto veikla. Nr. 15, 1932 04 07.
45. TUMAS, K. Šaulių fiziškas auklėjimas. Nr. 50, 1935 12 12.
46. TUMAS, K. Šaulių S-gos fizinio lavinimo ir sporto veikla. Nr. 15-16, 1936 04 09.
47. TUMAS, K. Šaulių sporto veikla. Nr. 15, 1932 04 07.
48. V. B. Čekų sakalų šventė. Nr. 20, 1926 05 27.
49. V. B-NAS. Estijos nepriklausomybės 15 metų. Nr. 9, 1933 03 02.
50. VYT. LEIT. PYRAGIUS. Šaudymo sportas. Nr. 209, 1924 10 16.
51. VYT. P. Sportas ir mes. Nr. 122, 1923 01 13.

III. Literatūra

1. BABELA, M.; Oborny, J. Dr. Miroslav Tyrš – Father of the Sokol and philisophy of the Sokol. *In Science of Gymanstics Journal*. 2018, Bratislava.
2. BALANDIS, E. *Sportas JAV lietuvių socialiniame audinyje XX a. I pusėje*. Kaunas, 2019.
3. BUKELEVIČIŪTĖ, D., BUTKUS, Z., ČERNIAUSKAS, et al. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybeje 1918-1940 metais*. Vilnius, 2016.
4. BUOŽYTĖ, L. *Lietuvos sporto politika ir sporto vystymasis Klaipėdos krašte 1932 – 1939 metais*. Bakalauro baigiamasis darbas. Klaipėda, 2019.
5. DAVIES, N. *Europos istorija*. Vilnius, 2008.
6. EIDINTAS, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.
7. JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvos sporto rėmimo tradicijos XX a. 3–4 dešimtmečiuose. In *Istorija*, t. 89, 2013, nr. 1, p. 20–30.
8. JAKUBAVIČIENĖ, I. Sportas ir politika: vokiečių sportinė veikla Klaipėdos krašte 1932 – 1939 metais. In *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17, 2006.
9. JOKUBAUSKAS, V. Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje: šaulių namai – tautos namai. In *Lituanistica*, t. 61, nr. 3, 2015, p. 166–184.
10. JOKUBAUSKAS, V. Lietuvos Šauliai tarpukariu: lietuviai, katalikai, visuomenės elitas. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, t. XXVIII, 2014, p. 75–102.
11. JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
12. JOKUBAUSKAS, V. Veikti šauliškai: sportas ir karinis parengimas tarpukario Lietuvoje. In *Istorija*, t. 98, nr. 2, 2015, p. 5–35.
13. JOKUBAUSKAS, V. „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 Lietuvoje. In *Istorija*, t. 86, Nr. 2, 2012, p. 11–24.
14. *Lietuvos istorija: Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* Ats. red. Č. LAURINAVIČIUS. Vilnius, t. X, II dalis, 2015.
15. MAČIULIS, D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius, 2005.
16. MATUSAS, J. *Šaulių Sąjungos istorija*. Sidnėjus, 1966.
17. NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. I. Čikaga, 1978.
18. NARBUTAS, J. *Sportas nepriklausomoje Lietuvoje*, t. II. Čikaga, 1978.
19. NEFAS, M. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Kaunas, 2019.

20. NEFAS, M. *Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.* Kaunas, 2017.
21. PHISTER, G. Cultural Confrontations: German Turnen, Swedish Gymnastics and English Sport – European Diversity in Physical Activities from a Historical Perspective. In *Sport in Society*, Nr. 6, 2003, p. 61–91.
22. POVILIŪNAS, A. *Olimpinė Lietuva 1918–2008: lūžiai, etapai, pasauliniai kontekstai.* Vilnius, 2010.
23. TRUSKA, L. *Antanas Smetona ir jo laikai.* Vilnius, 1996.
24. VAIČENONIS, J. et al. *Valia priešintis: paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemos.* Klaipėda, 2005.
25. VAREIKIS, V. Bandyamas apčiuopti šaknis: ideologinės Lietuvos Šaulių Sąjungos ištakos. In *Acta Historica Universitatis Klaipedensis. Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, t. XXVIII, 2014, p. 19–40.
26. VAREIKIS, V. Išėjimas iš Donelaičio gatvės: Lietuvos šaulių sąjungos karinė veikla 1919 m. In *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 2013, t.13, p.147-161.
27. VAREIKIS, V. *Lietuvos Šaulių Sąjungos politinė ir karinė veikla (1919–1923).* Daktaro disertacija. Kaunas. 1999.
28. VAREIKIS, V. Pasienio incidentai. (Lietuvos šaulių partizaninė veikla). In *Darbai ir dienos. Grumtinės dėl Vilniaus krašto 1919–1923 metais. Lietuvių ir lenkų istorikų svarstymai*, 2004, nr. 40, p. 109–128.